

УЧЕБНИКЪ

ПО

БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

ЗА III ГИМНАЗИАЛЕНЪ КЛАСЪ

СЪСТАВИЛЪ

ИВ. СТ. ПОПОВЪ,

учителъ при I мъжка гимназия въ София.

ТРЕТО СТЕРЕОТИПНО ИЗДАНИЕ,

одобрено отъ Министерството на народната просвѣта.

ПЛОВДИВЪ

Книгоиздателство Хр. Г. Дановъ

1918.

I. Географиченъ и историченъ прѣгледъ на Балканския полуостровъ до основаването на Българската държава.

Географиченъ прѣгледъ на Балканския полуостровъ.

Какво е положението на Балканския полуостровъ. Кои сѣ границитѣ му. Каква е повърхнината му. Какви равнини има въ него. Кои рѣки и езера го напояватъ. Какъвъ е климатътъ му. Има ли природни богатства той. Кои народи го населяватъ.

Положение и граници. Балканскиятъ полуостровъ заема югоизточния кѣтъ на Европа и сѣ източния си край — при Дарданелитѣ и Босфора — почти допира до Мала-Азия. По мѣстоположението си той се явява като връзка между Азия и Европа и като естественъ пѣтъ за много народи, които сѣ вървѣли отъ единия материкъ къмъ другия. Поради това на Балканския полуостровъ сѣ завързали първитѣ сношения между европейскитѣ и по-напрѣдналитѣ азиатски народи и тукъ сѣ прѣнесли най-рано напрѣдкѣтъ и образованието на източнитѣ народи. Прѣзъ Полуострова сѣщо тѣй минава и най-прѣкиятъ сухоземенъ търговски пѣтъ, който отъ най-старо врѣме досега свързва Европа сѣ Азия (пѣтътъ Бѣлградъ — София — Одринъ — Цариградъ).

Балканскиятъ полуостровъ граничи на сѣверъ сѣ плавателната рѣка Дунавъ и притока ѣ Сава; на западъ — сѣ Адриатическо и Ионическо море, а на изтокъ — сѣ Черно море. Отъ брѣговетѣ на Полуострова най-развити сѣ южнитѣ и източнитѣ.

Повърхнина. Балканскиятъ полуостровъ е планинска и издигната страна. Високи планини го избраздяватъ по различни посоки и го раздѣлятъ на части. Западната му половина е по-планинска отъ източната и затова е по-малко плодородна. Най-високи планини сѣ: Олимпъ, Рила и Шаръ, а най-дълги сѣ: Стара-планина и Родопитѣ. Други по-видни планини сѣ: Сръдна-гора, Странджа, Осоговскитѣ планини, Пиринъ, Бѣлсица и Албанскитѣ планини.

Равнини въ Полуострова има малко. Най-големѣ отъ тѣхъ сѣ Дунаиската равнина и Тракийската — по течението на рѣкитѣ Дунавъ и Марица. Слѣдъ тѣхъ идатъ Тесалийската равнина, Солунското поле и Сѣрското поле.

Планините раздѣлят Балканския полуостровъ на нѣколко части: Мизия (сѣв. България), Тракия, Македония, Гърция, Албания, Сърбия и Босно-Херцеговина.

Напоаяване. Прѣзъ Балканския полуостровъ протичатъ много рѣки, но всички тѣ, като изключимъ Дунавъ, сж малки и неплавателни. По-важни отъ тѣхъ сж Дрина, Морава, Тимокъ, Искъръ и Янтра, които се втичатъ въ Дунавъ; Тича или Камчия се влива направо въ Черно море; рѣка Марица съ притоцитѣ си Тунджа, Арда и Еркене и рѣкитѣ Места, Струма, Вардаръ и Бистрица пращатъ водитѣ си въ Бѣло море, а въ Адриатическо море се втичатъ Дѣволъ, Дринъ, Бояна и Неретва. Най-голъми езера въ Полуострова сж Шкодренското, Прѣспанското, Охридското и Сърското (Тахиносъ).

Климатъ и природни богатства. Балканскитъ полуостровъ има умѣренъ климатъ. Въ сѣвернитѣ и въ високитѣ мѣста е по-студено, а въ южнитѣ и равни мѣста — по-топло. Гърция и Бѣломорскитѣ брѣгове иматъ сръдиземноморски климатъ и тамъ вирѣятъ лимонътъ, портокалтъ, смокинята и маслината. Въ горитѣ на Полуострова растатъ джбъ, букъ, боръ, ела и липа, а въ равнинитѣ — топола и разни видове овощни дървеса. Тукъ вирѣятъ всички житни растения, а така сжщо лозата, тютюнътъ и оризътъ, та Полуостровътъ е сгоденъ за земедѣлие. Глѣститѣ пасбища благоприятствуватъ за процвѣтяване на скотовѣдството, а богатиятъ дървенъ материалъ и водната сила на планинскитѣ рѣки подтикватъ да се развие промишлеността.

Банканскитъ полуостровъ е изобиленъ и съ минерални богатства: мраморъ, каменни вжглища и различни руди — сребърни, желѣзни и мѣдни. Отъ цѣла Европа тукъ най-напрѣдъ се е развило рударството. Тая страна е била богата съ злато и дълго врѣме южнотракийскитѣ брѣгове сж били „Калифорния“ на старитѣ сръдиземноморски народи.

Население. Мѣстоположението и богатствата на Полуострова привлѣкли много народи да се заселятъ въ него. Сега тукъ живѣятъ петъ народа: българи, сърби, гърци, албанци и турци. Българитѣ, които държатъ първо мѣсто по число, заематъ Дунавската и Маришката равнини, частъ отъ Моравската равнина и Македония. Гърцитѣ сж се настанили въ най-южната частъ на Полуострова, по-близкитѣ острови, а така сжщо по брѣговетѣ на Бѣло и Мраморно море. Албанцитѣ сж струпани между Албанскитѣ планини и брѣговетѣ на Адриатическо море. Сърбитѣ живѣятъ на сѣверозападъ отъ българитѣ и албанци-

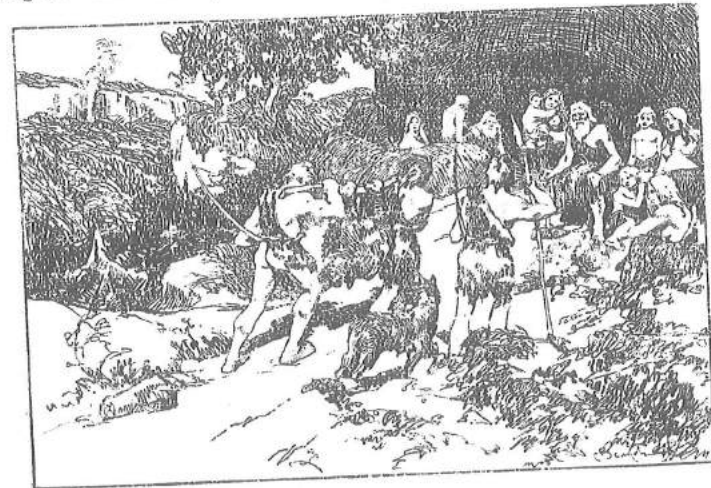
тѣ, а турцитѣ сж струпани главно на югоизтокъ, като сж се прѣснали още и изъ Македония, Новопазарския санджакъ, България и Добруджа.

Разчленеността на Полуострова и разнородното му население сж прѣчили да се образува въ него една държава. Отъ друга страна неопрѣдѣленитѣ народни граници и стремежътъ за надмощие сж карали и каратъ балканскитѣ народи да водятъ непрѣкъснати и ожесточени борби помежду си. Въ тия борби побѣдителъ ще излѣзе най-трудолюбивиятъ, най-храбриятъ и най-жизнеспособниятъ отъ тѣхъ.

Прѣдисторични жители на Балканския полуостровъ.

Какви прѣдмети се намиратъ при разкопкитѣ изъ България и Балканския полуостровъ. За какво ни говорятъ тия прѣдмети. Какви сж били праисторичнитѣ хора и що е станало съ тѣхъ. Знаемъ ли много нѣща за тѣхъ.

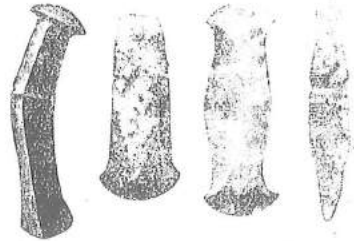
На много мѣста изъ България, като Софийско, Шуменско, Ловченско, Търновско, Троянско, покрай Дунавъ, па и изъ цѣлия Полуостровъ, сж намѣрени голѣмъ брой каменни брадвички, чукове, копия, стрѣли и ножчета. Намѣрени сж още шишове и игли, отъ кость или кремъкъ, и кости отъ такива животни, като ма-

Картина отъ живота на първобитния човѣкъ.

монта, пещерната мечка, пещерната хиена и други, които сж живѣли много отдавна въ Европа и сега вече не сжществуватъ. Всички тия намѣрени нѣща ни говорятъ, че нѣкога, въ много

отдалечени времена, на Балканския полуостровъ сж живѣли хора, които били въ съвсѣмъ диво състояние. Тѣ се криели изъ пещеритѣ и по кловетѣ на дърветата, а по-късно строели жилищата си върху забити колове надъ рѣкитѣ и езерата. Тия първобитни жители ходѣли полуголи или прикривали тѣлото си съ звѣрски кожи и се прѣхранвали главно съ ловъ. Металитѣ

Каменни орждия на първобитния човѣкъ.

тѣ още не имъ били познати, затова си служели съ каменни и костени орждия. Сждоветѣ имъ били отъ непечена глина, правени само на ржка. Земедѣлието и домашнитѣ животни тия хора още не познавали. Не познавали сждо така и писмото, но обичали да си правятъ глинени украшения и умѣяли да рисуватъ животни и хора на камѣкъ и кость.

Това сж най-старитѣ, прѣдисторичнитѣ жители на Балканския полуостровъ. Но кога и отдѣ сж се появили тѣ тукъ, какъвъ езикъ сж говорили и каква сждба сж имали — за всичко това историята нищо не ни казва. До скоро не се знаеше дори, че такива хора сж живѣли нѣкога си тукъ*).

Тракоилирийци.

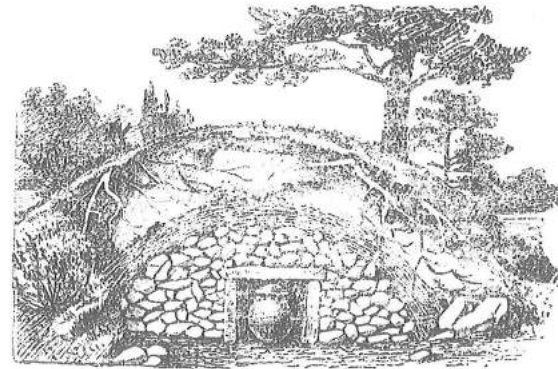
Кои сж най-старитѣ исторични жители на Полуострова, и дѣ били настанени тѣ. Какви били животътъ, поминѣкътъ и нравитѣ на тракоилирийцитѣ. Каква била вѣрата имъ. Кои сж по-важнитѣ тѣхни племена и градове.

Най-старитѣ жители на Балканския полуостровъ, за които вече историята ни говори, сж тракоилирийцитѣ. Тѣ изпълвали не само цѣлия Полуостровъ, но населявали още днешна Ромѣния и Трансилвания. Тракоилирийцитѣ били буйни и полудиви. Заселениятъ животъ още не билъ добръ закрѣпенъ у тѣхъ, а нѣкои племена докрай си останали скитници. Имало и такива, които живѣли върху наколни жилища и като дивацитѣ се татуирали (избождали по тѣлото си разни фигури). Занимавали се тракоилирийцитѣ съ скотовѣдство, земедѣлие и рударство, а най-много обичали лова, войната и грабежа. Нравитѣ имъ били сурови.

*) Слѣди отъ прѣдисторически селища досега сж намѣрени около софийскитѣ села Кремиковци, Кжтина и Локорско, въ пещеритѣ край р. Осъмъ, близу до Ловечъ, при село Султанъ (Поповско), въ пещеритѣ на Дервента по течението на Янтра (Търновско), въ пещеритѣ при с. Желѣзна (Троянско) и изъ пещеритѣ въ Шуменско.

Къмъ женитѣ и дѣцата се отнасяли злѣ и ги продавали въ робство. При раждането на дѣте плачели, а при погребенията се радвали.

Вѣрата и богослужението на тракоилирийцитѣ сждо сж били груби. Тѣ имали богове и богини на войната, на лова и веселието. Светилищата имъ се намирали по високитѣ планински върхове, където и досега се срѣщатъ развалини. Въ честь на боговетѣ си тѣ правѣли върху мраморни плочки изображения на конникъ, който съ оржие прѣслѣдва нѣкакъвъ дивечъ. Такива тракийски конници сж намѣрени досега твърдѣ много изъ Полуострова. Тракоилирийцитѣ заравяли умрѣлитѣ си, а надъ гробоветѣ на своитѣ първенци и пѣлководци насипвали могили и устройвали игри и веселби. Повечето могили, прѣснати изъ Балканския полуостровъ, сж останали отъ тракийско време.

Изкуствена могила въ разрѣзъ.

Тракоилирийцитѣ се дѣлѣли на два клона: тракийци — на изтокъ и илирийци — на западъ. И еднитѣ и другитѣ отъ своя страна се разпадали на много племена, които непрѣкъснато враждували помежду си. Поради тая причина тѣ не могли да се обединятъ и да образуватъ една държава. Отдѣлни племена врѣменно сполучвали да обединятъ съсѣдитѣ си и да образуватъ държава. Но тия държави не били трайни. Това направили най-напрѣдъ одриситѣ, които живѣли въ източна Тракия (въ V и IV в. прѣди Христа), а слѣдъ тѣхъ македонцитѣ. Македония при Филипа II и Александра Велики достигнала дори до голѣмо могъщество. Но и двѣтъ тия държави поради племеннитѣ вражди скоро пропаднали.

Други по-видни тракийски племена освѣнъ одриситѣ и

македонците били още **беситѣ** (по горното течение на Марица) — врагове и западни съсѣди на одриситѣ, **сердитѣ** съ гл. градъ **Сердика** (София), **мизитѣ**, по името на които цѣла сѣверна България била наречена Мизия и **дакитѣ**, които живѣяли на сѣверъ отъ Дунавъ. А по-забѣлжителни тракийски градове били: **Пулпудава** — Пловдивъ, **Ускадама** — Одринъ, **Сердика** — София, **Берое** — Стара-Загора, **Билазора** — Велесъ, **Бесапара** — близу до Т. Пазарджикъ и **Кабиле** — Ямболъ.

— Елини или гърци.

Освѣнъ тракоилирийцитѣ на Балканския полуостровъ отъ незапомнени врѣмена се настанили и **елинитѣ** или **старитѣ гърци**. Елинитѣ били даровитѣ и пѣргавъ народъ. Отначало тѣ заемали само най-южната част на Полуострова (днешна Гърция), но оттукъ скоро се разпространили по брѣговетѣ на Егейско и Черно море и изъ островитѣ. Гърцитѣ се развивали много бързо. Въ V вѣкъ прѣди Христа тѣ вече били първиятъ народъ въ свѣта по напрѣдъкъ и образование. Причини за бързото имъ развитие били не само дарбитѣ имъ, но и близостъта имъ до източнитѣ просвѣтени народи — египтени, финикийци и малоазийци. За търговски цѣли гърцитѣ образували по югоизточнитѣ брѣгове на Балканския полуостровъ много градове — колонии. Нѣкои отъ тѣхъ съществуватъ и до днесъ: **Византия** (Цариградъ), **Терма** (Солунъ), **Аполония** (Созополъ), **Анхиало**, **Месемврия**, **Одесосъ** (Варна) и др. Като влѣзли въ сношения съ тия колонии, прибрѣжнитѣ траки усвоили грѣцкото образование, писмо, занаяти и изкуства. Въ вжтрѣшностъта на Полуострова обаче грѣцкото влияние проникнало по-слабо.

— Нападения върху Балканския полуостровъ и сждбата на тракоилирийцитѣ.

Кои сж се опитвали да завладѣятъ разпокъсанитѣ тракоилирийци. По какъвъ начинъ римлянитѣ ги държали въ покорностъ. Какъ се промѣнили тракоилирийцитѣ подъ римска властъ. Има ли остатъци отъ тракоилирийцитѣ. Какви нападения още били извършени въ Полуострова и на що заприличалъ той.

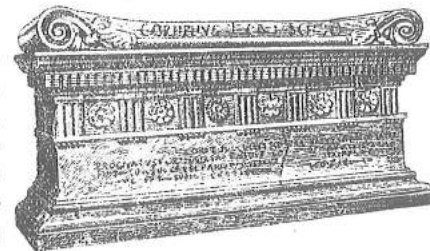
Поради племенната си разпокъсаностъ тракоилирийцитѣ прѣдставлявали лека плячка за другитѣ народи. Най-напрѣдъ персийскитѣ царе **Дарий** и **Ксерксъ** се опитали да турятъ ржка върху тѣхъ (около 500-та год. прѣди Хр.). Два вѣка и половина по-късно прѣзъ Полуострова минали келтитѣ, разорили много области и за кратко врѣме образували между Стара-

планина и Сръдна-гора една келтска държава съ столица **Тиле** (това име и до днесъ е запазено въ имената Тулово поле и Тулова кория до Казанлъкъ). Подиръ келтитѣ отъ 230 год. пр. Хр. като завоеватели на Полуострова се явили римлянитѣ. По това врѣме тѣ били най-силниятъ народъ въ Европа. Но макаръ да дѣйствували много изкусно и да притежавали отлична войска, римлянитѣ трѣбвало да се борятъ 250 години, докато подчинятъ напълно свободолюбивитѣ и храбри тракоилирийци. За да ги държатъ пѣкъ въ пълна покорностъ, побѣдителитѣ прокарвали военни пжтища, образували колонии, въвеждали римски езикъ и закони и държали свои войски въ заетитѣ земи.

Всичко това докарало голѣми промѣни. Тракоилирийцитѣ напълно се опитомили, прѣдали се на миренъ трудъ и разбогатѣли. Римскитѣ заселища и военнитѣ лагери се обѣрнали въ богати градове.*) Мѣстното население усвоило нравитѣ, езика и вѣрата на побѣдителитѣ и се **поримчило**. Прѣжния си езикъ запазили само тия племена, които живѣли изъ най-планинскитѣ мѣста. Остатъкъ отъ непоримченитѣ илири сж **албанцитѣ** или **арнаутитѣ**. Отъ поримченитѣ тракийци сж произлѣзли **цинцаритѣ** или **куцовласитѣ**, прѣснати изъ цѣлия Полуостровъ и днешнитѣ **ромѣни**, които сж потомци на поримченитѣ даки.

И до день днешенъ още се срѣщатъ изъ Полуострова слѣди отъ римското владичество: остатъци отъ римскитѣ каменни пжтища, римски надписи, монети, гробници и развалини отъ арки, водопроводи, бани и храмове. Отъ римско врѣме се явило и закрѣпило и **християнството** въ тия мѣста.

Ала и римлянитѣ не запазили спокойствието на Полуострова дълго врѣме. Въ римската империя се начнали междуособици, а въ 395. год. тя се раздѣлила на **Източна римска империя** съ столица **Кон-**

Саркофагъ (каменна гробница) отъ римско врѣме.

*) Най-много паметници въ Балканския полуостровъ сж оставили римскитѣ императори **Траянъ** и **Константинъ Велики**. Първиятъ подигналъ много стари градове, като **Сердика** (София), **Пауталия** (Кюстендилъ), **Августа Траяне** (Стара-Загора), а така сжщо основалъ и нови: **Марцианополъ** (с. Деаня), **Плотинополъ** (Димотика), **Никополъ** на р. Места (Неврокопъ) и др. **Константинъ Велики** пѣкъ, който билъ родомъ отъ Нишъ (Наисусъ), прѣнесълъ столицата на държавата си отъ Римъ въ **Византия** и оттогава тоя градъ взелъ да се нарича **Константинополъ**.

стантинополъ и Западна римска империя съ столица Римъ. Отъ раздѣлянето ослабнали и двѣтѣ половини. Тъкмо по това време се подкачило и великото прѣселение на народитѣ. Варварскитѣ племена се нахвърлили и върху двѣтѣ половини. Найнапрѣдъ се явили на Балканския полуостровъ западнитѣ го-

Триумфална арка отъ римско време.

ти, слѣдъ това хунитѣ, а още по-късно и източнитѣ готи. Въ нападенията си казанитѣ народи прѣкосили надлъжъ и наширѣ цѣлия Полуостровъ, ограбили, разрушили и изгорили много градове и села, а населението немилостиво избивали. Цвѣтущиятъ и богатъ Полуостровъ почти обезлюдѣлъ, а на много мѣста заприличалъ на пустиня.

† Византия.

Какъ се създаде Византия. Дѣ се простиралъ владѣнията ѝ и какво било населението ѝ. Какво управление имала Византия. Каква била войската ѝ. Какво значение ималъ Цариградъ. Отъ какви недостатѣци страдала Византия.

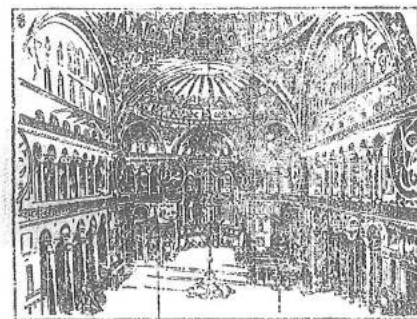
Слѣдъ падането на Римъ въ 476. г., Източната римска империя успѣла да се задържи и проживѣла още хилядо години, но въ нея се извършили дълбоки промѣни. Гърцитѣ и тѣхното образование, което и по-рано било твърдѣ разпространено въ тая половина, добивали все по-голѣмо и по-голѣмо значение, а гръцкиятъ езикъ измѣстилъ римския. Около 600-а година римскиятъ държавенъ езикъ и римскитѣ собствени имена вече окончателно били замѣнени съ гръцки, монетитѣ носѣли гръцки надписи и гръцкото образование напълно възтържествувало. Тая погърчена римска държава ние сега наричаме Византия

— по старото име на столицата ѝ. Но поданицитѣ на тая държава, макаръ и погърчени, продължавали да наричатъ държавата си ромейска или римска, а себе си — ромеи или римляни.

Въ Европа Византия притежавала цѣлия Балкански полуостровъ, а въ Азия владѣнията ѝ достигали до Кавказъ, Месопотамия и Египетъ. По население византийската държава нѣмала еднороденъ съставъ. Освѣнъ гърци, които били струпани въ столицата, край брѣговетѣ и изъ островитѣ, въ нея живѣяли още славяни, албанци, погърчени и горимчени тракийци, арменци, евреи, сирийци, араби и много други племена. Но всички тѣхъ ги обединявало общото управление, а донѣкъдѣ и общата вѣра — християнството. Начело на държавата стоялъ императорътъ, който сега се наричалъ василевсъ. Той ималъ извънредно голѣма власт и се ползувалъ съ голѣма почитъ. Него наричали „божествениятъ баща“ и „светиятъ човѣкъ“. Слѣдъ императора идѣли патриархътъ, глава на църквата, и сенатътъ, въ който влазали роднинитѣ на императора, цариградскитѣ първенци и най-голѣмитѣ чиновници. Голѣмиятъ разкошъ, великолѣпие и блѣскавитѣ церемонии, които царували въ двореца, смайвали чужденцитѣ.

Византийскитѣ императори събирали войската си отъ всички народи на своята държава, като си служели още и съ наемници. Макаръ разнородна, тая войска имала добра наредба и била добръ обучена. Тя се състояла отъ конница и пѣхота. Храбритѣ и даровити войници лесно достигали до най-висшия воененъ чинъ, па дори и до императорския тронъ.

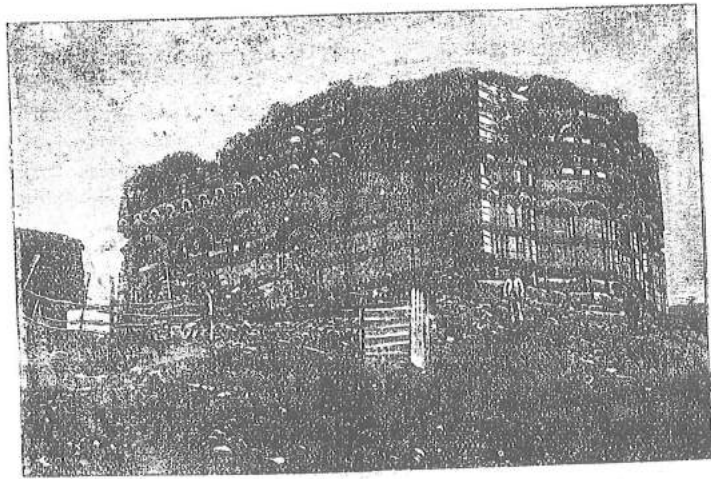
Най-важенъ градъ въ Византия билъ самата столица Константинополъ или Цариградъ. По великолѣпие на паметникитѣ и палатитѣ, по търговия и промишленостъ, по науки и изкуства Цариградъ държалъ първо мѣсто прѣзъ Срѣднитѣ вѣкове. Неговитѣ богатства блазнѣли и примамвали много воинствени народи. Но, опасанъ отъ двѣ суши и двѣ морета и обграденъ още съ дебели стѣни, Цариградъ мъчно могълъ да се прѣвзе-

Вжтрѣшността на Цариградската църква Св. София, сега обърната на джамия.

ме. Много пъти Византия оставала само съ столицата си и все пакъ успѣвала да си възвърне прѣдишната сила, благодарение на богатия и мжно прѣвзимаемъ Цариградъ.

Ала Византийската държава страдала и отъ голѣми недостатъци. Нравитѣ на поданицитѣ ѝ били твърдѣ развалени. Византийцитѣ били коварни, тънѣли въ разкошъ и пороци и за пари били готови всичко да направятъ. Прѣдъ богатитѣ и силнитѣ се унижавали и подмилквали, а къмъ бѣднитѣ и слабитѣ били гордѣливи и безжалостни. Коварството и интригитѣ царували и въ палата, заради това малцина императори доживѣвали до старини. Отъ 109 византийски владѣтели само 34-ма умрѣли отъ своя смъртъ. Другитѣ 75-ма станали жертва на придворни заговори и били или отравяни, или одушвани, или ослѣпявани, или пѣкъ умирали въ тъмница. За успѣха на заговор-

Византийска църква въ Месемврия.

нитѣ твърдѣ много спомагало и това, че нѣмало законъ за прѣстолонаслѣдието.

Такава държава била Византия. Съ своитѣ добри и лоши страни*) тя влияла на всички народи, които били нейни съседни и влазали въ сношения съ нея. А най-силно било нейното влияние върху българския народъ, най-близкия ѝ съседъ.

*) Всички недостатѣци и злини, които съществували въ Византия, съобщо име се наричатъ византизъмъ.

† Южни славяни и заселването имъ на Балканския полуостровъ.

Дѣ били най-старитѣ славянски жилища въ Европа. Какъ се раздѣлили при разселването си тѣ. Въ края на V в. дѣ се намирили южнитѣ славяни. Кога почнали да нападатъ на п-ова тѣ. Прѣзъ дѣ минавали Дунавъ, защо идѣли, по каква посока вървѣли. Какви мѣрки вземали византийцитѣ срѣщу тѣхъ. Какъ станало съ п-ва около 650 г.

Най-старитѣ жилища на славянитѣ въ Европа се намирили на западъ отъ р. Днѣпъръ, между Карпатскитѣ планини и горното течение на рѣкитѣ Висла, Днѣстъръ и Бугъ. Тая страна била равна, покрита съ гъсти гори и обширни ливади, и била богата съ рѣки, езера и блата. Великото прѣселение на народитѣ раздвижило и славянитѣ. Тѣ почнали да напуцатъ жилищата си и да се разселватъ: едни — на сѣвероизтокъ, други — на западъ и сѣверозападъ, а трети — на югъ. Така се образували тритѣ голѣми славянски клона — източни, западни и южни славяни. Къмъ източния клонъ спадатъ руситѣ (великоруси, бѣлоруси, червеноруси и малоруси); къмъ западния — поляцитѣ, чехитѣ, моравцитѣ, словацитѣ и лужичанитѣ, а нѣкога си и полабскитѣ и прибалтийски славяни, сега понѣмчени; къмъ южния клонъ спадатъ българитѣ, сърбитѣ, хърватитѣ и словинцитѣ.

Въ края на V вѣкъ южнитѣ славяни достигнали до брѣговетѣ на долни Дунавъ и се разположили край него въ видъ на една грамадна джга, която започвала отъ старитѣ имъ жилища и по р. Днѣстъръ и Дунавъ свършвала до полуостровъ Истрия. Тукъ тѣ се разпаднали на два клона: анти на изтокъ и славяни — на западъ. И еднитѣ и другитѣ отъ своя страна се раздѣляли на много племена, които постоянно враждували както помежду си, така и съ съседитѣ си — германцитѣ на западъ, българитѣ на изтокъ и византийцитѣ на югъ. Привличани отъ богатствата на голѣмитѣ византийски градове, южнитѣ славяни започнали нападенията си върху Балканския полуостровъ въ началото на VI вѣкъ. Лѣтѣ на своитѣ лодки еднодрѣвки, а зимѣ по леда, тѣ минавали Дунавъ около градоветѣ Силистра, Видинъ и Бѣлградъ. Желанието имъ да грабятъ ги уплътвало къмъ Цариградъ, Солунъ и Гърция, дѣто имало богата плячка. Въ нападенията си славянитѣ не отстъпвали по жестокостъ на другитѣ варварски народи. Тѣ разорявали градове и села, избивали или отвлачали населението и съ награбенитѣ богатства се връщали оттаткъ Дунавъ.

Византийцитѣ правѣли различни опити, за да спратъ налита-

нията на тия грабливи славянски дружини. Издигали крѣпости край Дунавъ, прѣдприемали походи въ отвѣддунавскитѣ имѣ жилища, или оплѣчавали самитѣ славяни едни срѣщу други. Когато пѣкъ около 570. год. аваритѣ, диви туранци, се настанили въ Срѣдно-дунавската равнина и образували обширна държава, византийцитѣ се съюзили съ тѣхъ и ги насѣскавали срѣщу славянитѣ. Но ни една отъ тия мѣрки не помагала. Нахлуванията имѣ ставали все по-чести и по-дрѣзки. Славянитѣ почнали да се явяватъ отсамъ Дунавъ почти всѣка година, въ по-голѣмо и по-голѣмо количество, като достигали до Цариградъ, Солунъ, Дурацо и Елада. Не стигало това, ами тѣ взели и да оставатъ на Полуострова. Единъ грѣцки лѣтописецъ пише слѣдното: „Въ 580. г. проклетиятъ славянски народъ оплѣни цѣла Елада, Тракия и Солунскитѣ околности. Той завоюва много градове и крѣпости, обогати се съ злато, стада и оржжие, настани се въ римскитѣ земи, като у дома си и се научи да воюва по-добрѣ отъ ромеитѣ“.

Императоръ Маврикий около 600. год. прѣдприелъ нѣколко похода на сѣверъ отъ Дунавъ, въ самитѣ славянски жилища, но нѣмалъ голѣмъ успѣхъ. Слѣдъ това славянитѣ се нахвърлили още по-буйно върху полуострова и сега вече не за грабежъ, а съ цѣль да се заселятъ изъ плодороднитѣ му и обезлюдени области. Нападенията имѣ се прѣкратили около 650. година, когато цѣлиятъ Полуостровъ, съ изключение само на брѣговетѣ, билъ гѣсто заселенъ съ славяни. Той се прѣвѣрналъ въ славянска страна и взелъ да се нарича Славиния.

Животътъ на южнитѣ славяни.

Какви били южнитѣ славяни по външность и характеръ. Какъ се заселвали тѣ и какви бивали жилищата имѣ. Какво било славянското сѣмейство и какъ се управлявало. Що знаемъ за славянскитѣ общини, племена и за племенния градъ. Какъвъ билъ сѣмейниятъ животъ на славянитѣ. Съ що се занимавали. Каква военна наредба имали.

Южнитѣ славяни били високи и силни, но не толкова руси, както източнитѣ и западни славяни. Тѣ живѣли бѣдно и просто и леко понасяли студове, горещини и лишения. Като другитѣ си събратия и южнитѣ славяни били **добродушни и гостоприемни**, цѣнили много свободата си, не обичали съгласието и не търпѣли чужда власть.

Нашитѣ прадѣди не се струпвали въ голѣми градове и заселища. Тѣ строели своитѣ жилища прѣснате изъ мѣста, богати съ гори, пасбища и води. Дървенитѣ имѣ и покритиетѣ слама къщи не се отличавали съ голѣма чистота и имали два изхода, та

въ случай на опасность лесно да избѣгатъ къмъ гората, която имѣ служела като естествена защита.

Славянитѣ живѣли на голѣми сѣмейства-задруги*), които броели отъ 20 до 50 души. Бащата, който се наричалъ **домакинъ** или **дѣдо**, стоялъ начело на сѣмейството, управлявалъ общитѣ имоти, разпрѣдѣлялъ работитѣ между мжжетѣ, продавалъ излишѣка отъ произведенията и сждѣлъ виновнитѣ. Неговата жена, **домакинята**, управлявала женитѣ. За важни работи домакинътъ се свѣтвалъ съ възрастнитѣ си синове и братя. Когато домакинътъ умираше, най-стариятъ слѣдъ него заемалъ мѣстото му.

Нѣколко сѣсѣдни сѣмейства съставяли **община**. Горитѣ, пасбищата и нивята въ общината не били частна, а общинска собственость. Всѣка пролѣтъ домакинитѣ по жребие си разпрѣдѣляли земята и я обработвали. Тѣ разглеждали и спороветѣ между отдѣлнитѣ сѣмейства.

Нѣколко общини образували **племе** или **жупа**. Начело на племето стоялъ **жупанътъ**, който по-късно билъ нареченъ князь. Общитѣ работи се уреждали отъ **племенното събрание** или **вечето**. Всѣко племе си имало свой „градъ“ — градище или крѣпость. За своя градъ племето си избирало естествено укрѣпено мѣсто, или нѣкоя мѣстность, заградена съ рѣки и блата, или пѣкъ нѣкоя връхъ, окръженъ съ отвѣсни канари, на който могло да се отиде само отъ едно тѣсно мѣсто. Тая слаба страна славянитѣ укрѣпвали съ сухи каменни зидове—стѣни безъ варъ и хоросанъ. Въ врѣме на нападение нашитѣ прадѣди прибирали въ града женитѣ и дѣцата си, добитѣка и стадата си, хранитѣ и покжщнината си и тука стоели, додѣто мине опасностьта.

Сѣмейниятъ животъ у славянитѣ се отличавалъ съ вѣрность и голѣма чистота. Многожеството се срѣщало твърдѣ рѣдко. Жената била на почитъ, а къмъ дѣцата се отнасяли съ любовь и грижа. Славянката била вѣрна другарка на мжжа си и сподѣляла съ него всички тегиби, а понѣкога и военнитѣ походи.

Славянитѣ се занимавали съ **земеделіе**, **скотовѣдство** и **пчеларство**. Търговията и занаятитѣ били слабо развити у тѣхъ. Храната имѣ била главно растителна.

Славянитѣ нѣмали здрава военна наредба и постоянна войска. Въ врѣме на война всички възрастни хора се въоръжавали съ копие, щитъ, топоръ и дървенъ лѣкъ съ малки отровни стрѣли и отивали срѣщу неприятеля. Металически облѣкла и

*) Такива сѣмейства-задруги и сега сществуваатъ въ западна България.

ризници не се употребявали. Биели се славянитѣ само пѣши. Конница нѣмали. На отворени и равни мѣста тѣ трудно се сражавали, но затова пѣкъ искусно дѣйствували въ горитѣ, клисуритѣ и блатиститѣ мѣста, кждѣто устройвали майсторски засади и нощни нападения.

Робството у славянитѣ било слабо развито. На плѣнниците слѣдъ известно врѣме тѣ възврѣщали свободата.

Вѣра на южнитѣ славяни.

Каква била вѣрата на славянитѣ и кои природни явления почитали тѣ. Кои били главнитѣ имъ божества. Имали ли храмове, жреци и идоли. Какви погребални обичаи имали.

Както повечето стари народи и славянитѣ били езичници и обожавали природнитѣ сили. Като земедѣлци и скотовѣдци, тѣ почитали ония природни явления, които били свързани съ земедѣлието и скотовѣдството. Тия сили славянитѣ олицетворявали въ различни богове и богини. Едни отъ божествата били добри, защото принасяли полза, а други — зли, защото пращали на хората нещастия, гладъ, болести и смъртъ. Главно славянско божество било **Сварогъ**, богъ на небето и творецъ на свѣта; **Перунъ** билъ богъ на гърмотевицата и дъжда, **Велесъ** — покровителъ на земедѣлието и стадата, **Даждъ-богъ** или **Хърсъ** — на слънцето, **Лада** била богиня на младостта, **Жива** — на плодородието и **Морена** — на смъртъта. Тѣ вѣрвали още и въ много други добри и зли духове, като вили, самодиви, юди, русалки, вампири, орисници и пр. Вѣрата въ тия духове и до днесъ още е запазена срѣдъ народа.

Славянитѣ нѣмали храмове, жреци, идоли и религиозни разкази. Молѣли се на открито, въ нѣкоя джбрава или на нѣкой планински връхъ. Тѣ вѣрвали въ безсмъртието на душата и въ задгробния животъ. Умрѣлитѣ си изгаряли или погребвали, като устройвали погребални пиршества и пѣяли религиозни пѣсни. Имало случаи, когато и жената доброволно се изгаряла ведно съ трупа на любимия си мъжъ. Въ паметъ на умрѣлитѣ си славянитѣ отъ врѣме на врѣме устройвали поминки, запазени и до сега у насъ (задушница).

Южнославянски племена и сждбата имъ въ Балканския полуостровъ.

Кои били по-важнитѣ южнославянски племена. Какъ живѣяли помежду си тѣ. Кои се съползували отъ крамолитѣ имъ.

Южнитѣ славяни, и слѣдъ като се настанили на Балканския полуостровъ, пакъ продължавали да се дѣлятъ на много

племена. Споредъ мѣстото, дѣто живѣяли и споредъ характера си, племената носѣли различни названия. По-важни отъ тѣхъ били слѣднитѣ: **сѣверци**, които живѣли въ сѣвероизточна България; **тимочани** — по р. Тимокъ; **моравани** — по р. Моравя; **загорци** — въ източна Тракия; **смоленци** — въ Родопитѣ по р. Места; **стримонци** — по р. Струма; **рунхичи** — край Бѣло море; **сагудати** и **драговичи** — около Солунъ, и **берзичи** (бърсяци) — на сѣверъ отъ драговичитѣ. Въ сѣверозападната частъ на Полуострова живѣяли племената **сърби**, **дукляни**, **травунци** и **захлумци**, а още по на сѣверъ — **хървати**. Освѣнъ сѣверцитѣ въ Мизия живѣяли още други седемъ славянски племена, на които имената не сж запазени.

* * *

Настанени на новитѣ земи, славянитѣ не оставили племеннитѣ си вражди и разпокъсаностъ. Тѣ се съединявали само за кратко врѣме, когато трѣбвало да отблъснатъ общия врагъ или когато прѣдприемали грабителски походъ*). Отъ тая разпокъсаностъ се възползувала Византия. Като поддържали племеннитѣ раздори, като привличали славянскитѣ жупани и като дѣйствували съ оржие, византийскитѣ императори почнали да възстановяватъ властта си въ Полуострова и да подчиняватъ славянскитѣ племена едно слѣдъ друго.

И тѣ наистина достигнали голѣми успѣхи: славянскитѣ племена, които живѣяли въ Елада, около Солунъ и въ южна Тракия били вече подчинени отъ тѣхъ. Обаче прѣселването на българитѣ имъ попрѣчило да докаратъ работата си до край.

II. Първо българско царство.

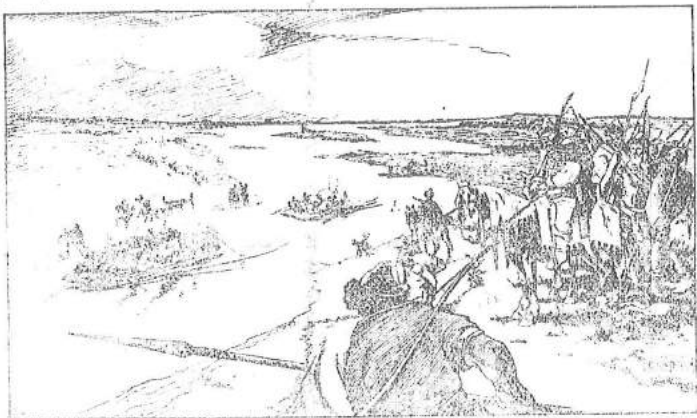
Българитѣ и образуване на българската държава.

Отъ какъвъ произходъ били българитѣ. Дѣ живѣли ней-напрѣдъ въ Европа. Що станало въ VII в. съ тѣхъ. Съ каква дружина трѣгналъ третиятъ Кубратовъ синъ и дѣ се настанилъ. Какъ се образувала българската държава. Какъ заживѣли българи и славяни помежду си. Какво станали българитѣ-завоеватели. Отъ какъвъ произходъ се считатъ днешнитѣ българи.

Българитѣ, родствени на хунитѣ и аваритѣ, били отъ турански произходъ. Като се явили отъ Азия въ Европа, тѣ най-

*) Така, на нѣколко пжти македонскитѣ славяни се съединявали и нападвали Солунъ, съ цѣлъ да го прѣвзематъ и ограбятъ. Но всичкитѣ имъ опити излѣзли несполучливи.

напрѣдъ се спрѣли въ обширнитѣ равнини край Черно и Азовско море и рѣка Кубань: антигѣ били тѣхни западни съсѣди. Въ края на V вѣкъ българитѣ вече започнали своитѣ конни нападения върху Византия и то зимѣ, като използвали замръзналия Дунавъ. Възползувани отъ племенната имъ раздѣленостъ, аваритѣ ги подчинили и доста врѣме ги държали подъ своя власть. Въ VII вѣкъ Куртъ или Кубратъ обединилъ българскитѣ племена, отхвърлилъ аварското иго и влѣзълъ въ съюзъ съ Византия. Но слѣдъ неговата смъртъ петимата му синове отново се раздѣлили и подъ натиска на хазаритѣ (сѣщо турански народъ) трѣбвало да напуснатъ досегашнитѣ си жилища. Най-стариятъ останалъ въ бащинитѣ си земи, а другитѣ съ своитѣ орди трѣгнали по различни посоки*). Третиятъ Кубратовъ синъ

Българитѣ прѣминаватъ Дунавъ.

Исперихъ или Аспарухъ съ своята орда, която споредъ едни била около 25 хиляди души, а споредъ други — повече отъ 100 хиляди, трѣгналъ на западъ и се спрѣлъ въ едно естествено укрѣпено мѣсто между ржкавитѣ на Дунавъ, наречено Онгълъ. Отъ тукъ Исперихъ подкачилъ да напада на империята. Съсѣдството на българитѣ не се харесало на императора Константинъ Погонатъ. Той прѣдприелъ голѣмъ походъ по сухо и по море срѣщу тѣхъ, но прѣтърпѣлъ силно поражение. Тогава българитѣ минали Дунавъ, заели Добруджа и Източна Мизия,

*) Единъ отъ Кубратовитѣ синове отишълъ на сѣверъ, по р. Кама, и основалъ друга Българска държава (съ столица Вѣлгаръ), която съществувала до XIII в. Тя била подчинена изпървенъ отъ татаритѣ, а послѣ отъ руситѣ.

и, като подчинили сѣверцитѣ и седемтѣ неизвѣстни славянски племена, които живѣяли тука, турили начало на българската държава въ 679. година.

Новооснованата държава допирала на изтокъ до Черно море, на югъ до Стара-планина, на западъ до р. Цибрица, а на сѣверъ тя обгрѣщала голѣма частъ отъ Ромѣния и достигала до р. Днѣстеръ.

Управлението отначало се намирало изцѣло въ ржцѣтѣ на завоевателитѣ, та Бѣлгария на първо врѣме била туранска държава. Но Испериховитѣ бѣлгари не съставяли голѣмъ брой. Подчиненитѣ славянски племена далечъ надминавали завоевателитѣ си по численостъ. Освѣтнъ туй славянитѣ били по-питомни и по-развити отъ българитѣ, защото били по-стари съсѣди на византийцитѣ, та могли да усвоятъ много нѣща отъ тѣхъ. Така, тѣ се научили да садятъ лозя, да развѣждатъ зеленчуци и овощни дървета, да строятъ кжщи, запознали се съ рударство, жельзарство, дърводѣлство, а тия отъ тѣхъ, които били на византийска служба или се срѣщали съ гърцитѣ, усвоили и грѣцки езикъ и грѣцкото писмо. Поради това вмѣсто славянитѣ да се прѣтопятъ срѣдъ българитѣ и да усвоятъ езика имъ, станало тѣкмо наопаки. Малочисленитѣ завоеватели все повече и повече се прѣскакали между подчиненитѣ славяни, усвоявали езика, нравитѣ и обичитѣ имъ, смѣсвали се чрѣзъ женитби, додѣто най-послѣ напълно се прѣтопили и слѣли съ тѣхъ. Пославянчането на българитѣ не се извършило бързо. За него били нужни около два вѣка и половина. Така се образувалъ на югъ отъ Дунавъ българскиятъ народъ, който въпрѣки туранското си име говори и до днесъ славянски езикъ и се поставя въ сѣмейството на славянскитѣ народи.

Животъ и нрави на българитѣ.

Какви били Аспаруховитѣ бѣлгари по външностъ и по характеръ, Какви били облѣклото имъ, поминѣкътъ имъ, храната имъ и сѣмейниятъ имъ животъ. Какво било управлението имъ. Каква власть имали канѣтъ и бояритѣ. Какви били българскитѣ закони и българската войска. Каква била вѣрата на българитѣ.

Исперуховитѣ бѣлгари, като туранци, били мургави, чернокози, съ черни и криви очи. Обличали се по азиатски съ широки дрехи, а на брѣснатитѣ си глави носѣли чалми. Българитѣ били груби, жестоки и воинствени, и живѣли още скитнически животъ. Скотовѣдството и търговията съставяли главния имъ поминѣкъ. Тѣ отвѣждали едъръ и дребенъ добитѣкъ, а особено конѣ. Търгували съ добитѣкъ и роби, като вмѣсто пари употрѣ-

бявали кожата на различни животни. Но не по-малко се занимавали тѣ и съ грабежъ и войни, които за ония врѣмена били сжщо единъ видъ поминѣкъ. Употрѣблявали главно месна храна.

Многоженството било доста разпространено между българитѣ. Кѣмъ женитѣ и дѣцата си тѣ се отнасяли сурово и не съдали на трапезата ведно съ тѣхъ. Всичкитѣ наредби на българитѣ се отличавали съ строгъ редъ и суровостъ, а това спомогнало да се създаде у тѣхъ здрава и силна държава. Начело на българската държава стоелъ канътъ или ханътъ, който ималъ почти неограничена власт. Нему помагали боиладитѣ или болиадитѣ — знатнитѣ племенни водители, по-послѣ наречени боляри. Шестима отъ тѣхъ, наричани велики боляри, образували царския съветъ. Прѣстолонаслѣдникътъ се наричалъ канартикинъ. А високитѣ сановници при двора, въ държавата и войската носѣли имената **кавканъ, оглутарканъ, боритарканъ, копанъ, багаинъ, багатуръ, осланъ** и др. Законитѣ имъ били строги. За кражба, клевета и укривателство наказвали съ осакатяване или смъртъ. Съ смъртъ наказвали и тия, които въ военное врѣме избѣгвали или не държали оржието и конетѣ си въ редъ. Бунтовницитѣ пѣкъ избивали ведно съ сѣмействата имъ.

Българитѣ имали и здрава военна наредба. Главната имъ военна сила била конницата, особено конната дружина на хана, която броела десетки хиляди души. Зарадъ това тѣ могли да прѣдприематъ бързи и неочаквани походи. Сраженията започвали съ обреди, жертвоприношения и гадания. Вмѣсто знаме носѣли конска опашка.

Вѣрата на българитѣ била по-неразвита отъ славянската. Храмове, жреци и идоли нѣмали. Затуй пѣкъ суевѣрието и баянията били много разпространени у тѣхъ. Тѣ носѣли на гърдитѣ различни свещени прѣдмети (муски), лѣвата страна считали за почетна, а когато сключвали договоръ, клеели се надъ сабя и разсичали кучета. Понѣкога принасяли и човѣшки жертви. Изобщо, по опитоменостъ и развитие българитѣ **стоели по-долу отъ славянитѣ, но по военно устройство и държавна наредба далечъ ги надминавали.**

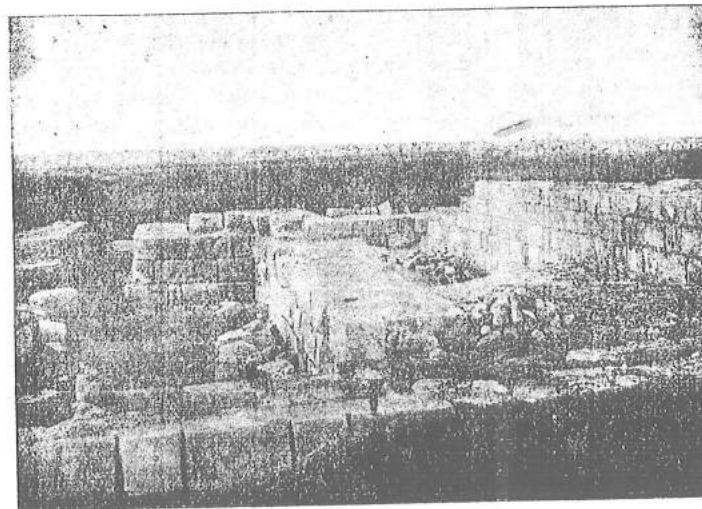
Първитѣ български владѣтели, Исперихъ (679.—701. г.) и Тервелъ (701.—721. г.).

Кой билъ първиятъ български ханъ. Дѣ се намиралъ центърътъ на българската държава при него. Какъ живѣли българи и славяни. Що спечелила България при Тервела.

Първъ ханъ или князь на българската държава билъ осно-

вателътъ ъ **Исперихъ** отъ рода дуло. Византия сключила съ него миръ, отстъпила му земитѣ си между Стара-планина, Черно море и Дунавъ и се задължила да му плаща годишенъ данѣкъ. Следъ смъртъта на Константина Погоната, приемникътъ му Юстинианъ II отказалъ да изпълнява договора и започналъ война съ българитѣ, но билъ разбитъ отъ тѣхъ и принуденъ да приеме прѣдишнитѣ условия.

Центърътъ на българската държава прѣзъ първитѣ три вѣка отъ основаването ъ се намиралъ въ сѣвероизточна България. Зарадъ това и византийцитѣ насочвали всичкитѣ си сухопѣтни и морски походи кѣмъ тоя край. Тукъ се спрѣла по-големата частъ отъ Аспаруховата орда*), тукъ се намирала и първата българска столица **Плисковъ** или **Плиска**. Разположенъ всрѣдъ равнина, богата съ пасбища, Плисковъ се заграждалъ съ цѣлъ прѣстенъ планини, които му служели като естествена за-

Развалини отъ българския дворецъ въ Плисковъ.

щита. При това той билъ защитенъ още отъ единъ дълбокъ ровъ и отъ едно яко квадратно укрѣпление, надъ което стърчели шестнадесетъ кули. Развалинитѣ на тоя градъ, разкопани неотколѣ, се намиратъ на сѣвероизтокъ отъ Шуменъ при сегашното село Абоба.

*) Славянитѣ, които живѣли по тия мѣста, били разселени по границитѣ.

Владѣтельтъ на българската държава продължавалъ да се нарича съ старата си титла **канъ**, **каганъ** или **ханъ**. Славянитѣ го наричали **князь** или **велики князь**.

На първо време българитѣ и славянитѣ отъ новообразуваната държава заживѣли добръ. Общиятъ страхъ отъ Византия правѣлъ и единитѣ и другитѣ сговорни и отстъпчиви. Българитѣ наложили леки условия на славянитѣ, та да ги привлѣкатъ на своя страна срѣщу византийцитѣ. Славянитѣ пъкъ виждали, че имъ изнася повече да бждатъ подъ българитѣ, нежели подъ византийцитѣ; българитѣ имъ прѣдоставяли по-голямъ свобода, постоянно имъ правѣли нови отстъпки, та славянитѣ могли да се надѣватъ, че единъ день ще бждатъ напълно изравнени съ господаритѣ си.

При Испериховия приемникъ Тервелъ България се засилила толкова, че започнала да се намѣсва и въ вжтрѣшнитѣ работи на Византия. Зарадъ жестокостта си Юстинианъ II билъ обезносенъ и изгоненъ отъ Цариградъ. Тогава той се явилъ въ Варна и поискалъ помощъ отъ Тервела да си възвърне прѣстола, като обѣщаль богато възнаграждение. Тервелъ му помогналъ съ войската си и Юстинианъ влѣзълъ въ Цариградъ. За тая услуга послѣдниятъ отстъпилъ на българитѣ часть отъ областта Загора въ Източна Тракия, та южната граница стигнала до Бургазкитѣ езера и Търново-Сейменъ, защитена съ дълбокъ и дълъгъ ровъ. Освѣнъ това Юстинианъ наградилъ щедро българскитѣ войници съ злато и сребро, а на Тервела далъ титлата **кесаръ** (втора слѣдъ императорската), като се задължилъ още да му плаща и данѣкъ.

Слѣдъ Юстиниановата смъртъ Тервелъ пакъ продължавалъ да се намѣсва въ работитѣ на Византия, ту като неинъ съюзникъ, ту като неинъ врагъ. Въ 716. година при Тервела билъ свързанъ първиятъ търговски договоръ съ византийцитѣ. Съ него двѣтъ страни се задължавали да си правятъ търговски улеснения и да си възвръщатъ избѣгалитѣ държавни прѣстѣпници.

Подиръ смъртта на Тервела царували още двама князе*), слѣдъ които дуловиятъ княжески родъ се прѣкратилъ.

*) Името на първия князь (721.—748. г.) не се знае, а вториятъ билъ Севаръ (748.—753. г.)

Племенни и династически борби въ България.

Що настанало въ България слѣдъ прѣкрятването на дуловия родъ. Кои ханове царували прѣзъ това време. Кои били причинитѣ за размирицитѣ. Кой се възползувалъ отъ тия неуредици. Що станало при Церига и Кердама. Какъвъ край имали борбитѣ въ България.

Слѣдъ прѣкрятването на дуловата династия избранъ билъ за ханъ **Кормисошъ** отъ рода **укилъ** (753. — 760. г.). Почти едновременно съ тая промѣна избухнали неуредици и вжтрѣшни смутове въ България, които едва не я опростаили. Въ кратко време на княжеския прѣстолъ се промѣнили редица князе.

Слѣдъ Кормисоша билъ избранъ **Телецъ** отъ рода **угаинъ**. Една злополучна война съ Византия скоро докарала на негово мѣсто **Савина** или **Шавинехъ** (763. — 764. г.), който поради желанието си да свърже миръ съ Византия наскоро билъ принуденъ да бѣга въ Цариградъ. Не по-дълго отъ прѣдшественицитѣ си князували и новитѣ ханове **Баянъ**, **Паганъ** или **Уморъ** и **Токту** (764. — 765. г.).

Тѣзи размирици произлизали прѣди всичко отъ борбитѣ между българитѣ и славянитѣ. Славянитѣ и тѣхнитѣ князе и жупани не се задоволявали вече съ досегашното си положение. Тѣ искали да имъ се даде по-прилично мѣсто въ държавата, по-голямъ дѣлъ отъ военната плячка и по-голямъ достѣпъ до управлението и до ханския прѣстолъ. Българитѣ пъкъ отъ своя страна не искали да изпуснатъ своитѣ права и прѣимуществва като завоеватели. Борѣди се сжщезрѣменно двѣ партии: миролюбива, която искала миръ съ Византия, и воинствена, която искала да не се прѣкрятватъ походитѣ и грабежитѣ, а сжщо тѣй и знатнитѣ български родове — кой отъ тѣхъ да заграби ханската властъ. Тия борби били тѣй ожесточени, че при дохождането на Телеца 200 хиляди славяни напуснали България и се заселили въ Мала-Азия. Но и Византия била не по-малко виновна за тия смутове. Интригитѣ ѝ и пакостното ѝ влияние взели да проникватъ вече между българския народъ. Византийцитѣ поддѣржали ту тоя, ту она князь, служели си съ много шпиони и подкупени лица и като дѣйствували още и съ оржжие, опитали се окончателно да съсипятъ ненавистния си съсѣдъ.

По това време въ Византия се явили двама способни императори: **Левъ III Исаврийски** и синъ му **Константинъ V Копронимъ***). Първиятъ вдѣхналъ страхъ у арабитѣ съ своитѣ побѣди и уредилъ вжтрѣшно държавата, а Константинъ V, който

*) И двамата тѣзи владѣтели се стрѣмили да прѣмахнатъ иконитѣ изъ църквитѣ, зарадъ което сж наречени иконоборци.

царувалъ тъкмо прѣзъ врѣмето на българскитѣ размирици, си поставилъ за цѣль да покори България. Той прѣдприелъ срѣщу българитѣ седемъ похода по сухо и по море, като едноврѣменно воювалъ и въ Славиния срѣщу македонскитѣ славяни. Макарь да нѣмалъ всѣкога успѣхъ, той все пакъ твърдѣ много изтощилъ България.

Като достоенъ противникъ на Константина V се явилъ едва новиятъ български ханъ Церигъ или Телерикъ. (765.—777. г.). Отъ една страна Церигъ сключилъ писменъ миръ*) съ Византия, а отъ друга приготвилъ таенъ походъ за Берзития. Но Константиновитѣ шпиони въ България издали плана му и византийцитѣ съ по-голѣми сили посрѣщнали българскитѣ войски и ги разбили. За да открие измѣнницитѣ и шпионитѣ въ държавата си, Церигъ писалъ на императора, че искалъ да бѣга отъ България, и го молѣлъ да му обади, на кои лица може да се довѣри. Константинъ, който желаелъ да има смутове между българитѣ, посочилъ своитѣ хора, които веднага били изловени и изѣти. Така Телерикъ очистилъ България отъ византийски шпиони. Разгнѣвенъ страшно отъ тая измама, императорътъ прѣдприелъ осми походъ срѣщу българитѣ по море, но се поболѣлъ и на връщане умрѣлъ (въ 776. г.).

Съ смъртъта на Константина V България се избавила отъ единъ опасенъ врагъ, но размирицитѣ още не се прѣкратявали. Тѣ принудили и Цериго да напусне прѣстола и да бѣга въ Цариградъ, където се покрѣстилъ и получилъ титлата патриций.***) Отъ вжтрѣшнитѣ си неуредици България се отървала едва при ханъ Кардама (777.—803.). Чрѣзъ взаимни отстъпки партиитѣ най-сетнѣ се примирили. На славянитѣ били отстъпени извѣстни права и тѣ почнали да заематъ видни длѣжности въ държавата. Вжтрѣшниятъ миръ не закѣснѣлъ да даде своитѣ добри сетнини. Войнитѣ съ Византия трѣгнали отново успѣшно и слѣдъ четири побѣди Кардама принудилъ византийцитѣ да му плащатъ данъкъ (около 796. г.). А още по-успѣшно трѣгнали българскитѣ работи при Кардамовия приемникъ Крумъ.

*) Той е първиятъ писменъ миренъ договоръ, сключенъ между Бълга-рия и Византия

**) Византийцитѣ на драго сърце прибирали и награждавали такива хора, защото чрѣзъ тѣхъ сѣяли смутове и интриги между неприятелитѣ си.

Крумъ (803.—814. год.).

Що направилъ Крумъ за вжтрѣшното уреждане на България. Що спечелилъ Крумъ прѣзъ първитѣ 6 години отъ царуването си. Какъвъ край ималъ Никифоровиятъ походъ въ България. Що придобили българитѣ слѣдъ това. Какъ посрѣщналъ Львъ V. Крумовото прѣдложение за миръ. Какво значение имали Крумовитѣ завоевания.

Крумъ е единъ отъ най-виднитѣ български владѣтели. Той уредилъ вжтрѣшно държавата си и разширилъ твърдѣ много нейнитѣ прѣдѣли. За неговитѣ наредби и закони ние знаемъ много малко, но тѣ вдворили траенъ миръ въ страната и затвърдили българската държава на Полуострова. Враждитѣ между българи и славяни съвсѣмъ се прѣкратили, и при него около ханския прѣстолъ наредъ съ българскитѣ боляри стояли вече и славянски жупани и велможи, какъвто билъ боляринътъ Драгомиръ.

Първитѣ шестъ години отъ царуването си Крумъ употребилъ за уреждане на сѣверозападнитѣ граници. Тамъ ставали важни промѣни. Страшната нѣкога аварска държава прѣживѣвала последнитѣ си дни. Още при Кардама Карлъ Велики ъ нанесълъ смъртенъ ударъ и завоювалъ западната ъ половина до р. Тиса (796. год.). Крумъ успѣлъ да завладѣе източната ъ половина, та по тоя начинъ сѣвернитѣ граници на България стигнали до Карпатитѣ, като обемали и днешна Ромъния.

Слѣдъ това Крумъ се обърналъ къмъ Византия и Славиния*) Той си поставилъ за цѣль да обедини всички славянски племена отъ Полуострова, като ги подчини подъ българска власть. Но земитѣ по течението на Марица и Софийската област били още въ византийски рѣцѣ, а това прѣчело на българитѣ свободно да се сношаватъ съ македонскитѣ славяни. Въ 809. год. Крумъ завзелъ София и околнитѣ земи. Императоръ Никифоръ не искалъ да остави тая важна крѣпостъ въ български рѣцѣ. Слѣдъ двѣ годишни приготовления съ многочислена войска той нахълталъ въ Източна България, оплѣнилъ я и дори изгорилъ единъ Крумовъ дворець. Крумъ, чиито войски се намирили на западъ, на два пжти поискалъ миръ, но Никифоръ отхвърлилъ високомѣрно прѣдложението му. Тогава българитѣ се рѣшили на отчаяна съпротива. Съ умишлено отстъпление тѣ подмамили раздражения неприятель и го вкарали въ една дълбока планинска поляна. По Крумова заповѣдъ въ двѣ денонощия били задрѣстени всички пжтища и проходи, които водѣли къмъ поля-

*) Тѣй се наричали тия земи въ Полуострова, които били заселени съ славяни и които не били подчинени подъ Византия.

ната, съ грамадни купища отъ дървета. Византийцитѣ скоро се видѣли тъй здраво окръжени, че Никифоръ извикалъ: „Ние сме погубени! И птици да станемъ, пакъ не можемъ избѣга отъ тука!“ Прѣзъ третата нощъ българитѣ запалили натрупанитѣ дървета и отъ единичкото свободно мѣсто съ яростъ се нахвърлили върху неприятеля. Настанала ужасна сѣчь. Изплашенитѣ византийци бѣгали на всички страни; едни падали подъ ударитѣ на българскитѣ мечове, а други загинали въ огньоветѣ.

Така кръвопролитното сражение на 25. юний 811. год. се свършило съ изтрѣбяването на цѣлата византийска войска. Въ ржцѣтѣ на българитѣ останала голѣма плячка. Самъ императоръ Никифоръ билъ убитъ. Главата му била натъкната на копие и разнасяна между войницитѣ. По-късно отъ черепа му била направена сребърна чаша, съ която Крумъ пиялъ „наздравица“ въ врѣме на пиршества.

Слѣдъ това българитѣ завзели Девелтъ, Анхиалъ, Пловдивъ и Месемврия, като оплѣнили още Струмската област и голѣма частъ отъ Тракия. Никифоровиятъ приемникъ Михаилъ I излѣзълъ срѣщу тѣхъ едва въ 813. год., но билъ разбитъ при **Версиникия**, близу до Одринъ. Като оставилъ брата си да обсажда тоя градъ, Крумъ съ главнитѣ си сили се явилъ прѣдъ стѣнитѣ на Цариградъ и го обградилъ отъ суша. Въ началото на обсадата той извършилъ прѣдъ очитѣ на византийцитѣ единъ ези-чески обредъ, при който между друго били прѣнесени въ жертва хора и добитѣкъ. Но Крумъ скоро забѣлѣжилъ, че е невъзможно да прѣвеземе града съ обсада само отъ една страна. Ето защо той прѣдложилъ миръ на византийцитѣ, съ условие ежегодно да му се даватъ извѣстно количество скъпоцѣнни облѣкла и пари. Новиятъ императоръ Лъвъ V поканилъ Крума лично да уговорятъ условията на мира и му устроилъ засада. Когато Крумъ съ нѣколко души се явилъ на опрѣдѣленото мѣсто, изскочили скрити византийски войници и се хвърлили върху тѣхъ. Отъ засадата можалъ да се спаси само българскиятъ ханъ, и то благодарение на бързината си. Въ отплата на това вѣроломство, българитѣ немилостиво разорили и оплѣнили цѣла южна Тракия до Цариградъ и Хелеспонтъ. Падналъ слѣдъ дълга обсада и Одринъ (813. г.*) и билъ прѣдаденъ на плѣнъ и грабежъ. Съ несмѣтна плячка и многобройни плѣнници, гърци и славяни, Крумъ се върналъ назадъ. Плѣнницитѣ били разселени изъ Мизия и въ „България отвъдъ рѣка Дунавъ“ (въ днешна Ромъния).

*) Българитѣ не задържали оплѣнения Одринъ въ свои ржцѣ.

Въ началото на слѣдната година Крумъ започналъ грамадни приготовления за новъ походъ. Готвѣлъ кола, строелъ стѣнобитни машини и събиралъ войски отъ българи, авари и отъ „цѣла Славиния“ (отъ славянитѣ). Но срѣдъ тия приготовления той ненадѣйно умрѣлъ отъ апоплексия на 14. априлий 814. година.

Войнитѣ на Крума съ Византия му попрѣчили да обедини балканскитѣ славяни. Ала съ завземането на Софийската областъ и равнината на Мариша той турилъ България въ прѣко съседство съ Славиния и съ това подготвилъ бждещето завладѣване на Македония.

Крумъви приемници.

Какъ живѣлъ Омортагъ съ византийцитѣ и съ другитѣ си съсѣди. Шо извършилъ той вжтрѣ въ България. Какъ прониквало християнството въ България. Какъ се отнесялъ Омортагъ къмъ християнитѣ. Кои били Омортагови приемници.

Мѣстото на Крума заелъ синъ му **Омортагъ** канъ (814.—832. г.). Той сключилъ още въ 814. г. съ Византия тридесетгодишенъ миръ, скрѣпенъ съ тържествени клетви*). Тоя миръ билъ потрѣбенъ Омортагу, за да уреди сѣверозападнитѣ си граници. Четири славянски племена въ тоя край: тимочани, кучани, браничевци и бодричи, се отметнали отъ България и минали подъ франкска власть. Това развалило доброто съседство между българи и франки. Слѣдъ нѣколко опита да се изглади спорътъ по миренъ начинъ, Омортагъ обявилъ война на франкитѣ въ 827. г. Сега не само били повърнати казанитѣ четири племена, но българитѣ успѣли да се загнѣздятъ здраво и въ областята **Срѣмъ** между рѣкитѣ Сава, Драва и Дунавъ. Освѣнъ на сѣверозападъ, българскитѣ войски дѣйствували и на сѣвероизтокъ, дѣто достигнали дори до рѣката Днѣпъръ. Не се знае само срѣщу кого сж дѣйствували тѣ тука, дали срѣщу маджари или срѣщу славяни.

Прѣзъ царуването си Омортагъ се отличилъ и съ своитѣ строежи. Той градѣлъ дворци, паметници, крѣпости и мостове. Основаването на града **Прѣславъ** (около 822. год.), който по-късно станалъ българска столица, се приписва сжщо нему. Отъ него сж останали най-много каменни надписи, на гръцки езикъ и съ гръцко писмо. Но той билъ длѣженъ да се бори вжтрѣ въ държавата си съ християнството.

*) Българитѣ се клеели надъ кръста и евангелието, а византийскиятъ императоръ се заклелъ по български обичай: излѣлъ вода отъ единъ сждъ, взелъ въ ржцѣтѣ си троенъ ремикъ, прѣобвърналъ конски седла и стѣпилъ върху сѣно.

Още съ настаняването на славянитѣ и българитѣ въ Полуострова взела да прониква и християнската вѣра между тѣхъ. Причини за това били съвѣдството имъ съ Византия, търговскитѣ сношения, а така сѣщо и ония християни, които били заварени въ новозаетитѣ земи. Християнството се приемало полеко и по-бързо отъ славянитѣ, защото повече подхождало на тѣхния животъ и нрави, били едноженци, употребявали повече постна храна, отличавали се съ по-голъмо миролюбие и кротость, та поради всичко това християнството имъ се харесвало. Византийцитѣ бързо покръствали тия славянски племена въ Тракия и Македония, които подчинявали подъ своя власть. Но тѣ се стараели да разпространятъ християнството и между независимитѣ славяни, защото по тоя начинъ по-лесно ги укротявали и привличали къмъ себе си. За разпространяването на Христо-

РКАНАСУВНГНΩМОРТАГ
 ОКОРСНСОКОПАНОСОРЕ
 ПТОСАНОРОЛОСМОУЕГЕ
 НЕТОКЕАПЕЛВОИСТОФ
 САТОНЕПМННТОМО
 ТАМОПТОИДАНАПРН
 НТΩДЕГЕНЕАСТЗАКАРАРНС

Великиятъ канъ Омортагъ.
 Канъгъ Окорощъ бѣше човѣкъ отъ моята дружина и като отиде на война, удави се въ р. Диѣпъръ. Той бѣше отъ рода Чакагаръ.
 (Камененъ надпись отъ Омортага).

вото учение въ България най-много повлияли войнитѣ. При всѣка война българитѣ отвлечали много плѣнници християни и ги разселвали изъ държавата. При Крума само били прѣселени повече отъ 50 хиляди души. Тия плѣнници, между които имало свещеници и владци, се явявали като проповѣдници и разпространители на християнството въ България.

При Омортага християнството направило вече такива успѣхи че проникнало и въ ханския палатъ. Уплашенъ отъ това, Омор-

тагъ започналъ жестоко да прѣслѣдва и наказва християнитѣ и тѣхнитѣ проповѣдници. Гоненията се продължили и при Омортаговия синъ и приемникъ Маламиръ или Маломиръ (832.—838.) който наказалъ съ смъртъ собствения си братъ Енравота, задѣто приелъ християнството. Но тия прѣслѣдвания не постигнали цѣльта си.

Приемникъ на Маломира билъ Прѣсиамъ или Прѣсиянъ (838.—852.). При него тридесетгодишниятъ миръ се свършилъ. Войнитѣ между българи и византийци се подкачили отново, ала не били твърдѣ сполучливи. Сѣщо тѣй несполучлива била и тригодишната война, която Прѣсиянъ водилъ съ сѣрбитѣ. Само въ независима Славиния българитѣ имали по-голъмъ успѣхъ и проникнали въ вжтрѣшността на Македония. Но съ завладѣването на македонскитѣ славяни религиознитѣ работи въ българската държава се усложнявали. Християнитѣ въ България били почти толкова, колкото и езичниитѣ. Гонението на християнството ставало трудно и опасно и Прѣсиянъ го прѣкратилъ. Но само това не било достатъчно. Трѣбвало да се рѣши въпросъ: езическа ли или християнска държава ще бжде-занапрѣдъ България. Тоя важенъ въпросъ разрѣшилъ Прѣсияновиятъ приемникъ Борисъ.

Борисъ и покръстване на българитѣ (852.—888. г.).

Какъ прѣкаралъ първитѣ 15 години отъ царуването си Борисъ. Кои причини карали Бориса да приеме християнството. Кога и какъ станало покръстването. Какъ било посрѣщаното то въ България.

Първитѣ 15 години отъ царуването си Борисъ прѣкаралъ въ войни. Въ Балканския полуостровъ той воювалъ съ Византия, съ Славиния, съ сѣрбитѣ и хърватитѣ. На сѣверъ пъкъ се борѣлъ съ франкитѣ и велико-моравцитѣ, като сключвалъ съюзи ту съ еднитѣ, ту съ другитѣ. Макарь да нѣмалъ винаги успѣхъ въ войнитѣ си, Борисъ все пакъ сумѣлъ не само да запази своитѣ владѣния, но дори и значително да ги разшири. Въ прѣдѣлитѣ на неговата държава влазали цѣла днешна Сърбия, почти цѣла Македония и частъ отъ Албания. Едни отъ македонскитѣ славяни били подчинени чрѣзъ оржжие, а други чрѣзъ договори съ славянскитѣ князе.

Ала най-велико дѣло на Бориса е покръстването на българския народъ. Той разбралъ, че приемането на християнството могло да бжде много изгодно за България. Отъ една страна то ще оздрави международното положение на българската държава,

която била заградена от силни християнски съвети. От друга страна християнството могло да прѣмахне религиозното разцѣпление срѣдъ българския народъ и да му даде възможност да се просвѣти*). Отъ трета страна новата вѣра могла да улесни и присъединяването къмъ България на македонскитѣ славяни, защото тѣ вече били покрѣстени. Най-сетнѣ Борисъ виждалъ, че Христовото учение е много по-свършена и чиста вѣра отъ езичеството. Ето кои причини го накарали да напусне досегашната вѣра и да **пригърне християнството.**

Въ края на **864.** или въ началото на **865.** год., когато въ България върлувалъ гладъ, Борисъ се намиралъ въ война съ велико-моравцитѣ. Възползувани отъ тая сгодна минута, византийцитѣ събрали голѣма войска и се готвѣли да се нахвърлятъ срѣщу България. Съ похода си тѣ искали да попрѣчатъ на българитѣ да приематъ християнството отъ папата, защото подочули, че българскиятъ ханъ кроелъ подобно нѣщо. Като не билъ готовъ да се бие на двѣ страни, Борисъ се уплашилъ отъ пригответленията и изпроводилъ въ Цариградъ пратеници да съобщатъ, че е готовъ да се покрѣсти заедно съ цѣлия си народъ. Тая новина силно зарадвала византийцитѣ, защото на християнството тѣ гледали като на първа крачка за подчинението на единъ езически народъ. Императоръ Михаилъ III се отказалъ отъ похода и веднага изпратилъ свещеници и единъ епископъ, който да го замѣства като Борисовъ кръстникъ. Ведно съ дружината си и много първенци Борисъ билъ покрѣстенъ, като въ честь на кръстника си билъ нареченъ Михаилъ. Слѣдъ това билъ сключенъ миръ съ който византийцитѣ отстъпили на българитѣ и останалата частъ отъ областъта Загора въ източна Тракия**).

Извѣстието за покрѣстването на хана не се понавило на много боляри — потомци на Аспаруховитѣ българи. Тѣмъ не се искало да се простятъ съ бащината си вѣра, а край нея и съ многоженството и съ любимата месна храна. Па тѣ прѣдугаждали, че съ християнството ще се даде прѣднина на хана и на славянитѣ въ държавата. И наистина, съ новата вѣра славянитѣ, като по-развити и запознати съ грѣцки езикъ и съ грѣцкото писмо, щѣли да добиятъ по-почетно мѣсто въ държавата. А хановетѣ, опрѣни на славянитѣ, щѣли да поискатъ такъва голѣма властъ, какъвато имали византийскитѣ императори. Ето защо, ко-

*) Умствениятъ животъ тогавъ билъ тѣсно свързанъ съ християнството. Ученитѣ и писателитѣ отъ онова врѣме били само духовни лица.

**) Тая отстъпна кара нѣкои да мислятъ, че покрѣстването се е извършило не както ни разказватъ византийцитѣ, а при война, въ която българитѣ имали успѣхъ. Не се знае и кждѣ се е покрѣстилъ Борисъ.

тато Борисъ се върналъ въ Плиска, десетъ области (комитати), начело съ 52 боляри вдигнали бунтъ противъ него. Бунтовницитѣ викали, че ханътъ имъ далъ лоши закони. Но Борисъ, който умѣялъ да бжде строгъ, когато било нужно, потѣпкалъ бунта, наказалъ съ смъртъ разбунтуванитѣ боляри съ сѣмействата имъ, а народа простилъ.

Тѣй се извършило покрѣстването на Бориса и на българския народъ. Съ него се спечелили много нѣща. Положението

Князь Борисъ-Михаилъ.

на България между християнскитѣ държави се оздравило. Българитѣ се сплотили подъ една обща вѣра. Покрѣстенитѣ славянски племена съ по-голѣма готовностъ се прилѣпвали къмъ българската държава. Най-сетнѣ приемането на християнството ускорило още повече пълното сливане на българи и славяни въ единъ народъ и имъ дало възможностъ да се просвѣщаватъ.

† Уреждане на независима българска църква.

На каква работа се прѣдалъ Борисъ слѣдъ покрѣстването. Защо поискалъ той да се уреди българската църква. Отъ кого искалъ той патриархъ или архиепископъ. Кога и отъ кого билъ назначенъ първиятъ български архиепископъ.

Слѣдъ покрѣстването на България настаналъ продължителенъ миръ, който траялъ отъ 865. година до 894. година. Бо-

рись се примирилъ съ своитѣ съсѣди и съсредоточилъ всичкитѣ си грижи да уреди новооснованата българска църква. Той стрелъ навсѣкждѣ храмове, а за покръстването на цѣлия народъ повикалъ гръцки свещеници и епископи, които служели на гръцки езикъ и се подчинявали на цариградския патриархъ.

Но византийцитѣ се опитали чрѣзъ своето духовенство да се намѣсватъ въ вжтрѣшнитѣ работи на България. Заради това, Борисъ поискалъ да му се назначи независимъ български патриархъ или архиепископъ. Цариградскиятъ патриархъ отказалъ да изпълни желанието му. Тогава Борисъ се обърналъ къмъ папата и проводилъ пратеници въ Римъ съ много дарове. Пратеницитѣ занесли съ себе си и единъ въпросникъ съ 106 въпроса, съ които Борисъ искалъ да му се разяснятъ много работи отъ християнската вѣра и да му се изпратятъ нови закони. Най-важниятъ въпросъ обаче билъ, могатъ ли българитѣ да си иматъ свой патриархъ. Папа Николай I приелъ пратеницитѣ много добръ и като пригответилъ отговоритѣ на въпроситѣ, изпратилъ ги въ България, съ много свещеници и двама епископи отъ латинското духовенство. Византийскитѣ свещеници били изгонени, а гръцкото богослужение било замѣнено съ латинско. Но и папата не се съгласилъ да ржкоположи български патриархъ. Той обѣщавалъ само да назначи архиепископъ на българската църква, па и туй си обѣщание не изпълнилъ.

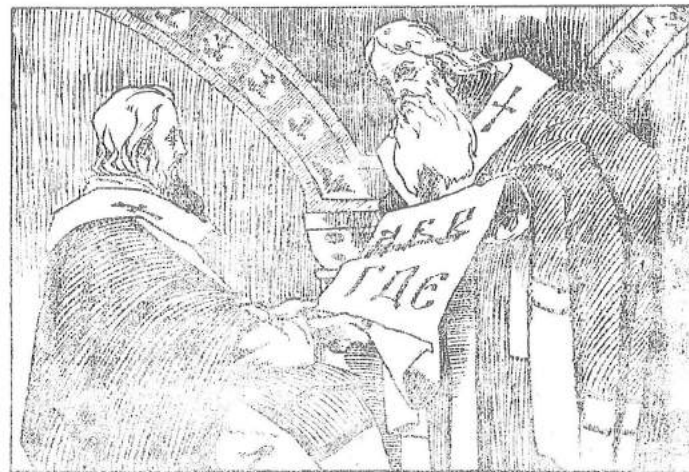
Повече отъ три години минали въ прѣговори. Недоволенъ отъ това, Борисъ се обърналъ отново къмъ цариградския патриархъ, който сега се показвалъ по-отстъпчивъ. Въ 870. година въ Цариградъ билъ свиканъ църковенъ съборъ, за да разгледа нѣкои разпри между римската и цариградска църкви. Борисови пратеници се явили на събора и попитали, на кого трѣбва да се подчинява българската църква: на папата ли или на цариградския патриархъ. Съборътъ рѣшилъ, че българитѣ трѣбва да се подчиняватъ на патриарха. Веднага слѣдъ това патриархъ Игнатий ржкоположилъ първия български архиепископъ Иосифъ, който съ гръцки свещеници заминалъ за България. Латинското духовенство и латинскитѣ епископи си отишли. Българскиятъ архиепископъ признавалъ надъ себе си главенството на цариградския патриархъ, но въ вжтрѣшнитѣ работи билъ напълно независимъ и самъ ржкополагалъ българскитѣ свещеници и епископи. Накоро слѣдъ това Борисъ билъ честитъ да види българската църква на още по-сигуренъ пжтъ — когато се въвело въ нея славянското богослужение.

Славянскитѣ просвѣтители Св. Кирилъ и Методий.

Кои създали славянското писмо и славянското богослужение. Що знаемъ за живота на българскитѣ просвѣтители. Дѣ дѣйствували двамата братя и дѣ умрѣли.

Славянската азбука и славянското богослужение сж дѣло на двамата солунски братя Кирилъ и Методий.

Методий и Константинъ били отъ славянски родъ, синове на солунския воененъ началникъ Лъвъ и жена му Мария. Отначало Методий билъ управитель на едно славянско княжество въ Тесалия. Но възпитанъ въ благочестие, той напусналъ свѣтския животъ и станалъ монахъ въ единъ манастиръ. Най-малкиятъ му братъ пжкъ Константинъ на 14-годишна възраст билъ проведенъ въ Цариградъ, да бжде училищенъ другаръ на малолѣтния императоръ Михаилъ III. Съ своитѣ дарби и трудолюбие Кон-

Двамата братя Св. Кирилъ и Методий.

стантинъ усвоилъ всички тогавашни науки, зарадъ което билъ нареченъ „философъ“. Като свършилъ образованието си, той билъ назначенъ изпървенъ за библиотекаръ на патриаршеската библиотека, по-послѣ учитель по философия. Но скоро и благочестивиятъ Константинъ напусналъ свѣтския животъ, оставилъ високата си длъжностъ и отишълъ при брата си. Ала тукъ двамата братя не били оставени на мира. Тѣ били изпратени при хазарския ханъ въ южна Русия да му покажатъ прѣвъзходството

на християнството прѣд другитѣ вѣри. Едва що се върнали оттамъ, трѣбвало да отидатъ въ Велика Моравия. Тѣмъ въ това врѣме великоморавскитѣ славяни се кръщавали отъ нѣмското духовенство. Но защото проповѣдта ставала на нѣмски езикъ, работата вървѣла твърдѣ бавно. Великоморавскиятъ князь Ростиславъ, който не живѣялъ добръ съ нѣмцитѣ, поискалъ въ 862. година отъ византийския императоръ да му изпрати проповѣдници, които познаватъ славянски езикъ. Императорътъ изпратилъ двамата солунски брата. Сега тѣ съставили славянската азбука и като прѣвели най-необходимитѣ свещени книги, заминали за Моравия. Дѣлото имъ имало извънреденъ успѣхъ. Съ голѣма радостъ моравцитѣ слушали божие слово на родния си езикъ и славянското богослужение взело бърже да се въвежда.

Но тия успѣхи възбудили голѣма омраза у нѣмското духовенство. То наклеветило двамата брата прѣдъ папата, че разпространяватъ ересь и той ги повикалъ на съдъ. Тѣ се явили въ Римъ и не само напълно се оправдали, но били дори похвалени и имъ било позволено нѣколко пѣти да служатъ на славянски езикъ въ Римъ. Тукъ Константинъ, уморенъ отъ трудове, се поболѣлъ и въ 869. година се поминалъ, като прѣди смъртта си се посветилъ на строго монашество и получилъ името Кирилъ.

Откъслекъ отъ ръкописно Евангелие отъ старата българска книжнина.

Методий, назначенъ за епископъ панонски, а по-късно и за архиепископъ моравски, се завърналъ въ Велика Моравия и се заловилъ още по-усърдно за работа. Безъ да гледа клеветитѣ и прѣслѣдванията на нѣмцитѣ, той продължавалъ да насажда славянското богослужение, като покрѣстилъ и чехския князь Боровой. Същеврѣменно обучавалъ и подготвялъ младежи (около

200), които да продължаватъ дѣлото му*). Срѣдъ такива дове се поминалъ Св. Методий въ 885. година въ моравска столица Велеградъ, където билъ и погребанъ. Подиръ Методиевата смъртъ нѣмското духовенство подгонило тѣй злѣ ученицитѣ му, че тѣ трѣбвало да напуснатъ Моравия.

Методиевитѣ ученици въ България. Св. Климентъ. Смъртта на Борисъ-Михаила.

Какъ посрѣщналъ Борисъ Методиевитѣ ученици. Що извършили тѣ въ България. Дѣ дѣйствувалъ Св. Климентъ. Какъ прѣкаралъ Борисъ последнитѣ си години. Кой го наследилъ. Какво мѣсто заема Борисъ между българскитѣ владѣтели.

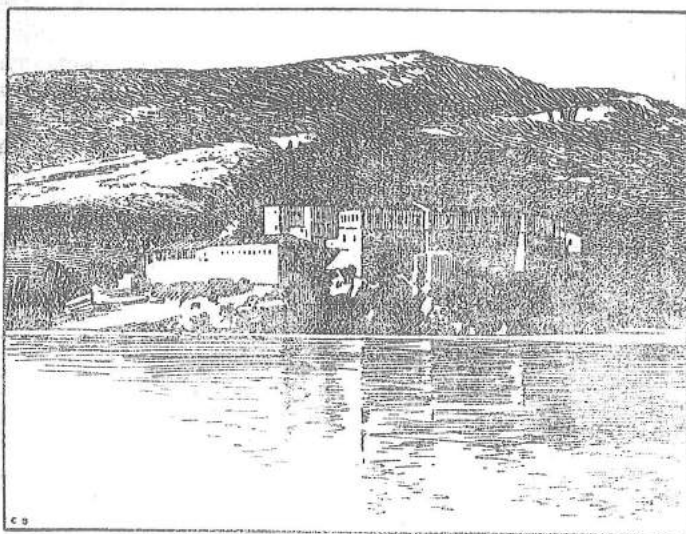
Славянското богослужение било скоро задушено въ Моравия, но затова пъкъ то за винаги се закрѣпило въ България. Изгоненитѣ Методиеви ученици намѣрили прибѣжище тукъ и били посрѣщнати съ голѣма радостъ и почести. На Бориса такива хора били потрѣбни и той ги разпратилъ изъ България, да просвѣщаватъ народа и да въвеждатъ славянско богослужение. Въ кратко врѣме грѣцкото богослужение било замѣнено съ славянско.

Най-личнитѣ и способни Методиеви ученици Борисъ изповодилъ въ Македония, дѣто грѣцкото богослужение, въведено отдавна, било най-силно закрѣпнало. Изпратенитѣ дѣйци се заловили съ голѣмо усърдие за задачата си и я изпълнили както трѣбва.**). Най-много се отличилъ Св. Климентъ. Той билъ извънредно трудолюбивъ човѣкъ и училъ прѣзъ живота си повече отъ 3000 ученици. Климентъ постоянно работѣлъ. Едни учелъ да пишатъ по славянски, други запознавалъ съ вѣрата, трети подканялъ къмъ книжовна работа, като и самъ написалъ доста църковни и научителни книги. За голѣмитѣ си заслуги той билъ щедро награденъ отъ българския князь и билъ назначенъ за пръвъ епископъ словѣнски надъ цѣлата Македонска страна, наричана Кутмичевица. Не по-малка дѣяелностъ развилъ и св. Наумъ, който дѣйствувалъ също въ Македония, а подиръ смъртта на Св. Климента (916. год.) наследилъ епископския му санъ.

*) Най-видни Методиеви ученици били: Климентъ, Наумъ, Гораздъ, Сава и Ангеларий. Тѣхъ ведно съ учителитѣ имъ българската църква почита подъ името Св. Седмочисленици.

**) Славянскиятъ езикъ и богослужение и българското име били тѣй вкоренени въ Македония, че нищо не могло да ги задуши по-нататѣкъ. Македонцитѣ и до днесъ си оставатъ едни отъ най-коравитѣ българи.

Слѣдъ като видѣлъ повечето отъ желаніята си изпълнени, Борисъ се отказалъ отъ прѣстола въ 888. г. въ полза на най-големия си синъ Владимиръ, покалугерилъ се и се оттеглилъ въ единъ манастиръ. Прѣзъ четиригодишното си управление обаче Владимиръ се показвалъ недостоенъ господарь и склоненъ къмъ старата вѣра. Ето защо Борисъ напусналъ манастирската килия, свалилъ сина си отъ прѣстола и го затворилъ, а на негово мѣсто поставилъ по-малкия си синъ Симеонъ въ 892. г. Слѣдъ това той отново се завърналъ въ манастира си, кждѣто и умрѣлъ на 2. Май 907. год. Българската църква по-късно го причислила къмъ лика на българскитѣ светци.

Манастирътъ Св. Наумъ на южния брѣгъ на Охридското езеро.

Борисъ царувалъ 36 години. Ако сждимъ по трайността и иждростъта на това, което е извършилъ той, ние трѣбва да го признаемъ за най-великъ български господарь. И наистина, той разширилъ границитѣ на държавата си не само съ оржие, но и съ мирни договори; покрѣстилъ цѣлия български народъ; създадалъ самостоятелна българска църква; погрижилъ се да се въведе въ нея славянско богослужение. А съ всичко това той далъ възможность на българитѣ да трѣгнатъ въ пжтя на просвѣтата и за винаги да запазятъ народността си и езика си.

Симеонъ (892. — 927. г.).

Какво знаемъ за личността на Симеона. Защо билъ нарушенъ „дълбокиятъ миръ“. Какъ се водила първата му война и кой народъ се намѣсилъ въ нея. Какъвъ край имала войната.

Симеонъ билъ двадесетъ и петъ годишенъ, когато стѣпилъ на прѣстола. Още като дѣте той билъ изпратенъ на учение въ Цариградъ, кждѣто тѣй добрѣ усвоилъ тогавашнитѣ науки и особено грѣцки езикъ, че билъ нареченъ полугрѣкъ. Прѣзъ дългогодишното си стоене въ Цариградъ Симеонъ се запозналъ добрѣ съ византийцитѣ и изучилъ тѣхнитѣ слабости и хитрости. Зарадъ това никой другъ български владѣтель не умѣялъ тѣй майсторски да улавя тѣхнитѣ интриги и лукавства и да имъ отплаща както трѣбва. Симеонъ прѣзиралъ византийцитѣ и не изпушалъ случай да се подиграе съ тѣхъ. Но той цѣнилъ византийската образованостъ и разбралъ голѣмото значение на Цариградъ. Зарадъ това отъ една страна той гледалъ да разпространи грѣцкото образование, грѣцкитѣ обичаи и облѣкло въ двореца и между боляритѣ и духовенството; а отъ друга — си поставилъ за цѣль да прѣвземе Цариградъ и да го направи своя столица.

„Дълбокиятъ — 30 годишенъ — миръ“, който настѣпилъ между Византия и България слѣдъ покрѣщаването, билъ нарушенъ по вина на византийцитѣ. По това врѣме трговията въ България се много развила и Цариградъ билъ главно тържище на българскитѣ стоки. Прѣкупувачитѣ на митото прѣмѣстили това тържище въ Солунъ, за да могатъ по-свободно да злоупотрѣбятъ. Уврѣдени отъ това, българскитѣ търговци се оплакали на своя князь. Симеонъ се опиталъ по миренъ начинъ да уреди въпроса съ императоръ Лъвъ VI Философъ, но не сполучилъ и затова се заловилъ за оржие. Войната се начала въ 894. год. и траяла 3 години. Византийската войска въ Тракия била съвсѣмъ разбита, двамата ѝ военачалници — убити и българитѣ отвели голѣмо количество византийски плѣнници. За да може да се разправи съ противника си, императорътъ склонилъ съ много подарѣци маджаритѣ или угритѣ*), които живѣли въ днешна Бесарабия, да нападнатъ на българитѣ, па и самъ направилъ голѣми приготовления.

Срѣщу Симеона били изпратени едновременно двѣ нови византийски войски, една по сухо въ Тракия и втора по море,

*) Маджаритѣ били полудивъ, воинственъ и грубъ турански народъ. Тѣ прѣварвали още скитнишки животъ и на своитѣ буйни коне постоянно нападали и грабѣли съсѣдитѣ си.

къмъ Дунавъ. А за да прикриятъ намѣреніята си, византийцитѣ почнали прѣговори за миръ. Между туй на грѣцки кораби маджаритѣ минали Дунавъ и ударили на грабежъ, убийства и плѣнъ. Симеонъ излѣзълъ срѣщу тѣхъ, но билъ два пжти разбитъ и се принудилъ да се затвори въ крѣпостъта Дръстъръ или Силистра. Едва при третата срѣща, слѣдъ едно сжесточено сражение, маджаритѣ били разбити и напуснали България. Но Симеонъ не желяелъ и съсѣдството на маджаритѣ. Зарадъ това, като залъгалъ византийцитѣ съ прѣговори и като се съединилъ съ печенезитѣ, сжщо турански народъ и стари врагове на маджаритѣ, нападналъ на самитѣ маджарски жилища. Съюзницитѣ се разправили тѣ жестоко и свирѣпо съ противницитѣ си и така разорили жилищата имъ, че маджаритѣ напуснали за винаги Бесарабия и се заселили въ Срѣднедунавската равнина, кждѣто живѣятъ и днесъ.

Сега Симеонъ могълъ свободно да се разправи съ византийцитѣ и поискалъ да му прѣдадатъ всички български плѣнници, които сами тѣ взели или откупили отъ маджаритѣ. Византийцитѣ изпълнили желанието му. Но подъ прѣдлогъ, че не му сж върнати всички плѣнници, той подновилъ войната и при Булгарофигонъ или Баба-Ески разгромилъ византийската войска. Изтощениятъ императоръ сключилъ миръ (въ 896. год.), като се заклелъ да не прѣдприема никакви враждебни дѣйствия срѣщу Симеона, задължилъ се да му плаща годишенъ данѣкъ и отстъпилъ на българитѣ владѣнията си около Странджа.

Тая война била много тежка и за българитѣ, защото трѣбвало да се сражаватъ на двѣ страни. Особно дълбоки слѣди оставило нашествието на маджаритѣ. Наистина тѣ били изгонени отъ устието на Дунавъ, но съ настаняването имъ на рѣка Тиса и срѣдни Дунавъ, българитѣ изгубили Крумовитѣ придобивки въ Трансилвания и Източна Унгария. Отъ това врѣме България се прѣвърнала въ една чисто балканска държава*).

1 Разцвѣтъ на българската книжнина.

Що било направено прѣзъ 17-годишния миръ. Кои сж по-виднитѣ книжовници отъ Симеоново врѣме. Какъ, на каква книга и на какъвъ езикъ били писани българскитѣ книги. Каква полза принесли тия книги. Кой градъ билъ Симеонова столица.

Слѣдъ тая война настаналъ 17-годишенъ миръ, който далъ възможность на българитѣ да се съвзематъ отъ маджарскитѣ разорения и отново да се усилиятъ. Симеонъ употребилъ това врѣме

* Българитѣ задържали сжмо Срѣмъ (Срѣмъ), жгъла между рѣкитѣ Драва, Сава и Дунавъ.

за вътрѣшно уреждане на държавата си и главно за развитие на книжнината. Новата славянобългарска църква се нуждаела отъ много книги. За запълването на тая липса се заели писатели и духовни лица. Тѣ прѣвеждали богослужебни книги, необходими за църквата, а сжщо така прѣвеждали и съставяли слова и съчинения съ църковно-поучително съдържание за четиво на народа. Като не искалъ да види българитѣ по-долу отъ византийцитѣ по книжнина, Симеонъ прибиралъ около себе си тия млади писатели, насърчавалъ ги и ги подпомагалъ съ пари и съвети. Дори и той самъ, като съврѣмника си императоръ Лъвъ Философъ, зель перото и прѣвелъ много рѣчи отъ св. Иванъ Златоуста, които били събрани въ една книга — Златоструй. Най-видни писатели въ онова врѣме освѣнъ св. Климента били още: Епископъ Константинъ, Иоанъ Екзархъ, Свешеникъ Григорий и Черноризецъ Храбръ. Отъ Епископъ Константина ние имаме първото славянско стихотворение. Иоанъ Екзархъ ни е далъ описание на Симеона и на неговия дворецъ, а Черноризецъ Храбръ въ малкото си съчинение „За писмото“ е разказалъ, какъ се е създадо славянското писмо.

По онова врѣме книгопечатането не било познато, та всички книги се пишели съ ржка или били ржкописни. Не сжществувала тогава и нашата хартия, та книга правѣли отъ кожитѣ на малки животни. На такъва пергаментна книга пишели всички народи тогава. Езикътъ, на който се пишели книгитѣ въ Симеоново врѣме, па и дълго врѣме слѣдъ това, билъ старобългарскиятъ езикъ, но обикновено го наричали лзыкъ словѣнсккъ.

Грижитѣ на Симеона не отишли напусто. Българската книжнина направила такъвъ напрѣдѣкъ, че могла да се мѣри съ византийската. И затуй съ пълно право ние наричаме това врѣме „златниятъ вѣкъ на българската книжнина“. Наистина, книгитѣ отъ Симеоновата епоха иматъ нѣкои недостатѣци. Почти всички тѣ сж църковни и богослужебни книги, и то прѣведени отъ грѣцки езикъ, та много малко говорятъ за историята, характера и живота на нашия народъ. Но при все това тая книжнина има извънредно голѣмо значение. 1. Съ нея се турило здраво начало на славянската писменость. 2. Многого църковни книги, прѣведени сега, закрѣпили славянската църква и я запазили отъ погрѣчване. 3. Освѣнъ туй, тая книжнина спомогнала за по-бързото послavianчване на туранскитѣ българии за прѣвърщането на България въ една славянска държава.

Столица на България по това врѣме билъ Великиятъ Прѣславъ, голѣмъ и силно укрѣпенъ градъ. Като Плисковъ и

той ималъ двѣ укрѣпления, вътрѣшно и външно, изградени отъ дебели и яки каменни стѣни, снабдени съ кули и бойници. Въ вътрѣшното укрѣпление се намирали ханскитѣ палати, иззидани отъ камѣкъ и украсени съ дървена рѣзба, съ злато и сребро, а така сѣщо и разкошнитѣ домове на боляритѣ. Посѣтителитѣ били омайвани отъ великолѣпието имъ. Между двѣтѣ крѣпости билъ широко разположенъ останалиятъ градъ, срѣдъ който стърчели голѣми и богати църкви. Южно до самия градъ протичала пълноводната рѣка Тича, надъ която се издигалъ каменниятъ мостъ, построенъ отъ Омортагъ ханъ (822. г.). Отвѣдъ рѣката се простирала плодородната и красива равнина (сега наречена „аргату“), покрита съ хубави лозя и овощни градини. Изъ цѣлата околностъ пѣкъ били прѣснати хубави и кичести манастири.

Нови войни съ Византия. Ахелойска битка.

Що придобили българитѣ прѣзъ врѣме на мира. Защо била почната новата война. Какви мирни прѣдложения направилъ Симеонъ. Какъ станала Ахелойската битка и какви сетини имала тя. Каква титла си прикачилъ Симеонъ сега.

Ахелойска битка. Мирътъ, сключенъ въ 896. год., не билъ спазванъ твърдѣ строго отъ българитѣ. Тѣ продължавали да дѣйствуватъ въ Македония. Симеонъ откъсвалъ ту това, ту друго славянско племе отъ византийцитѣ и го присъединявалъ къмъ държавата си. Отъ единъ камененъ пограниченъ надписъ, намѣренъ близу до Солунъ, се вижда, че около 904. година всички славянски племена, отъ които по-късно възниква цѣлокупниятъ български народъ, били вече съединени подъ скиптѣра на Симеона.

Но окончателно билъ нарушенъ мирътъ въ 912. година слѣдъ смъртта на императора Лъвъ VI Философъ. Новиятъ императоръ Константинъ Багренородни билъ 7-годишно дѣте. Въ Византия веднага се начнали безредици. Мнозина не признавали Константина за законенъ господаръ, понеже билъ отъ четвъртата жена на Лъва. Симеонъ искалъ да използва трудното положение на Византия и скоро намѣрилъ поводъ да се скара съ нея. Настояникътъ и чичото на императора, Александъръ, въ нетрѣзвено състояние оскърбилъ Симеоновитѣ пратеници, които идѣли да подновятъ мирния договоръ. Това улеснило Симеона и той, безъ да обръща внимание на извиненията на Византия и смъртта на оскърбителя си, почналъ да се готви за война. Прѣзъ мѣсецъ августъ 913. година голѣми български сили се явили прѣдъ Цариградъ и го обсадили по сухо. Въ византийската столица настанала голѣма уплаха, но неочаквано Симеонъ

прѣдложилъ миръ, съ условие Константинъ Багренородни да се ожени за дъщеря му. Новитѣ настояници, между които прѣвъ билъ патриархъ Николай Мистикъ, приели прѣдложението, а бракътъ, поради малолѣтството и на императора и на българската княгиня, билъ отложенъ. Като получилъ щедри подарѣци, Симеонъ се върналъ въ България съ надежда, че по този начинъ може да се усвои византийскиятъ прѣстолъ. Ала плановеѣ му били наскоро осуетени. Константиновата майка Зоя отстранила настоянитѣ, поела управлението сама и отхвърлила брачния договоръ. Тогава Симеонъ прѣдприелъ новъ походъ въ 914. год. Една войска изпратилъ да напада земитѣ около Дурацо, друга се упѣтила къмъ Солунската областъ, а съ трета войска самъ той трѣгналъ къмъ Тракия. И въ тритѣ посоки българитѣ имали значителни успѣхи. Симеонъ прѣвзелъ Одринъ, но го отстъпилъ срѣщу голѣмъ откупъ.

Византийцитѣ не могли да се помирятъ съ тия тежки загуби и три години наредъ се готвили за борба срѣщу Симеона. Тѣ се примирили съ арабитѣ, прѣвели всичкитѣ си войски въ Европа, съюзили се съ печенезитѣ и се мѣчали да подигнатъ още сърбитѣ и маджаритѣ. Симеонъ сѣщо така се готвѣлъ. Въ 917. год. многочислена сухопѣтна войска подъ началството на опитния византийски пѣлководецъ Левъ Фока, потеглила къмъ източна Тракия. Силна флота пѣкъ начело съ Романъ Лакапина се отправила за къмъ Дунавъ, съ цѣлъ да прѣкара печенезитѣ въ България. Но печенезитѣ се скарали съ византийцитѣ и се върнали назадъ, а сърбитѣ и маджаритѣ съвсѣмъ не се помръдвали. Двѣтѣ войски се срѣщнали при рѣка Ахелой, сега рѣка Хаджи-дере близу до Месемврия (Тутхонъ). Симеонъ лично началствувалъ войскитѣ си. Слѣдъ двудневенъ крѣвопролитенъ бой, на 20. августъ византийската войска била съвсѣмъ разбита и ударила на сраменъ бѣгъ.

Ахелойската побѣда имала важно значение. Тя закрѣпила досегашнитѣ български придобивки и отворила пѣтъ къмъ Цариградъ и къмъ нови завоевания. България станала най-могъща държава въ Полуострова. Безсилна да се бори, Византия отново паднала на молба. Патриархъ Николай Мистикъ написалъ Симеону лукѣво писмо*), въ което го молѣлъ за миръ, като казалъ, че византийцитѣ съ тоя си походъ нѣмали намѣре-

*) Освѣнъ това писмо Николай Мистикъ изпратилъ още около тридесетъ други писма, съ които молѣлъ Симеона да прѣкрати нападенията си, като му обѣщавалъ пари, подарѣци, земи и сродяване съ императора. Тия писма ни показватъ, къмъ какви срѣдства прибѣгвала Византия за да се защити, когато не могла съ орѣжие да стори това.]

ние да воюватъ, а „се пристрували само, че искатъ да воюватъ, за да сплашатъ българитѣ“. Симеонъ не прѣкъсналъ военнитѣ дѣйствия, а на патриарховото писмо отговорилъ: „Ти си оглупѣлъ“. Българитѣ скоро се озовали подѣ Цариградѣ, където нанесли второ поражение на гърцитѣ при Катасирти (Чекмеджетата).

Несполукитѣ на Византия създали голѣмо неволство въ Цариградѣ. Началникътъ на флотага Романъ Лакапинъ въ 919. година отстранилъ императрица Зоя и самъ станалъ настойникъ. Наскоро слѣдъ това той оженилъ Константина Багренородни за дъщеря си и се провъзгласилъ за императоръ. Съ това окончателно се разваляли кроежитѣ на Симеона и той открито почналъ да се стреми къмъ цариградския прѣстолъ. На патриарха и на византийския сенатъ писалъ, че трѣбва веднага да го признаятъ за свой императоръ. За да изкаже пѣкъ още по-открито намѣрението си, Симеонъ се нарекълъ „Цѣсарь всѣмъ българомъ и грѣкомъ“ или царь на българитѣ и гърцитѣ, а българскиятъ архиепископъ билъ провъзгласенъ за патриархъ (919. год.). Царска корона Симеонъ получилъ отъ папата.

Послѣдни войни на Симеона.

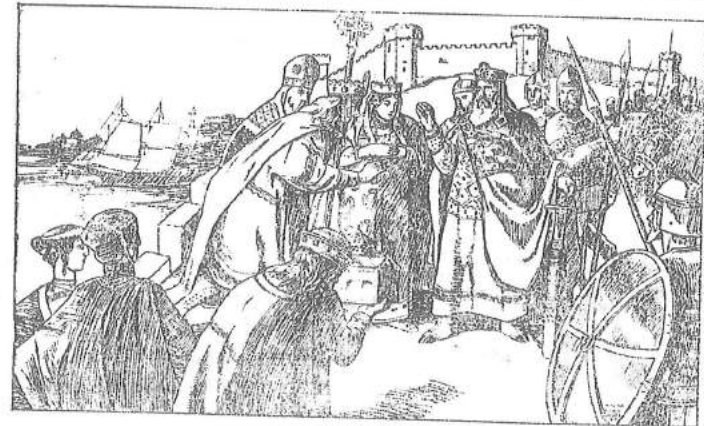
До дѣ стигнали българскитѣ нападения. Каква цѣль си поставилъ Симеонъ. Какъвъ планъ кроилъ за това. Кой се обявилъ срѣщу българитѣ. Какъ станала срѣщата на Симеона съ императора. Какъ се разправилъ Симеонъ съ сърбитѣ. Що спечелила и що изгубила България при Симеона.

Симеонъ почти не прѣкратавалъ нахлуванията си въ византийскитѣ земи. На юго-изтокъ българскитѣ войски достигнали до Цариградъ и Дарданелитѣ и се мчели да заематъ крѣпостта Лампсакъ на Малоазийския брѣгъ. Одринъ билъ втори пътъ прѣвзетъ (923. г.). На югъ нападенията на българитѣ се прѣстрѣли до Корингъ. На западъ пѣкъ цѣла днешна Албания безъ Дурацо била въ Симеонови рѣцѣ. Сега и сърбитѣ, които при Прѣсияна и Бориса все още се държали, трѣбвало да се подчинятъ на върховната власть на Симеона и да му плащатъ данькъ. Той качвалъ и свалялъ тѣхнитѣ князе.

Голѣмитѣ български успѣхи и безсилието на Византия, която постоянно молѣла за миръ, карали Симеона да мисли, че не е трудно да се прѣвземе и Цариградѣ. И отъ това врѣме нататкъ прѣвземането на Цариградѣ станало единствената му цѣль. За да я постигне, той отъ една страна се мчелъ да повдигне руситѣ, печенезитѣ и маджаритѣ срѣщу Византия, а отъ друга — влѣзълъ въ прѣговори съ Туниския халифъ Фатлума за общо нападение на Цариградѣ по сухо и по море. Фатлума се съгласилъ да даде флота. Но когато пратеницитѣ

халифа и Симеона идѣли къмъ България, за да сключатъ окончателно договора, византийцитѣ ги уловили и като дали на Фатлума щедри подарѣци и много злато, разстроили съюза. За да постави българитѣ въ затруднение и да ги отбие отъ Цариградѣ, императорътъ подигналъ срѣщу тѣхъ сърбитѣ, хърватитѣ и дори захлумцитѣ, които досега били Симеонови приятели. По византийско настояване и папата пратилъ писмо на българския царь, съ което настоявалъ да се прѣкрати войната. Симеонъ не обърналъ внимание на папското писмо, но движението на западнитѣ му съсѣди го стреснало, особено когато сърбитѣ разбили пратената срѣщу тѣхъ българска войска, а двамата ъ воеводи убили.

Разгнѣвенъ силно отъ постоянната измѣна на сърбитѣ, Симеонъ рѣшилъ примѣрно да ги накаже. Но да се освободи отъ византийцитѣ и да разбере намѣренията имъ, прѣзъ 924. год. той съ цѣлата си войска се явилъ прѣдъ Цариградѣ. Тука повикалъ при себе си цариградския патриархъ и нѣкои велможи,

Срѣщата на Симеона съ Романъ Лакапина.

а послѣ пожелалъ да се срѣщне и съ самия императоръ, когото досега съвсѣмъ не признавалъ. Ето защо императоръ Романъ приелъ поканата съ голѣма радостъ и заедно съ патриарха се явилъ за срѣща точно на опрѣдѣления день. Симеонъ обаче ги накаралъ да го чакатъ цѣли четири дена и едва на 9-и септември се явилъ съ войската си на уговореното мѣсто край брѣга на Златния рогъ. Българската войска, която придружавала Симеона, се наредила надлъжъ по брѣга и поздравила своя царь на грѣцки, тъй както византийскитѣ войски посрѣщали своя императоръ:

„Здравѣй, василевсе!“ Българските войници били тежко въоръжени, а мнозина между тяхъ блещѣли съ позлатени и посребрени щитове и копия. Като пратилъ прѣдварително да прѣгледатъ площадката, на която щѣли да се срѣщнатъ, за да не се крие нѣкаква измама, слѣзналъ и самъ Симеонъ. Унизителнитѣ молби на императора и патриарха нѣмали край. Отъ тяхнитѣ думи българскиятъ царъ разбралъ, че не трѣбва да се бои отъ византийцитѣ. Ето защо той само заявилъ, че прѣкратава войната, далъ обѣщание да склучи миръ и се завърналъ въ България. Успокоенъ откъмъ Византия, Симеонъ изпратилъ голѣма войска на западъ да се разправи съ сѣрбитѣ. Сѣрбскитѣ велможи били изловени и избити, страната била немилостиво разорена и много народъ — прѣселенъ изъ западна България. Понѣже сѣрбскиятъ князь избѣгалъ при хърватитѣ, българитѣ начнали война и съ тяхъ, но били разбити въ планинскитѣ тѣснини.

Между това нападенията върху Византия се подкачили отново. Прѣзъ 926. година българитѣ нападнали на Солунъ и накарали крайбрежното грѣцко население да бѣга изъ островитѣ. На слѣдната година Симеонъ събиралъ войски и се готвѣлъ за новъ походъ, но срѣдъ приготвленията умрѣлъ на 27. май 927. год. на 60-годишна възраст.

Мнозина историци броятъ Симеона като най-великъ български владѣтель. Наистина при него България направила най-голѣми военни успѣхи, добила най-широки прѣдѣли и станала първа държава на Полуострова. Младата българска книжнина пѣкъ достигнала пълненъ разцвѣтъ. Но отъ друга страна съ непрѣкъснатитѣ си войни за завладѣване на Цариградъ Симеонъ тѣй изнурилъ българския народъ, че на нѣкои мѣста се дигнали народни вълнения. Като въвождалъ пѣкъ византийски нрави и нареци, съ които искалъ да придаде външенъ блѣсъкъ на държавата си, той присадилъ въ България византизма, който не закѣснѣлъ да даде своитѣ лоши плодове.

Петъръ. Политически и нравственъ отпадѣкъ въ България.

Кой и какъвъ билъ Симеоновиятъ наследникъ. Защо се явило недоволство въ България. При какви условия билъ склученъ миръ съ Византия. Какви безредици се начнали въ България и какъвъ край имали тѣ. Що знаемъ за нравствения и църковенъ отпадѣкъ въ България. Кои сж по-видни отшелници отъ това врѣме.

Прѣди смъртта си Симеонъ опрѣдѣлилъ за наследникъ най-голѣмия синъ отъ втората си жена, Петъръ, намѣсто първородния си синъ Михаилъ, когото неизвѣстно защо покалугерилъ и затворилъ въ манастиръ. Сжщеврѣменно той възвисилъ боля-

рина и шурѣя се Георги Сурсубула, като го направилъ помощникъ и съвѣтникъ на младия царъ. Тия несправедливи Симеонови распоредби сжщо имали гибелни послѣдци за България.

Петъръ (927.—969. г.) билъ крогѣкъ, миролюбивъ и набоженъ, но съвсѣмъ мекушавъ човѣкъ. Той не притежавалъ нито Симеоновата пѣргавина, нито Симеоновия воененъ духъ, и скоро станалъ играчка въ рѣцѣтъ на честолюбивия си вуйчо Сурсубуль. Ето защо веднага съ въцаряването му между болярството и народа се явило силно негодувание. Едни зели страната на законния наследникъ на прѣстола; други роптаяли, че единъ отъ боляритѣ се издигналъ толкова високо въ врѣда на другитѣ, а трети негодували срѣщу слабохарактерния царъ и миролюбивата му политика. Недоволството проникнало дори въ царския палатъ, между царевитѣ братя и роднини.

За да закрѣпятъ разклатеното си положение, Петъръ и Сурсубуль подирили опора въ Византия. Четири мѣсеца слѣдъ Симеоновата смъртъ, на 8-и октомврий 927. г., тѣ склучили миръ съ Византия на слѣднитѣ условия: Византия признала царската титла на Петра и патриаршеския санъ на Прѣславския архиепископъ (Дамианъ); отстъпила на българитѣ почти всички Симеонови завоевания безъ Одринъ и се задѣлжила да плаща опрѣдѣленъ годишенъ данѣкъ. Договорътъ билъ закрѣпенъ съ оженването на Петра за Романовата внучка Мария. Но тоя миръ не донесълъ нищо добро нито за България, нито за Петра. Грѣцкитѣ нрави и грѣцкото влияние, които се вмѣкнали въ царския дворъ ведно съ царица Мария, отчуждили още повече царя отъ болярството и народа. Още сжщата година избухналъ несполучливъ заговоръ, ржководенъ отъ родния Петровъ братъ Иванъ (927. г.). Три години по-късно Михаилъ хвърлилъ калугерското расо и подигналъ възстание въ западна България, за да си върне прѣстола, но посрѣдъ успѣхитѣ си се поминѣлъ, а възстаницитѣ се прѣснали. Но и слѣдъ това недоволството не изчезнало, а вземало все по-широки и по-широки размѣри. Въ 963. година недоволнитѣ западни боляри и племенни водители начело съ княза на берзититѣ, Никола Шишманъ, дигнали такова голѣмо възстание, което разкжсало България на двѣ части: въ Източната частъ, по-малка, останалъ да царува Петъръ, а въ Западната, много по-голѣма, като първо лице се издигналъ Никола Шишманъ. Границата между двѣтъ държави вървѣла по рѣка Осъмъ, Стара-планина и Родопитѣ.

Неуредитѣ въ България дали възможность на сѣрбитѣ

още въ 932. година да отхвърлят българското иго и да минатъ подъ върховната власт на Византия*).

Едновременно съ политическия отпадъкъ въ България се почналъ и отпадъкъ нравственъ и църковенъ. Развоятъ на книжнината се спрѣлъ. Византийскитѣ пороци си пробили пътъ въ царския дворъ, между боярството и духовенството, а отъ тамъ взели да проникватъ и по-надолу. Висшето българско духовенство усвоило разкоша, нравитѣ и приличитѣ на византийското. Въмѣсто да изпълнява своята пастирска длъжностъ или да се занимава съ книжовенъ трудъ, то се прѣдало на развлѣчения и удоволствия, а къмъ народа се отнасяло високомѣрно и прѣзрително. Благочестивитѣ и непоковарени хора не могли да търпятъ тоя нравственъ отпадъкъ, напущали свѣта и се прѣдавали на уединение. Така се развило монашеството. На нѣколко мѣста изъ българскитѣ земи почти едновременно възникнали манастири. Св. Иванъ, отъ Дупнишкото село Скрино, основалъ Рилския манастиръ, а Прохоръ Пшински, Гавриилъ Лѣсновски и Иоакимъ Осоговски основали свои манастири въ сѣверо-източна Македония. Св. Иванъ Рилски, нареченъ „покровителъ на България“, бързо се издигналъ и прочулъ като светъ човѣкъ, а манастирътъ му станалъ най-свещено мѣсто за българитѣ. Въ кратко врѣме тия манастири се обърнали въ огнища на просвѣта и духовенъ животъ.

Св. Иванъ Рилски.

*) Сърбитѣ извоювали независимостта си подъ началството на Чеслава, синъ на единъ сръбски жупанъ и една знатна българка. Той израсълъ и се възпиталъ въ българския дворъ. Следъ смъртъта на Симеона Чеславъ избѣгалъ отъ Прѣславъ съ нѣколцина сръбски жупани и съ помощта на Византия освободилъ и обединилъ на едно почти всички сръбски племена. Това обединение обаче било врѣменно.

† Богомилство.

Каква ересь се явила при Петра и какъ се създавала. Какво било ученieto на Богомилитѣ. Дѣ се молѣли тѣ и какво било богослужението имъ. Какъвъ билъ животътъ на богомилитѣ. Какъ гледали тѣ на царетѣ, бояритѣ и войската. Защо се разпространило богомилството. Полза или вреда принесло богомилството.

Прѣзъ царуването на Петра въ България се явила една ересь, наречена богомилска. Лекото ѝ и бързо разпространение между българитѣ сжщо тѣй говори за недоволството на народа отъ тогавашнитѣ наредби и отъ живота на царя, бояритѣ и духовенството.

Арменски и сирийски прѣселници, заселени въ Тракия и Македония да пазятъ границитѣ, донесли съ себе си двѣ еретически учения — павликянство и манихейство, въ които се говорѣло за два бога. Българскиятъ попъ Иеремия или Богомилъ прѣработилъ тия учения, като вмѣкналъ въ тѣхъ нѣкои славянски възгледи за живота и за вѣрата и по тоя начинъ създадъ богомилството.

Богомилитѣ учели, че освѣнъ Бога, който е създадъ невидимия свѣтъ, душата и доброто, съществува и зълъ духъ — Сатанаилъ, творецъ на видимия свѣтъ и на злото. Тѣ вѣрвали въ Христа като синъ Божи, но отхвърляли Св. Богородица и светцитѣ. Не почитали празницитѣ, иконитѣ, мощитѣ, кръста и храмоветѣ. Храмоветѣ споредъ тѣхъ били жилища на дявола. Отъ свещенитѣ книги признавали само евангелието и апостола, а всички други книги отхвърляли. Богомилитѣ се молѣли подъ открито небе или въ обикновена стая, кждѣто освѣнъ едно евангелие нѣмало никакви църковни украшения. Богослужението имъ било много опростено и състояло въ четене на евангелието и апостола, въ молене и пѣне на църковни пѣсни. Богомилитѣ обичали често и навсѣкждѣ да се молятъ, и могли да се познаятъ по постоянното шепнене и движение на устнитѣ. Най-обичната имъ молитва била „Огче нашъ“.

По нравственъ животъ богомилитѣ стоели по-високо отъ другитѣ християни. Тѣ били смирени и скромни, мразѣли гордостта, обличали се простичко съ черни дрехи, избѣгвали пианството, пиршествата, спороветѣ и празния животъ. Тѣ считали за грѣхъ не само човѣкоубийството, но и убиването на животнитѣ. Зарадъ това не употрѣбавали месо, а се хранѣли главно съ растителна храна. Богомилитѣ много постѣли, въздържали се и измжвали гѣлото си и затуй имали блѣдни и изпити лица. Нѣкои отивали дотамъ, че се отказвали отъ сѣмейство, отъ бракъ

и отъ всѣкакъвъ имотъ. Тия, които се придържали строго о богомилското учение — тѣ били малко на брой, се наричали **свѣршени** или **християни**. Останалитѣ се наричали **вѣрующии**. Сжщинско духовенство богомилитѣ нѣмали. Избирали си само като ржководители лица отъ свѣршенитѣ, които наричали **стройници**, **старци**, **учители** или **апостоли**. Това лице пъкъ, което стоело начело на цѣлата богомилска църква, се наричало **епископъ** или **дѣдо**.

Богомилитѣ мразѣли богатитѣ, ненавиждали царетѣ и бояритѣ и се опълчавали срѣщу войната и смъртното наказание. Тѣ казвали, че е несправедливо, дѣто селянитѣ и робитѣ работятъ безплатно на своитѣ господари. Съ тия си проповѣди тѣ възставали не само срѣщу църквата, но и срѣщу държавата и срѣщу тогавашнитѣ обществени наредби.

Понеже богомилството било просто и лекодостъпно учение и се явявало въ защита на бѣднитѣ, то се разпространило твърдѣ много срѣдъ българския народъ. Отъ него се увлѣкли не само проститѣ хора, но и по-образованитѣ, които искали да очистятъ християнската църква и тогавашния животъ отъ многото недостатъци и злини. Отъ България тая ересь се разпространила и въ други земи: Византия, Сърбия, Босна, сѣверна Италия и южна Франция. Въ различнитѣ страни богомилитѣ носѣли различни названия: бабуни въ Македония, катарии и патарени въ Италия, албигойци въ Франция.

Още при появяването си въ България богомилството срѣщнало опасенъ противникъ въ лицето на пресвитеръ **Козма**. Той се борѣлъ съ слово и перо противъ богомилитѣ. Но както грижитѣ на пресвитеръ **Козма**, тѣй и борбитѣ на българскитѣ царе и духовенство срѣщу богомилитѣ не очистили българскитѣ земи отъ тая ересь. Тя се запазила не само до падането ни подъ турцитѣ, но дори и нѣколко вѣка слѣдъ това.

Макаръ да имало много добри страни, това учение принесло и доста пакости на България. Богомилството раздѣлило народа на двѣ враждебни вѣрски партии, между които се явила силна омраза; като се обявило противъ царе и бояри, то подравяло тогавашнитѣ държавни и обществени наредби; а съ проповѣдитѣ си противъ убийствата и войнитѣ, то убивало воинствения духъ, който за ония врѣмена билъ потрѣбенъ. Когато пъкъ по-късно това учение се изродило и развалило, то по-еѣло и нравствена развала между българския народъ.

† Падане на Източна България.

Що станало въ Византия прѣзъ Петровото царуване. Какъ се подновили войнитѣ. Кои нападнали България. Кой билъ Петровиятъ приемникъ. Съ каква аѣлъ се явилъ Светославъ отново въ България. Какъ загинала Източна България.

Въ туй врѣме, когато България, разяждана отъ вжтрѣшни крамоли, се раздѣлила на двѣ държави, Византия бърже се възраждала и съземала. Въ нея се явили даровити и достойни императори. Воинствениятъ Никифоръ Фока се разправилъ успѣшно съ арабитѣ въ Азия и рѣшилъ да изпользува и българскитѣ неуредици. Източна България била тѣй отслабена слѣдъ разцѣпването, че маджаритѣ свободно грабѣли цѣлата страна. Това още повече убѣдило византийцитѣ, че българитѣ вече не сж страшни. Въ 966. година Никифоръ Фока нарушилъ мирния договоръ, като отказалъ да плати опрѣдѣления данѣкъ на Петра и даже заповѣдалъ да набиятъ българскитѣ пратеници. Веднага слѣдъ това нападналъ и прѣвзелъ нѣкои български земи и крѣпости въ Тракия. Но понеже работитѣ му въ Азия не били свѣршени докрай, императорътъ се върналъ назадъ. А срѣщу България подигналъ руския киевски князь **Светославъ**, комуто изпратилъ голѣмо количество злато и подарѣци. И наистина, съ многочислена и отбрана дружина юначниятъ Светославъ миналъ Дунавъ прѣзъ 967. година и нападналъ неочаквано на българитѣ. Набързо събраната българска войска била разбита при Малкия Прѣславъ (въ Добруджа) и принудена да се затвори въ Силистра. Светославъ прѣвзелъ и ограбилъ много крайдунавски градове, но скоро се повърналъ назадъ, защото трѣбвало да брани собственитѣ си земи отъ печенезитѣ. Обаче голѣмитѣ руски успѣхи сплашили и самитѣ византийци, защото Светославъ дѣйствувалъ не като съюзникъ, а като завоевателъ. Ето защо Никифоръ Фока побързалъ да се примири съ Петра и дори сключилъ отбранителенъ съюзъ съ него срѣщу руситѣ. Петровитѣ дѣщери и двамата му синове **Борисъ** и **Романъ** били изпратени въ Цариградъ, за да бждатъ по-запазени, па и да служатъ като залогъ при византийцитѣ.

Въ началото на 969. година злополучниятъ царъ **Петъръ** се поминалъ. Прѣзъ послѣднитѣ дни отъ живота си той се постригелъ въ монашество и се отличилъ съ такъва набожностъ и благочестие, че билъ провъзгласенъ отъ българската църква за светецъ. Когато се научили за смъртта на Петра, синоветѣ на **Никола Шишманъ** се опитали да присѣдинятъ земитѣ му къмъ Западното царство, но били изпрѣварени отъ Петровия синъ **Борисъ**, който и заелъ прѣстола (подъ името **Борисъ II**.

Половинъ година слѣдъ това (въ 969. г.) Светославъ се явилъ отново въ България съ 60 хилядна войска, между която имало и много маджари и печенези. Той идѣлъ сега безъ ничия покана и съ намѣрение да завоюва България и да се настани въ нея. Тоя пжтъ българитѣ се опрѣли тѣй юнашки, че рускитѣ редове се разколебали и смѣтали сражението за изгубено. Само когато Светославъ съ личенъ примѣръ и съ разпалена рѣчь насърдилъ войската си, руситѣ излѣзли побѣдители надъ два пжти по-малочисленитѣ българи. Слѣдъ това сражение вече Светославъ леко завзелъ земитѣ между Дунавъ и Балкана ведно съ Плискѣ и Прѣславъ, дѣто плѣнилъ Бориса II, и се явилъ въ Тракия. Като прѣвзелъ Пловдивъ, той се озовалъ при Аркадиополъ (Люле-Бургазъ), дѣто го посрѣщнали войскитѣ на новия византийски императоръ Иванъ Цимиски. Битката около Одринъ не била рѣшителна, но била тѣй кръвопролитна, че и руситѣ и византийцитѣ се оттеглили. Прѣзъ пролѣтъта на 971. г. Цимиски изпратилъ силна флота по Дунавъ, а самъ прѣзъ източна Тракия и Балкана миналъ въ Сѣверна България и отнелъ Прѣславъ отъ руситѣ. Едва освободенъ отъ руситѣ, Борисъ II се видѣлъ въ византийски ржцѣ. Къмъ него и къмъ българитѣ Цимиски се отнасялъ добръ и говорѣлъ, че иде да ги освободи отъ руско иго, та тѣ не само не се противѣли, но му и помагали. Светославъ се затворилъ съ останалитѣ си войски въ Дръстъръ, но слѣдъ три мѣсечна обсада прѣдалъ града съ условие да му се даде храна и свободенъ пжтъ за Русия. Искането му било изпълнено и той си заминалъ за Русия, но изъ пжтя билъ убитъ отъ печенезитѣ.

Цимиски не удържалъ дадената си дума на българитѣ. Слѣдъ изгонването на руситѣ той завзелъ Източна България, оставилъ византийски гарнизони въ по-голѣмитѣ градове и крѣпости, обявилъ българския царъ съ цѣлото му сѣмейство за плѣнници и като обралъ царскитѣ съкровища, върналъ се съ голѣмо тържество въ Цариградъ. Въ двореца си Цимиски развѣнчалъ Бориса II, като го накаралъ да си свали царското облѣкло, короната и червѣнитѣ царски обуца и го задържалъ въ Цариградъ съ титлата патриций. Така паднало Източното българско царство въ 971. год. Ведно съ Бориса II била унищожена и българската патриаршия, но патриархъ Дамянъ избѣгалъ въ Западна България.

Западно Българско царство.

Каква наредба имало Западното Българско царство. Кои били първитѣ владѣтели на това царство. Дѣ се намирала българската столица.

Западното Българско царство, създадено въ 963. год., имало особена наредба. То прѣдставляло сборъ отъ малки княжества, на които князетѣ били български велможи или славянски племенни водители*). Най-силенъ измежду тѣхъ билъ кметѣтъ или князѣтъ на берзитѣтъ, Никола Шишманъ, на когото владѣнната обгръщали градоветѣ Скопие, Битоля, Прѣспа и Охридъ. Слѣдъ отцѣпването на Западна България, той билъ провъзгласенъ за неинъ царъ. Негови помощници били четирмата му синове: Давидъ, Мойсей, Аронъ и Самуилъ.

Столицата на Западното Бълг. царство се мѣстила на нѣколко пжти: отначало тя била въ София, послѣ въ Могленъ, Воденъ, Прѣспа и най-сетнѣ въ Охридъ.

Ударитѣ на руситѣ и византийцитѣ, които съсипали Източна България, съвсѣмъ не закачили Западното Българско Царство. То дори присѣдило нѣкои земи отъ Петровата държава. Слѣдъ смъртъта на Шишмана (969. година) неговото мѣсто зель най-голѣмиятъ му синъ Давидъ. Когато въ 976. година Цимиски умрѣлъ, българитѣ между Дунавъ и Балкана възстанали, изгонили византийцитѣ и минали подъ Давидова власть. Така че отъ прѣжнитѣ български земи въ византийски ржцѣ останали само Тракия, по-голѣмата часть отъ Родопската областъ и околността на Сѣръ. Но набожниятъ Давидъ скоро отетжпилъ прѣстола на най-малкия си братъ Самуила (977. г.), а самъ се оттеглилъ въ манастиръ. И до днесъ въ нѣкои църкви се срѣща образѣтъ му съ надписъ „Св. Давидъ царъ български“.

† Самуилъ (977.—1014.) и първитѣ му войни.

Каквъ владѣтель билъ Самуилъ. Каква цѣль прѣслѣдвалъ той. Додѣ стигналъ въ първитѣ си войни Самуилъ. Какъ се свѣршилъ походѣтъ на Василий II къмъ София. Що придобилъ Самуилъ слѣдъ тая война. Кога зель той царска титла.

Самуилъ билъ неуморимъ и храбъръ войникъ. Той се отнасялъ съ доброта къмъ враговетѣ си и билъ готовъ да пожертвува своитѣ интереси за доброто на народа. Така, когато Пе-

*) По-лични измежду тѣхъ били Кракра — владѣтель на непристъпната крѣпость Перникъ; Драгомужъ — на Струмица; Илица — въ Могленъ; Драгшанъ — въ Воденъ; Николица — въ Сървия (Селфидже); Елемагъ — въ албанския Бѣлградъ и Иваца, чинто яки кули се издигали въ стрѣмната албанска планина Томоръ.

тровитѣ синове избѣгали отъ Цариградъ*) и Романъ се явилъ въ България, Самуилъ го посрѣщналъ съ почитъ, назначилъ го управителъ на Скопие и до смъртъта му не се титулувалъ български царь, макаръ властѣта да била въ негови рѣцѣ. Самуилъ не се стремѣлъ да завоюва Цариградъ. Той си поставилъ за цѣль да събере всички славяни на Балкански Полуостровъ, като освободи и тия племена, които живѣяли въ днешна Гърция и отдавна се намирали подъ грѣцка властъ. И наистина, при него България вече станала напълно славянска държава.

По това време въ Византия царувалъ Василий II. Той билъ длъженъ 14 години да потушава различни възстания вжтрѣ въ страната, като същевременно воювалъ съ арабитѣ на изтокъ и съ нѣмцитѣ въ Италия. Възползуванъ отъ това, Самуилъ нападналъ на Тесалия, прѣвзелъ Лариса, достигналъ чакъ до Коринтския провлакъ и се завърналъ съ голѣма плячка и много плѣнници, които заселилъ въ Македония. Появяването на Самуила на югъ сплшило много византийцитѣ, защото днешна Гърция тогава била заселена съ славяни, които леко могли да възстанатъ и да се присъединятъ къмъ българитѣ. Ето защо Василий II прѣдприелъ въ 986. год. походъ срѣщу българитѣ, за да ги отвлѣче на друга страна. Като миналъ прѣзъ Пловдивъ и Траяновитѣ врата, Василий се явилъ прѣдъ София и обсадилъ тая важна българска крѣпостъ. Но българитѣ издържали юнашки 20-дневната обсада и нанесли доста поврѣди на нападателитѣ, като изгорили и стѣнобитнитѣ имъ машини. Тия несполуки и извѣстието, че иде българска войска, накарали Василия да се върне. До Ихтиманското поле византийцитѣ стигнали благополучно. Но когато се вмъкнали въ най-дълбоката частъ на „българскитѣ тѣсенини“ (Траяновитѣ врата), височинитѣ се огласили отъ страшни викове и отъ всички страни българитѣ се нахвърлили срѣщу неприятеля. Цѣлата византийска конница била унищожена и цѣлиятъ обозъ съ императорскитѣ палатки паднали въ български рѣцѣ. Императорътъ едва се промъкналъ съ частъ отъ пѣхотата и избѣгалъ до Пловдивъ, а оттамъ въ Цариградъ (986. г.). По стѣпкитѣ на византийцитѣ български военни отреди ударили на грабежъ изъ Тракия, като стигнали до Цариградъ.

Заеътъ съ други войни, Василий четири години не се явилъ въ България. Прѣзъ това време Самуилъ трѣгналъ на западъ

*) При това бѣгство Борисъ билъ взетъ за грѣкъ поради грѣцкото облъкло, шо носѣлъ и билъ убитъ още на границата въ Траяновия проходъ отъ българскитѣ войници.

и завоювалъ албанскитѣ градове Дурацо и Лѣвшъ, които били още византийски. Отъ тамъ се устремилъ къмъ сръбскитѣ земи, разбилъ и плѣнилъ Дуклянския князь Иванъ Владимира, а слѣдъ това завзелъ една подиръ друга областитѣ Травуния, Захлумие, Сърбия и Босна. Само богатиятъ градъ Дубровникъ му се опрѣлъ мжжки. Надъ всичкитѣ сръбски области Самуилъ поставилъ като васаленъ князь Ив. Владимира, когото освободилъ отъ плѣнъ и оженилъ за дъщеря си Косара.

Подиръ тия успѣхи Самуилъ слѣзълъ на югъ и прѣвзелъ укрѣпения гр. Верея (989. г.), който пазѣлъ пжтя за Солунъ. Това накарало Василия да се обърне срѣщу Самуила. Той вече успѣлъ да се разправи съ възстанията въ Византия, турилъ редъ въ държавата и като съсрѣдоточилъ всичкитѣ си сили срѣщу България, поставилъ си за цѣль пълното ѣ унищожение.

Военнитѣ дѣйствия се почнали въ 991. година около Солунъ и 5 години вървѣли съ промѣнчивъ успѣхъ. Въ тия войни Петровиятъ синъ Романъ билъ втори пжтъ плѣненъ отъ византийцитѣ и наскоро умрѣлъ, въ 996. г. И едва сега прѣдпазливиятъ „кметичъ“ или князь Самуилъ се рѣшилъ да приеме царска титла.

† Самуилови неуспѣхи.

Какъ се захванали Самуиловитѣ неуспѣхи. Какъ дѣйствувалъ Василий, за да сломи България. Защо българитѣ нѣмали успѣхъ. Какъ станала Бѣласицката битка.

Въ 996. година на Самуила се удало чрѣзъ засада да унищожѣ една грѣцка войска подъ Солунъ, при което солунскитѣ управителъ Григорий Таронитѣ билъ убитъ, а синъ му Ашотъ падналъ въ плѣнъ. Като мислѣлъ, че нѣма другъ противникъ срѣщу себе си, Самуилъ се вмъкналъ втори пжтъ въ Тесалия, опустошилъ Срѣдна Гърция и се втурналъ въ Пелопонесъ. Извѣстието обаче, че иде друга грѣцка войска по диритѣ му, го накарало да се върне назадъ. Двѣтъ неприятелски войски се срѣщнали на двата брѣга на р. Сперхей, която тѣкмо по това време силно придошла. Додѣто българитѣ, облежати на пълнозвондието на рѣката, безгрижно се разположили да прѣнощуватъ, византийскитѣ пѣлководецъ Никифоръ Уранъ прѣбродилъ рѣката прѣзъ нощта и тутакси ги нападналъ. Цѣлата българска войска била смазана и Самуилъ едва се спасилъ съ помощта на снажния си и юначенъ синъ Гавриилъ-Романъ.

Съ това поражение се почнали нещастията на българитѣ. Ударитѣ се посипали единъ слѣдъ други. Василий не искалъ да

даде време на Самуила да се опомни. Той пръвель всичките си войски отъ Азия и 18 години непрѣкъснато воювалъ съ българитѣ до окончателното имъ покоряване. Около 1000-та година двама византийски пълководци завладѣли по-голѣмата частъ отъ Сѣверна България съ градоветѣ Плиска и Прѣслава. Самъ Василий пъкъ отнелъ Верея, Тесалия и Воденъ, а подиръ това заминалъ на сѣверъ, дѣто слѣдъ 8-мѣсечна обсада прѣвзелъ яката крѣпостъ Бдинъ (Видинъ). Въ негови рѣцѣ падналъ и Скопие слѣдъ едно кръвопролитно сражение съ Самуила (1002. г.). Само при Перникъ Кракра го срѣщналъ тѣй юнашки, че Василий снелъ обсадата и се завърналъ въ Цариградъ.

Тия продължителни войни извънредно много изтощили и разклатили България. Тя останала само съ Македония и Албания. На сръбскитѣ земи Самуилъ малко могълъ да се надѣва. Една измѣна пъкъ го лишила отъ Дурацо: Ашотъ, ожененъ за втората Самуилова дъщеря и назначенъ управителъ въ Дурацо, прѣдалъ тая важна крѣпостъ на византийцитѣ. Храбро и отчаяно се борѣли българитѣ и Самуилъ всѣка педа земя отстъпвалъ само слѣдъ ожесточено съпротивление. Но храбростта и усилията имъ били сломени отъ грамаднитѣ сили на богата Византия и отъ по-голѣмото ѝ военно изкуство. При това срѣщу Самуила дѣйствувалъ единъ отъ най-великитѣ византийски императори, който водѣлъ войната съ такава сѣврѣпостъ и безпощадностъ, че напълно заслужилъ прѣзора Българоубиецъ. Съ-постоянитѣ си налитания Василий тѣй изнурилъ България, че Самуилъ не могълъ вече открито да излѣзе срѣщу византийцитѣ, а лазѣлъ само проходите и тѣснинитѣ, които водѣли къмъ Македония.

Слѣдъ 1002. год. военнитѣ дѣйствия отъ страна на византийцитѣ били отслабени, макаръ да не били съвсѣмъ прѣкъснати. Това дало възможностъ на българитѣ донѣидѣ да си отдѣхнатъ и съвзематъ. Но въ 1014. година императорътъ прѣдприелъ новъ походъ къмъ Македония. Самуилъ изпратилъ пълководеца си Несторица да възпира византийцитѣ къмъ Солунъ, а самъ той заелъ прохода Ключъ или Клидионъ, тѣснина между Бѣласица и Огражденъ пл. (на западъ отъ Петричъ). Несторица билъ разбитъ, но при Клидионъ българитѣ отразявали така твърдо противника, че Василий билъ почти отчаянъ. Обаче византийскиятъ пълководецъ Никифоръ Ксифий миналъ отъ южната страна на Бѣласица и като прѣвель войскитѣ си прѣзъ единъ тѣсенъ планински проходъ (при сегашното село Матница), явилъ се задъ гърба на българитѣ. На 29. юлий се завързала кръво-

пролитна битка. Нападнатъ отъ двѣ страни, Самуилъ билъ разбитъ и съ голѣма мъка се оттеглилъ въ Прилѣпъ, а оттамъ въ Прѣспа. Четиринадесетътъ хиляди плѣнници, хванати въ тоя бой, жестокиятъ Василий заповѣдалъ да ги ослѣпятъ и да ги изпратятъ на Самуила. Милостивиятъ български царъ не изтърпѣлъ страшната гледка. Той падналъ въ несвѣсть и слѣдъ два дни умрѣлъ, на 6. октомврий 1014. година, въ Прѣспа.

Окончателно подчиняване на България подъ Византия.

Какъ си отмѣстили българитѣ за Бѣласицката битка при Гавриилъ Романа. Какъ взелъ прѣстола Ив. Владиславъ и прѣвратила ли се войната. Какви партии се явили слѣдъ смъртта му. Кои били послѣднитѣ защитници на българската свобода. Кога паднала България окончателно подъ византийска власть.

Безчовѣчната постѣпка на Василия събудила у българитѣ страшна ненавистъ и желание за мѣсть. Наскоро слѣдъ Бѣласицката битка при Мацукионъ на Вардаръ тѣ унищожили цѣла византийска войска съ градъ отъ стрѣли и камъни. А успѣхитѣ на Самуиловия приемникъ Гавриилъ Романа принудили Василия да се върне въ Цариградъ. Така се започнало царуването на новия български царъ, когото наричали още и Радомиръ. За да се отърватъ отъ него, византийцитѣ изново прибѣгнали къмъ старото си орѣжие — интригитѣ. Тѣ надумали Лароновицъ синъ Иванъ Владислава да погуби Гавриила, като съ това отмѣсти и за баща си*). Иванъ Владиславъ наистина убилъ братовчедата си и въ 1015. година заелъ българския прѣстолъ.

Но и той трѣбвало да продължи войната, защото военнолюбивата партия начело съ Иваца се обявила противъ всѣкакви прѣговори съ Византия. Тригодишното царуване на Иванъ Владислава било изпълнено съ отчаяни и изтрѣбителни войни, които се водѣли съ промѣнчивъ успѣхъ въ Софийско, въ Западна Македония и Албания. Българитѣ влѣзли въ съюзъ съ печенезитѣ, ала византийцитѣ скоро сполучили да го разтурятъ. Въ 1018. година Иванъ Владиславъ билъ сжщо убитъ, отъ неизвѣстно лице, когато обсаждалъ Дурацо.

Слѣдъ смъртта на Иванъ Владислава между боляритѣ се явили двѣ партии. По-голѣмата, начело съ царица Мария, патриархъ Давида и войвода Богданъ, искала да се подчинятъ на Византия, а по-малката партия, между която били Владиславовиятъ синъ князь Фружинъ и храбритѣ воеводи Николица, Иваца

* Баща му Ларонъ билъ убитъ по Самуилова заповѣдъ зарадъ приятелството му съ гърцитѣ. Иванъ Владиславъ се наричалъ още и съ името на баща си — Ларонъ.

и Елемагъ, искала да се продължава войната. Миролюбивата партия наддълбля. Една следъ друга, безъ бой, почнали да се прѣдаватъ най-силнитѣ български крѣпости въ ржцѣтъ на Василия, който при известието за смъртта на Иванъ Владислава отново се явилъ въ България. Той влѣзълъ въ столицата Охридъ, прѣдана безъ бой, заробилъ царското сѣмейство и ограбилъ царскитѣ съкровища. Малцината пъкъ водители на военната партия се оттеглили въ Албания и тукъ издържали **послѣднитѣ борби за българската независимостъ. Князь Фружинъ** се укрѣпилъ на планината **Томоръ** и сложилъ оржжие, чакъ когато билъ отвсѣкждѣ заграденъ и притиснатъ отъ гърцитѣ. Още по-храбро се държалъ воинствениятъ Самуиловъ ратникъ **Иваца** въ своята непристъпна кула на сжщата планина. — Но него ослѣпили и уловили гърцитѣ съ коварство, като се възползували отъ славянското му гостолубие и добродушие. Послѣденъ се прѣдалъ на гърцитѣ Елемагъ, който се борилъ въ крѣпостта Стагъ (Тесалия).

Като завладѣлъ всички български земи (1018. година*), Василий II заминувалъ прѣзъ Атина за Цариградъ, дѣто билъ посрѣщнатъ съ триумфъ. Прѣдъ 64-годишния и побѣдоносенъ Василий Българоубиецъ вървѣли царица **Мария** съ челядта си, Самуиловитѣ дъщери и плѣненитѣ български боляри. Омразното българско царство, което три вѣка и половина не давало мира на Византия, не сжществувало вече! **Цѣлиятъ Полуостровъ** отново билъ въ византийски ржцѣ, защото сѣрбитѣ сжщо трѣбвало да се подчинятъ на неуморимия императоръ.

Византийско иго и опитъ за освобождение.

Какви наредби въвелъ Василий въ българскитѣ земи. Какво станало следъ смъртта на Василия въ България. Кога българитѣ дигнали първото си възстание и какъ се свършило то.

Додѣто траяла войната, Василий II дѣйствувалъ съ голѣмо безчовѣчие и свирѣпостъ. Той разорявалъ цѣли области, съсипвалъ градоветѣ, а населението безмилостно избивалъ, осакатявалъ или ослѣпявалъ. Но следъ падането на България поведението му се измѣнило. Василий оставилъ прѣдишното общинско управление, прѣдишнитѣ данъци и теоби и повечето отъ старитѣ наредби. Боляритѣ си запазили старитѣ права и имущества и получили различни византийски титли. Запазени били дори

*) Послѣдната независима българска област Сръмъ византийцитѣ усвоили въ 1021. година.

цѣлостта и името на българскитѣ земи: за управителъ на тия земи билъ поставенъ единъ чиновникъ, който стоялъ въ Скопие и се наричалъ **дуксъ (князь)** на цѣла България. Само въ крѣпоститѣ и въ голѣмитѣ градове били оставени византийски военачалници и войници. Непокжтната останала и българската църква. Наистина, Охридскитяъ патриархъ се титулувалъ сега само архиепископъ, но запазилъ и тридесетѣ си епархии. Съ всичко туй Василий II искалъ да накара българитѣ да свикнатъ на новата си участъ.

Но това сносно положение бързо изчезнало, щомъ Василий умрѣлъ (1025. год.). Бездарнитѣ и развалени императори, които се заредили следъ него*), скоро направили византийското иго омразно и непоносимо. Данъцитѣ били безразсждно увеличени, боляритѣ изгубили правдинитѣ си, Охридскитяъ архиепископъ и българскитѣ владици били замѣстени съ гърци. Византийскитѣ чиновници вършели различни беззакония и немилостиво ограбвали населението.

Въ 1040. г. византийцитѣ почнали да събиратъ данъцитѣ намѣсто въ произведение въ пари, което за онова врѣме било по-тежко. Тогава българитѣ, които още запазвали свободолубивия си духъ, дигнали едновременно двѣ възстания: въ **Драчъ** и **Нишъ**. Водителъ на Нишкото възстание билъ Гавриловицкитяъ синъ **Петъръ Делянъ**, който избѣгалъ отъ Византия, а водителъ на Драчкото възстание — боляринтъ **Тихомиръ**. И двамата били провъзгласени за царе, но когато възстаницитѣ се съединили въ Скопие, народътъ избралъ Деляна за царъ, а Тихомиръ билъ убитъ, за да не се създава разцѣпление. Отначало борбата трѣгнала много сполучливо.**). Византийцитѣ били навсѣкждѣ разбити и въ ржцѣтъ на Деляна паднали Македония, Албания, Епиръ и Тесалия, а на сѣверъ — Бѣлградъ и София. Обаче измѣната скоро турила край на тия успѣхи. Когато Делянъ съсрѣдоточилъ войскитѣ си къмъ югъ, за да удари на Солунъ, при него се явилъ отъ Византия синътъ на Ив. Владислава, **Светославъ**, наричанъ още по арменски **Алусиянъ*****). Делянъ му далъ 40 хиляди души войска и го изпратилъ срѣщу Солунъ. Но шестдневната обсада на тоя градъ се свършила несполучливо. 15 хиляди българи били убити, а останалитѣ се разбѣгали. Като неочаквалъ нищо добро за себе си следъ тая несполука, Алусиянъ въ едно угощение ослѣпилъ Деляна и из-

*1) Въ 55 год. се смѣнили 12 императори и императрици.

**1) Едновременно съ българитѣ се дигнали и сѣрбитѣ начело съ Стефанъ Войслава, жененъ за една Самуилова внучка. Борбитѣ на сѣрбитѣ вървѣли съ по-голѣмъ успѣхъ и тѣ запазили независимостта си за по-дълго врѣме.

***1) Той управлявалъ една арменска област и билъ ожененъ за арменка.

бѣгаль отново при византийцитѣ. Слѣдъ това българитѣ били навредъ разбити, самъ Делянъ падналъ въ плѣнъ и възстанието било напълно потъпкано (1041. год.).

Грабителски нашествия върху Византия. Нови опити на българитѣ за освобождение.

Какво станало положението на българитѣ слѣдъ възстанието. Кое влошило още повече положението имъ. Кои нападали на Полуострова. Какви нови възстания се дигнали въ България. Какви били сетнинитѣ отъ всичкитѣ тия нападения.

Подиръ възстанието положението на българския народъ още повече се влошило. На българитѣ били отнети и тия права, които до сега били запазени; а византийскитѣ чиновници станали още по-дръзки въ злоупотрѣбленията си. Не по-добри отъ тѣхъ били и гръцкитѣ владици, па и самиятъ охридски архиепископъ. Тѣ се отнасяли съ прѣзрѣние къмъ българския народъ и по различни начини скубѣли паството си и трупали богатства. Но всичко това зло не било нищо въ сравнение съ бѣдствията, които отъ друга страна сполетѣли българитѣ. Византия отъ година на година все повече отпадала и се разстройвала. Тя не била кадърна да пази границитѣ си и да се бори съ враговетѣ си. **Норманитѣ** ъ отнели южна Италия, а селджукскитѣ турци — по-големата частъ отъ азиатскитѣ ъ владѣния. На владѣнията ъ пъкъ въ Балканския полуостровъ взели да нападатъ свирѣпи и полудиви турански орди: **печенези** и **кумани**. Тия конни чергарски народи се скитали изъ южнорускитѣ равнини, кждѣто непрѣкъснато воювали съ руситѣ. Жаждата за плячка ги отправяла къмъ Византия. Първи минали Дунавъ печенезитѣ (1048. год.), а 15 години по-късно се явили и куманитѣ. Ужасни били нападенията на тия варвари. Тѣ се явявали като буря на своитѣ бързи коне, прѣминавали голѣми пространства, унищожавали цѣли византийски войски, а слѣдъ това се прѣдавали на грабежъ. Ограбвали градове и села, отвличали добитъкъ и хора и се връщали отвждъ Дунавъ. Тѣ дори се прѣхвърлили на югъ отъ Дунавъ и цѣли десетки години се застоявали въ сѣверо-източна България. Византийцитѣ рѣдко могли да имъ противостоятъ, а въ случай на побѣда тѣ заселвали плѣненитѣ варвари изъ българскитѣ области. Така, много печенези и кумани били заселени — първитѣ между Нишъ и София, а вторитѣ — въ сѣверна Македония, кждѣто и до сега се намира градътъ **Куманово**. Нападенията на печенезитѣ траяли повече отъ 60 години и едва къмъ 1122. година византийцитѣ се отървали отъ тѣхъ съ куманска помощъ. А куманитѣ още дълго време слѣдъ това про-

дължавали своитѣ опустошения. Възползували се отъ слабостта на Византия и **маджаритѣ** (1072.—73. г.). Тѣ завладѣли Срѣмъ и ограбили земитѣ между Бѣлградъ и Нишъ.

Въ 1073. год. българитѣ направили втори опитъ за освобождение съ помощта на сърбитѣ. Борбата се начнала и тоя пътъ въ Зап. България. Нѣколко български боляри начело съ **Георги Войтѣхъ** дигнали възстание въ **Призренъ**. Възстаницитѣ си избрали за царъ сина на срѣбския князь Михаила, **Константинъ Бодинъ**, прѣименуванъ **Петъръ**. Изпърво и това възстание трѣгнало успѣшно и се разпространило отъ Срѣмъ и Видинъ до Охридъ. Една гръцка войска била разбита около Скопие. Но възстаницитѣ раздѣлили силитѣ си и това ги погубило. Византийцитѣ съсипали най-напрѣдъ едната възстаническа войска при Костуръ, а слѣдъ това потеглили на сѣверъ и разбили останалитѣ възстаници на Косово поле. Водителитѣ на движението били плѣнени, Бодинъ билъ затворенъ, а **Георги Войтѣхъ** издѣхналъ подъ бича на немилостивитѣ палачи.

Ала и слѣдъ това българитѣ не се примирили съ положението си. Тѣ използвали всѣки сгоденъ случай да излѣятъ омразата си срѣшу своитѣ потисници. Колчемъ се дигалъ нѣкой пълководецъ срѣщу императора или се явявалъ въ Полуострова византийски неприятелъ, българитѣ прибѣрзвали да минатъ на негова страна. Въ Сѣверна и Източна България пъкъ почнаха да се бунтуватъ **богомилитѣ**. Тѣ сжшо тѣй ненавиждали византийската властъ и се съединявали ту съ печенезитѣ, ту съ куманитѣ. Но и тѣхнитѣ вълнения въ Софийско (1078.) и въ Силистренско (1086.) нѣмали успѣхъ.

Донѣдѣ Византия се свързела и уредила, когато се възцарила **Комненовата династия**. Тримата първи императорѣ отъ тая династия (Алексий, Иванъ и Мануилъ Комнени) отчасти възстановили силата на империята. Но и при тѣхъ Византия не била оставена на мира. Сега почнали да нападатъ **норманитѣ** отъ Южна Италия и **крѣстоносцитѣ**.

Нападенията на всички горѣизброени народи се извършвали въ тия земи, които били населени съ българи. Ето защо отъ нашествията имъ най-много пострадалъ **българскиятъ народъ**. Българитѣ изпѣднали въ голѣма бѣдностъ. Много области изгубили населението си и трѣбвало отново да се заселватъ съ печенези, кумани и гърци. На много мѣста българскитѣ селяни били тѣй угнетени и ъголени отъ разни денѣци и грабежи, че се прѣвърнали въ сѣщински роби.

III. Второ българско царство.

[Освобождение на България отъ братя Асѣновци.

Когато какъ се дигнало новото възстание. Кои били водителитѣ му. Дѣ се намирала столицата сега. Какъ се водила войната до 1190 год. Какъ се свършили византийскитѣ походи въ 1190 г. Какви успѣхи имали българитѣ слѣдъ това. Какъ загинали двамата брата.

Къмъ края на XII вѣкъ положението на Византия съвсѣмъ се влошило. Бунтоветѣ на различни честолобци не прѣставали. Държавната каса била празна. При това византийцитѣ били злѣ притиснати и отвънъ: маджаритѣ имъ отнели Бѣлградъ и Нишъ, селджукскитѣ турци — голѣма часть отъ Мала Азия, а норманитѣ — Драчъ и Солунъ.

При такива обстоятелства стѣпилъ на прѣстоломъ Исакъ II Ангелъ. Той се годилъ за дъщерята на маджарския кралъ Бела III и за да се снабди съ пари за сватбата разхвърлилъ върху българитѣ извънредни данъци. Бирницитѣ се заели съ такава жестокость и безчовѣчие за събирането имъ, че българитѣ не утраили и едновременно на три мѣста възстанали. Най-голѣми размѣри взело възстанието около Търново.

Водители на движението били двамата брата Асѣновци:*) Петъръ и Иванъ. Тѣ произлизали отъ прочутъ боярски родъ, имали широки роднински връзки и притежавали голѣми владѣния въ Търново и околността му. Петъръ се отличавалъ съ дипломатически дарби, а Иванъ билъ прѣдприемчивъ и храбъръ войникъ. Прѣди възстанието двамата брата се явили прѣдъ императора, занесли му данъка и поискали нѣкои земи въ Стара планина. Императорътъ не удовлетворилъ молбата имъ. На Ивана дори ударили една плѣсница зарадъ смѣлия му езикъ. Тогава двамата Асѣновци рѣшили да се подигнатъ срѣщу Византия. Тѣ разпратили хора да подканятъ населението на възстание, а за да увлѣкатъ още повече народа, построили въ Търново нова църква въ честь на Св. Димитрия, като прѣснали слухъ, че чудотворната икона на тоя светецъ избѣгала отъ Солунъ при българитѣ. При освещаването на църквата търновскиятъ архиепископъ Василий подканилъ народа къмъ възстание. Съ радостни виковете събраното множество изявило съгласието си. Още тукъ Василий провъзгласилъ Петра за български царь, като му поставилъ корона, багреница и червени обуца (въ 1186. година). Иванъ Асѣнъ билъ също обявенъ за царь и съуправителъ на

*) Чети Асѣновци и Асѣнъ, а не Асеновци и Асенъ.

брата си, но поради войнишкитѣ си дарби скоро заелъ първо мѣсто въ държавата. Градъ Търново, кждѣто се издигали силни естествени укрѣпления — Царевецъ и Трапезица — станалъ столица на новото царство.

Слѣдъ това се начнали военнитѣ дѣйствия. Най-напрѣдъ възстаницитѣ нападнали на Прѣславъ, но понеже прѣвземането му изисквало много врѣме, тѣ снели обсадата и се явили въ Тракия. Тукъ Исакъ Ангелъ ги разбилъ и отблъсналъ задъ Балкана, нанесълъ имъ второ поражение прѣдъ Търново и принудилъ водителитѣ да избѣгатъ отвъдъ Дунавъ. Слѣдъ тия леки успѣхи императорътъ се върналъ въ Цариградъ. Ала прѣзъ зимата Асѣновци се явили отново на югъ отъ Дунавъ, но не вече сами, а съ многочислена куманска конница. Тѣ заели цѣла Сѣверна България, разбили византийцитѣ въ едно нощно сражение въ Тракия и се озовали въ околноститѣ на Одринъ. Това накарало самия Исакъ Ангелъ да прѣдприеме втори походъ срѣщу българитѣ. Като миналъ прѣзъ София и Етрополския балканъ, той обсадилъ Ловечъ (1188. г.). Тримѣсечната обсада нѣмала успѣхъ, но византийцитѣ сполучили да плѣнятъ Асѣновата жена. За да освободи жена си, Иванъ Асѣнъ сключилъ миръ съ тѣхъ, като имъ далъ третия си братъ Калояна за заложникъ. Обаче Калоянъ скоро можалъ да избѣга и войната се възобновила. За успѣха на българитѣ доста повлияло и това, че Византия се борѣла същеврѣменно и съ сѣрбитѣ и съ сѣбитѣ разбунтувани пълководци, па трѣвало да се разправа и съ кръстоносната войска на Фридрихъ Барбароса (1189.—1190. г.).

За да смаже най-близкия си противникъ, Исакъ Ангелъ съ голѣма войска се вѣкналъ прѣзъ Анхиало и Стара планина въ Сѣверна България. Тукъ той видѣлъ българскитѣ градове укрѣпени съ нови стѣни и кули и навсѣкждѣ срѣщналъ юнашки отпоръ. Мжжки билъ посрѣщнатъ и опитътъ му да прѣвземе Търново. Уплашенъ, да му не прѣсѣкатъ пътя за отстъпление, императорътъ побързалъ да се върне назадъ прѣзъ най-близкия проходъ (Хайнъ-Бовъзъ), който водѣлъ нѣмъ Борея (Ст.-Загора). Страховетѣ му се оправдали. Още щомъ стѣпилъ въ прохода, български войници се замѣркали тукъ-тамъ. Когато пъкъ войската му хубаво навлѣзла въ тѣснината, българитѣ се явили отъ всички страни и врѣхлетѣли отгорѣ ѝ. Нѣколко врѣме византийцитѣ се държали, а слѣдъ това ударили на лудешки бѣгъ. По-голѣмата часть отъ тѣхъ била избита „като добитъкъ, затворенъ въ оборъ“ (1190. г.). Самъ императорътъ изгубилъ бойния си шлемъ и съ голѣма мжка се промъкналъ въ Борея, отдѣто съ заминалъ за Цариградъ.

Насърдчени отъ успѣха си, българитѣ прѣвзели и ограбили Варна и Анхиало*), явили се въ Тракия и разпространили нападенията си до Пловдивъ и Одринъ, а слѣдъ това усвоили и София (1190. г.), отдѣто по царева заповѣдъ били прѣнесени мощитѣ на Св. Иванъ Рилски въ Търново. Въ 1194. година българитѣ нанесли още една блѣскава побѣда надъ византийцитѣ при Аркадиополъ (Люле-Бургазъ) подъ Одринъ. Исакъ Ангелъ сключилъ съюзъ съ маджаритѣ и приготвилъ войскитѣ си за новъ походъ, но билъ сваленъ и ослѣпенъ отъ брата си **Алексея** при Кипсела, тъкмо когато се готвѣлъ да трѣгне за България (1195. г.). Алексей III влѣзълъ въ мирни прѣговори съ Иванъ Асѣна, обаче условията на послѣдния били много тежки, та войната се продължила. Българскитѣ и кумански пълчища достигнали чакъ до **Сѣръ**, дѣто нанесли ново поражение на византийцитѣ и плѣнили грѣцкия пълководецъ севастократоръ Исакъ. Сѣрската побѣда била послѣдно дѣло на Иванъ Асѣна I. Съ рѣзкия си характеръ той възбудилъ срѣщу себе си много боляри, които били недоволни още и отъ това, че Асѣновци заели таква високо мѣсто. Съставилъ се заговоръ, въ който се намѣсиль и плѣнениятъ при Сѣръ севастократоръ Исакъ. Начело на заговора застаналъ българскитѣ боляринъ **Иванко**, родственникъ на Асѣновци, човѣкъ грубъ, рѣшителенъ и честолюбивъ. Въ 1195. година той убилъ Иванъ Асѣна въ самия дворець и се опиталъ да грабне прѣстола, но търновчани не го подкрѣпили. Не пристигнала сѣщо тъй и обѣщаната византийска помощъ, та когато Петъръ съ силна войска се явилъ отъ Прѣславъ подъ Търново, Иванко избѣгалъ въ Византия. Петъръ заелъ братовото си мѣсто, но наскоро и той станалъ жертва на Иванковитѣ привърженици (1196. година).

Калоянъ. — Хризъ и Иванко.

Какъ прѣваралъ Калоянъ първитѣ 4 години отъ царуването си. Кои били Добромиръ Хризъ и Иванко и какви пакости причинили на гърцитѣ.

Слѣдъ Петровата смъртъ на прѣстола дошълъ **Калоянъ**, третиятъ братъ на Асѣновци.

Първитѣ четири години отъ царуването му били прѣкарани въ миръ и въ вжтрѣшно уреждане на държавата. Калоянъ се примирилъ съ недоволнитѣ боляри, та въ България се въдворило пълно спокойствие. Съ оженването си за една знатна куманка,

*) Тия градове обаче не били задържани отъ българитѣ.

той привързалъ още повече къмъ себе си куманитѣ, чиято конница участвувала въ всичкитѣ му по-нататъшни походи. Голѣма Калоянова печалба било и примиряването му съ **Добромиръ Хризъ** и **Иванко**, и двамата близки хора и врагове на Асѣновци.

Още прѣзъ възстанието на 1186. г. **Добромиръ Хризъ** съ 500 души билъ изпратенъ на югъ, да дѣйствува срѣщу гърцитѣ въ източна Македония. Но, било поради първитѣ български несполуки, било отъ честолюбиви намѣрения, той се отнетналъ отъ Асѣновци, миналъ на византийска служба и билъ назначенъ за началникъ на крѣпостъта Струмица. Не слѣдъ много врѣме Хризъ заелъ непристъпната крѣпостъ Просѣкъ, която висѣла надъ р. Вардаръ, окръжена отъ три страни съ стрѣмни канари, укрѣпилъ я още повече и се отнетналъ отъ византийцитѣ. Скоро цѣла Срѣдна Македония паднала подъ властъта му. Слѣдъ като прѣтърпѣлъ позорно поражение подъ стѣнитѣ на Просѣкъ отъ Хризъ, императоръ Алексей го призналъ за независимъ владѣтель надъ завладѣнитѣ земи и го оженилъ за една своя родственница. Калоянъ дълго врѣме тайно и язно поддържалъ Добромиръ Хризъ, за да тревожи съ него Византия.

Не по-малко пакости причинилъ на византийцитѣ и **Иванко**. При избѣгането му въ Цариградъ Алексей го посрѣщналъ съ голѣма радостъ, обявилъ го за свой родственникъ, далъ му името си Алексей и го назначилъ воененъ управителъ на Родопитѣ и Пловдивската областъ. Първитѣ три години Иванко билъ вѣренъ византийски служителъ и сполучливо отблѣсвалъ българитѣ. Не примѣрътъ на Добромиръ Хризъ съблазнилъ и него. Като поправилъ и укрѣпилъ Родопскитѣ крѣпости и като се окръжилъ съ значителна и добрѣ въоръжена войска само отъ българи, въ 1199. година Иванко се обявилъ за независимъ владѣтель на Родопитѣ и влѣзълъ въ съюзъ съ Калояна. Една византийска войска била разбита отъ него чрѣзъ засада при Баткунъ (на западъ отъ Т. Пазарджикъ). Въ кратко врѣме Иванковитѣ владѣния се прострѣли чакъ до Бѣло море. Много грѣцки свѣтъ билъ избитъ по заповѣдъ на жестокия Иванко, додѣто византийцитѣ съ коварна клетва и обѣщания го уловили въ Станимака, отвели го въ Цариградъ и тамъ го погубили.

Калоянови войни.

Кога се наченала войната между Калояна и Византия и какъ се свършила тя. Съ кого воювалъ Калоянъ слѣдъ това.

Слѣдъ като закрѣпилъ вжтрѣшно държавата си, Калоянъ

възобновил войнитѣ съ Византия, за да изкара докрай освобождението на България.

Въ 1200. година той нападналъ Тракия, завладѣлъ градоветѣ Анхиало, Месемврия и Созополъ, усвоилъ почти цѣлата Родопска област, значителна часть отъ Македония и се приближилъ до Одринъ. Но византийцитѣ нападнали българитѣ отъ Варна, която още била подъ тѣхна власть, та туй накарало Калояна да се отдрѣпне и да се яви подъ тоя укрѣпенъ градъ. Българитѣ отблѣснали настѣпващитѣ византийци, принудили ги да се затворятъ въ града, а подиръ туй, като си послужили съ стѣнбоитни машини, въ тридневенъ лютъ бой прѣвзели Варна. Градскитѣ стѣни били изравнени съ земята, а плѣнницитѣ били живи заравнени въ окопитѣ. Изнурениятъ Алексей свързалъ найсетнѣ миръ (1201. год.), като отстѣпилъ всички земи отъ Агатополъ до Струма и Горни Вардаръ. При тия прѣговори била рѣшена и съдбата на Хриза. Византийци и българи го отстранили, а владѣнията му си подѣлили.

Слѣдъ това Калоянъ отвоювалъ отъ сѣрбитѣ градоветѣ: Бѣлградъ, Нишъ, Призренъ и Велбуждъ (Кюстендилъ) съ цѣлата страна между тѣхъ. Тая придобивка обаче скарала българитѣ съ маджаритѣ. Маджарскитѣ крале Емерихъ по онова време подчинилъ сѣрбитѣ подъ своя върховна власть и се нарекълъ „кралъ на Сърбия“. Той смѣталъ градоветѣ Бѣлградъ, Браничево и Нишъ за свои, а Калояна не признавалъ за законенъ български владѣтель. Ето защо работата дошла до война (1203.—1204.). Българитѣ добрѣ защитили своето право и задържали казанитѣ земи. Но поведението на маджаритѣ показало на Калояна, че е време да узакони царската си титла.

Уния на Калояна съ папата.

Шо накарало Калояна да поиска корона отъ Римъ. Какви условия прѣдложилъ папата. Кога била сключена унията. Шо спечелилъ Калоянъ съ нея.

По примѣра на Симеона, Петра и Самуила, Калоянъ рѣшилъ да поиска утвърждение на царския си санъ отъ папата, който по онова време раздавалъ царскитѣ корони. Първитѣ му опити да завърже сношения съ Римъ били несполучливи, защото гърцитѣ и маджаритѣ правѣли различни спънки. Но папа Инокентий III, който се стремѣлъ да стане единственъ началникъ на всички християни, улеснилъ Калояна, като самъ му изпратилъ писмо, съ което го подканялъ да се подчини на римската църква. Българскитѣ царѣ тутакси изказалъ готовность да сътвори

това и поискалъ да му се даде царска корона и патриаршеска титла за търновския архиепископъ. Папата се съгласилъ да направи и едното и другото, но ако съ писменъ договоръ Калоянъ подчини българската църква подъ негова власть. Условието на папата не се харесало на Калояна. Нему се искало безъ всѣкакво увързване да получи царска корона и затова протакалъ работата. Но враждата на маджаритѣ и създаването на една католишка държава въ Полуострова го накарало да прѣклони глава. Калоянъ подписалъ царски хрисовулъ (указъ), съ който българската църква свързвала уния*) съ папата и за винаги му се подчинявала, като запазвала непоколебимата вътрѣшната си наредба (1204. год.). Слѣдъ това въ Търново се явилъ папскитѣ пратеникъ Левъ, който на 7. ноемврий 1204. година посветилъ архиепископъ Василия за примасъ или пръвъ архиепископъ на българската църква. На слѣдния день пѣкъ Калоянъ билъ тържествено коронясанъ за царъ, при което освѣнъ корона получилъ скиптеръ, знаме и право да сѣче пари. Кардиналъ Левъ разгледалъ спора между маджаритѣ и българитѣ, и го рѣшилъ въ полза на послѣднитѣ.

По тоя начинъ Калоянъ узаконилъ царската си титла и същевременно се помирилъ съ маджаритѣ. Задължението обаче да се подчинява на папата скоро забравилъ. Той не давалъ ухо на папскитѣ желанія, а противъ богомилитѣ, които наравно съ православнитѣ си събратия се борѣли за свободата на отечеството си, не прѣдприемалъ никакви гонения, както папата искалъ.

Войни съ латинцитѣ.

Какъ се създава латинската империя. Защо се скаралъ Калоянъ съ латинцитѣ. Кои минали на българска страна. Какъ станала Одринската битка и шо придобили слѣдъ нея българитѣ. Защо се отменили гърцитѣ и какъ посрѣщналъ измѣната имъ Калоянъ, и шо направилъ той за България.

Западноевропейскитѣ рицари отъ четвъртия кръстоносен походъ, вмѣсто да освободятъ Божия гробъ, прѣвзели на 12. априль 1204. година Цариградъ и образували тѣй наречената Латинска империя. За императоръ латинцитѣ си избрали Балдуинъ Фландърски. Отъ Византия останали 3 независими владѣния: Епирското деспотство въ Европа, и Никея и Трапезундъ въ Мала Азия.

Калоянъ искалъ да живѣе мирно съ латинцитѣ и имъ прѣдложилъ съюзъ. Но Балдуинъ високомерно отблѣсналъ прѣдложението на българскитѣ пратеници, като заблѣзалъ още, че

*) Уния — съюзъ, единство.

тѣхниятъ царь не трѣбва да се отнася съ него, като равенъ съ равенъ, а като робъ къмъ своя господарь. Това оскърбило Калояна и той започналъ да се готви за война. Гърцитѣ отъ тракийскитѣ градове: Одринъ, Димотика, Цурулонъ (Чорлу) и др., сжщо оскърбени отъ латинцитѣ, защото се подигравали съ вѣрата имъ, отнемали имотитѣ имъ и не ги приемали на военна служба, влѣзли въ таенъ сюзъ съ Калояна и вдигнали възстание. Латинцитѣ трѣбвало отново да подчинятъ тия градове. Но когато стигнали до Одринъ, надъ крѣпоститѣ му се развѣвали български знамена. Наскоро се явилъ и Калоянъ съ многочислена войска, между която имало и 15 хилядна куманска конница. На осемъ километра сѣверно отъ Одринъ той скрилъ войскитѣ си въ засада, а куманитѣ пратилъ да дразнятъ латинитѣ, та да ги вкарать въ бой. Понеже чакали подкрѣпление, латинскитѣ водители рѣшили да не влизать въ сражение. Но когато стоели на великенската трапеца, куманската конница на два пѣти съ нападенията си смутила пиршеството имъ. Раздразнени отъ това, латинскитѣ рицари се спуснали да гонять бѣгащитѣ кумани и попаднали въ засадата, дѣто били скрити българитѣ. На помощъ на латинцитѣ се притекълъ и самиятъ Балдуинъ. Завързалъ се горещъ бой, който се свършилъ съ пълна побѣда на българитѣ (15. априль 1205. г.). Триста рицари легнали на полесражението. Самиятъ императоръ Балдуинъ билъ плѣненъ и отведенъ въ Търново, кждѣто и умрѣлъ.

Тоя ударъ силно разклатилъ току-що образуваната латинска държава. Безъ да гледа просбитѣ и заплашванията на папата, Калоянъ се втурналъ въ латинскитѣ владѣния и усвоилъ останалата частъ отъ Македония, Одринъ, Сѣръ и Солунската околностъ. Опитътъ му да вземе Солунъ не сполучилъ, но затова пѣкъ той турилъ ржка на Пловдивъ. Обаче опустошителнитѣ нападения на българската и куманска конница били еднакво пакостни и за латинци и гърци. Ето защо тракийскитѣ гръцки градове скоро се отегнали отъ Калояна и взели страната на латинцитѣ. Тая измѣна разсърдила извънредно много българския царь и събудила старата омраза между двата народа. Започнала се изтрѣбителна война, въ която Калоянъ като че искалъ да заслужи името „грѣкоубиець“, което му давали. Много гръцки градове и села били прѣвърнати въ сѣсипни, а населението имъ — избито или прѣселено. Въ южнитѣ покрайнини на Тракия и Македония на мѣстото на плѣненитѣ гърци той заселвалъ българи, за да засили българската народностъ въ тия мѣста. Така направилъ въ Солунска Верея.

Най-злѣ разсърденъ билъ Калоянъ на Димотика и Одринъ. Първиятъ градъ билъ прѣвзетъ и жестоко наказанъ. Подиръ това се явилъ подъ Одринъ, но извѣстието, че Солунскиятъ латински краль Бонифаций падналъ убитъ въ Родопитѣ, го накарало да изостави тоя градъ. Съ цѣлата си войска и стѣнбойни машини Калоянъ се явилъ подъ Солунъ и втори пѣтъ го обсадилъ. Но тукъ той билъ прободенъ съ копие отъ собствения си войвода куманина Манастрасъ (октомврий 1207. година). Българитѣ снесли обсадата и съ трупа на убития си царь се върнали въ България.

Калоянъ сжщо заема мѣсто между най-виднитѣ български владѣтели. Той притежавалъ дипломатическото изкуство на Петра и военнитѣ дарби на Иванъ Асѣна. Съ неуморимата си дѣйностъ той довършилъ освобождението на българския народъ и закрѣпилъ Второто българско царство, което сега отново се прострѣло до Охридъ и Бѣлградъ.

— Борилъ (1207.—1218.).

Кой билъ Калояновиятъ приемникъ. Кой сега си създали независими владѣния. Имали ли успѣхи военнитѣ прѣдприятия на Борила. Какъ свършилъ царуването си той.

Слѣдъ Калояновата смъртъ прѣстолътъ билъ грабнатъ отъ сестриния му синъ Борилъ, който се оженилъ за овдовѣлата царица куманка. Отъ тоя бракъ се заключава, че както Борилъ, така и Калояновата жена сж имали прѣстъ въ Калояновото убиство. Законниятъ наследникъ на прѣстола, Иванъ Асѣнъ, синъ „на стария Иванъ Асѣнъ“, ведно съ брата си избѣгалъ въ Русия. Похитителъгъ Борилъ не билъ обикнатъ ни отъ народа, ни отъ боляритѣ. Асѣновиятъ родственикъ севастократоръ Стрѣзь избѣгалъ при сѣрбитѣ и съ тѣхна помощъ зяелъ източна Македония и Просѣкъ. Другъ Асѣновъ роднина, Славъ, се настанилъ като независимъ владѣтель въ Родопската областъ съ главенъ градъ Мелникъ. Епирцитѣ пѣкъ откжснали Западна Македония, та Калояновата държава бързо почнала да се руши. Злѣ трѣгнали и Борилевитѣ войни съ латинцитѣ (1208. и 1211. год.). И въ двѣтъ такива той билъ разбитъ отъ императоръ Хенриха. Несполучливи били сжщо тѣй и борбитѣ му съ сѣрбитѣ и съ севастократоръ Стрѣзь*). Военнитѣ несполуки разклатили още повече положението на Борила. Въ Видинската областъ и край р. Огоста се дигнало възстание, за потѣпкване

*) Прѣзь 1214. г. Стрѣзь станалъ жертва на заговоръ, устроенъ отъ сѣрбитѣ, а владѣнията му били заграбени отъ епирския деспотъ и отъ латинцитѣ.

на което той поискал помощ от маджаритѣ. Да добие поддръжката на латинитѣ, Борилъ оженилъ дъщеря си за латинския императоръ Хенриха (1213.), а за да угоди на папата и да го спечели на своя страна, той свикалъ въ 1211. год. църковенъ съборъ противъ богомилитѣ. Но съ прѣслѣдването на силнитѣ богомили Борилъ окончателно разколебалъ трона си. Младиятъ Иванъ Асѣнъ се върналъ съ една руска дружина и застаналъ начело на недоволнитѣ. Слѣдъ продължителна борба, която траяла съ мѣсеци, той прѣвзелъ Търново, уловилъ и ослѣпилъ Борила и си възвѣрналъ бащиния прѣстолъ въ 1218. година.

† Иванъ Асѣнъ II (1218. — 1241. г.). Война съ Тодоръ Комненъ.

Какво било положението на България при възцаряването на Ив. Асѣна II и какъвъ владѣтель билъ той. Що било направено прѣзъ първитѣ 12 години отъ царуването му. Отношенията на Ив. Асѣна II съ Тодоръ Комнена и съ латинитѣ. Какъ станала Клокотнишката битка и що придобили българитѣ. Що било направено за споменъ на Клокотнишката битка.

Когато Иванъ Асѣнъ II се възцарилъ, положението на България било много тежко. Силно урѣзана отвѣнъ и стопански съсипана вътрѣшно отъ междуособнитѣ борби, тя била заградена и отъ опасни врагове: латинци, маджари и епирци. Само единъ силенъ и способенъ човѣкъ можель да уреди разбърканитѣ работи, и тъкмо такъвъ билъ новиятъ български царъ. При това той билъ и добъръ дипломатъ, та спечелвалъ приятелството на съседнитѣ държави, а съ великодушието си подкупвалъ и своитѣ поданици и враговетѣ си. Като се оженилъ за дъщерята на маджарския кралъ, който билъ роднина на латинския императоръ, Иванъ Асѣнъ II едновременно се придобрилъ и съ латинци и съ маджари.

Освободенъ по тоя начинъ отъ външни врагове, новиятъ царъ прѣкарилъ първитѣ 12 години отъ царуването си въ миръ. Прѣзъ това врѣме той уредилъ вътрѣшно държавата си, усмирилъ партиитѣ, спрѣлъ прѣслѣдването на богомилитѣ и далъ възможность на народа да се свърже материално. За да повдигне търговията, той сключилъ търговски договори съ нѣкои италиянски градове и съ търговския градъ Дубровникъ или Рагуза. Благочестивиятъ Иванъ Асѣнъ II строелъ църкви и манастири, украсявалъ ги и ги надарявалъ щедро и закрилялъ духовенството, което единичко радѣло за книжнината и народната просвѣта.

Додѣто Иванъ Асѣнъ уреждалъ и закрѣпялъ по такъвъ начинъ държавата си, на западъ се усилило и разширило извънредно много Епирското господство. Издигането му се дължало на прѣдприемчивия и вѣроломнъ Тодоръ Комненъ, който завоювалъ Албания, Македония, Солунъ и Одринъ и се провъз-

Царъ Иванъ Асѣнъ II.

гласилъ за грѣцки императоръ. Деспотъ Славъ призналъ върховната му власть и сключилъ съ него съюзъ противъ латинцитѣ. Такъвъ съюзъ съ Тодоръ Комнена сключилъ и Иванъ Асѣнъ II, като оженилъ дъщеря си за брата му Мануила.

На латинския прѣстолъ по това врѣме стоялъ 11-годишниятъ Балдуинъ II. Латинскитѣ рицари прѣдложили регентството на държавата на българския царь, който по жена се падаль роднина на императора. Иванъ Асѣнъ се съгласилъ на това и дори обѣщаль съ свои сили да отвоюва нѣкои латински земи въ Тракия. За закрѣпяване на връзкитѣ императорътъ билъ сгоденъ за малолѣтната Асѣнова дъщеря Елена. Брачниятъ договоръ билъ закрѣпенъ съ взаимни клятви, а самиятъ бракъ билъ отложенъ.

Сближението на Иванъ Асѣнъ съ латинцитѣ разваляло кроежа на Тодоръ Комнена — да тури ржка на Цариградъ. Ето защо той нарушилъ договора съ българитѣ и рѣшилъ да завземе първенеъ българска Тракия, та слѣдъ това да удари на латинцитѣ. Тая война обаче не заварила Иванъ Асѣна неподготвенъ. Дватама неприятели се срѣщнали при село **Клокотница** (Хасковско). За да покаже вѣроломството на епирския царь и да насърчи войската си, Иванъ Асѣнъ заповѣдалъ да носятъ прѣдъ войската забоденъ на копие писмения договоръ. Сражението станало въ деня на Св. Четиридесетъ мѣченици прѣзъ 1230. година и се свършило съ блѣскава побѣда на българитѣ. Епирската войска била съсигана и самъ Тодоръ падналь въ плѣнъ, ведно съ хиляди войници. Тука излѣзло наявѣ великодушieto на българския царь. Той пусналь на свобода плѣненитѣ гръцки войници, а само Тодоръ Комнена и плѣненитѣ боляри изпратилъ въ Търново.

Клокотнишката побѣда имала много важни сѣтнини. Иванъ Асѣнъ веднага се втурналь въ владѣнията на побѣдения противникъ, и като дѣйствуваль съ иротостъ и човѣколюбие, почти безъ бой успѣль да ги подчини подъ своя власть. За успѣха на българитѣ много спомогнало и това, дѣто повечето отъ поданицитѣ на епирския царь били българи.

Сега българското царство отново допрѣло до тритѣ морета: Черно, Бѣло и Адриатическо. Бѣлградъ, Одринъ, Димотика, цѣла Албания безъ Драчъ и цѣла Македония били български. Подъ върховната власть на Ивана Асѣна паднали и сръбскитѣ земи, кждѣто господаруваль зеть му Стефанъ Владиславъ, а така сжщо и Солунъ, дѣто управляваль Тодоровиятъ братъ Мануилъ. Деспотъ Славъ билъ принуденъ направо да отстъпи владѣнията си на българския царь и да остане въ Търново като високъ царски сановникъ. Съ голѣма слава се завърналь Иванъ Асѣнъ II, като **най-могщъ владѣтель на Полуострова**. Въ паметъ на побѣдата си той поставилъ въ току-що построе-

ната църква въ Търново „Св. Четиридесетъ Мѣченици“ единъ стълбъ съ надпись, въ който се говори за горѣказаната битка и за печалбитѣ отъ нея*).

По-нататъшни войни на Иванъ Асѣна II.

Защо се скарали българи и латинци. Защо била прѣмахната унията. Съ кого се съюзилъ Иванъ Асѣнъ II. Що било направено за българската църква прѣзъ 1235 г. Какъ вървѣла войната съ латинцитѣ. Защо българитѣ се отменили отъ Ив. Ватацеса. Какъ прѣкараль послѣднитѣ си години Ив. Асѣнъ II.

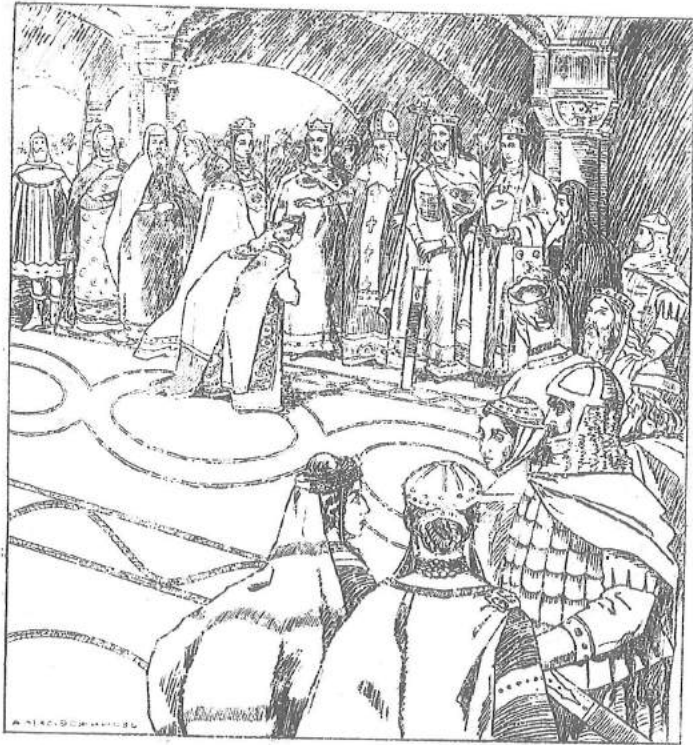
Извънредното засилване на България застрашило латинцитѣ. Тѣ се уплашили, да не би Иванъ Асѣнъ II да заграби Цариградъ, поради туй унищожили брачния договоръ, а за регентъ си избрали единъ католикъ. Не малко билъ виновенеъ за тая постъпка на латинцитѣ и папата, който билъ недоволенъ, дѣто българскиятъ царь не прѣслѣдваль богомилитѣ и слабо изпълняваль заповѣдитѣ му. Разсърденъ отъ това поведение на папата, Иванъ Асѣнъ II прѣмахналь **окончателно унията въ 1231. год.** и обявилъ българската църква **напълно независима**. Въ сжщата година избухнала война между българи и маджари. Тя била водена и на югъ отъ Дунавъ и на сѣверъ — въ Ромъния и се свършила успѣшно за българитѣ.

Но главното внимание на Иванъ Асѣна било насочено къмъ Цариградъ. Той не искаль да прости обидата, която латинцитѣ му нанесли и търсилъ сгоденъ случай да имъ отмѣсти. Въ 1235. година той, никейскиятъ императоръ Иванъ Ватацесъ и епирскиятъ деспотъ Мануилъ сключили съюзъ съ цѣль да изгонятъ латинцитѣ отъ Полуострова и да си подѣлятъ владѣнията имъ. За закрѣпяване на съюза 10-годишната Асѣнова дъщеря Елена била оженена за 12-годишния Ватацесовъ синъ Тодоръ Ласкарисъ. На тържеството, извършено въ Галиполи и Лампсакъ (на азиатския брѣгъ), присѣтствували дватама владѣтели съ сѣмействата си, гръцкиятъ патриархъ, търновскиятъ архиепископъ и много български и гръцки владици. При тая срѣща гръцкиятъ патриархъ Германъ тържествено провъзгласилъ **търновския архиепископъ Иоакимъ за патриархъ и призналь независимостта на българската църква**. Това станало по желанието на българския царь и никейския императоръ, и съ съгласието на всички източни патриарси (1235. г.).

Още въ сжщата година се **начнала** и войната. Съюзницитѣ

* Тази църква, обрнната по-послѣ отъ турцитѣ въ джамия, бѣ запазена до 1913. г. Силното земетресение, което стана въ Търново на 1. юний 1913. г., я доста поврѣди.

имали голѣми успѣхи и скоро латинцитѣ останали само съ Цариградъ и съ най-близката му околностъ. Съюзнитѣ войски обсадили и самия Цариградъ. Прѣзъ тая война българитѣ за първи пжтъ се явили и съ военна флота отъ 25 кораба, но още сжщата година (1236. г.) тя била потопена отъ латинцитѣ. Напусто папата молѣлъ Иванъ Асѣна II да прѣкрати войната, а послѣ го отлъчилъ отъ църква, като го заплашвалъ и съ кръстоносенъ

Бракъ между Елена българска и Тодоръ Ласкариса.

походъ. Иванъ Асѣнъ II прѣкратилъ военнитѣ дѣйствия, само когато разбралъ, че отъ войната извлича по-голѣма полза Ив. Ватацесъ, и че за него е по-добрѣ да има за съсѣди слабитѣ латинци, нежели гърцитѣ. Тогавя той не само излѣзълъ отъ съюза, но сключилъ такъвъ съ латинцитѣ и почналъ борба съ Ватацеса. Но при обсадата на Цурулонъ (Чорлу, 1239. г.) Иванъ.

Асѣнъ получилъ извѣстие, че жена му, синъ му и патриархъ Иоакимъ умрѣли отъ моръ. Въ тая загуба той видѣлъ божие наказание, за дѣто измѣнилъ на православния си съюзникъ. Зарадъ туй snelъ обсадата, примирилъ се съ Ватацеса и се завърналъ въ България. Причина за оттеглянето на българитѣ били и татаритѣ, които завладѣли цѣла Русия, стигнали до Дунавъ и взели да заплашватъ българскитѣ земи.

Послѣднитѣ години отъ царуването си Иванъ Асѣнъ прѣкаралъ въ миръ съ всичкитѣ си съсѣди. Слѣдъ овдовяването си той се оженилъ за Ирина, дъщеря на Тодоръ Комнена. Въ 1241. година Иванъ Асѣнъ II се поминалъ въ Търново, като оставилъ България съ такива граници, каквито тя имала само при Симеона и Самуила.

Послѣдни Асѣновци.

Защо България не запазила владѣнията си слѣдъ Ив. Асѣна II. Кои били приемницитѣ му. Що станало въ България слѣдъ Михаилъ Асѣна.

Голѣмата държава на Иванъ Асѣна II не почивала на здрави основи. Бързото ѝ разширяване се дължало на това, дѣто много грѣцки и български боляри и областни управители се подчинили доброволно на Иванъ Асѣна. Но тия боляри и управители не били постоянни. За да запазятъ властта си и богатството си, тѣ леко се отиѣтали отъ единъ господаръ и се подчинявали на другъ, който имъ се виждалъ по-силенъ. Така станало и слѣдъ 1241. година.

Приемникъ на Иванъ Асѣна II билъ Калиманъ I, малолѣтниятъ му синъ отъ първия бракъ. Царуването му минало въ миръ. Само татаритѣ извършили голѣми пакости въ Мизия и накарали българитѣ да имъ плащатъ данъкъ.

Въ 1246. година младиятъ български царъ умрѣлъ, вѣроятно отъ отрова, и билъ наследенъ отъ Михаилъ Асѣна, синъ на Иванъ Асѣна отъ втория му бракъ. И той билъ малъкъ, та отъ негово име управлявала майка му Ирина. Съсѣдитѣ на България не захснѣли да се възползватъ отъ малолѣтството на Михаила. Иванъ Ватацесъ отнелъ българскитѣ земи отъ Одринъ до Вардаръ, съ Скопие и Кюстендилъ, и Родопската областъ; Епирскиятъ деспотъ заграбилъ Албания и западна Македония. Ударили на грабежъ и сърбитѣ и маджаритѣ, та по такъвъ начинъ въ три мѣсеца пропаднали всички придобивки на Иванъ Асѣна II.

Като поотрасълъ, Михаилъ Асѣнъ се опиталъ да си въз-

върне изгубенитѣ земи. Съ помощта на теста си Ростиславъ Михайловичъ*), и въ съюзѣ съ дубровчанитѣ най-напрѣдъ той воювалъ успѣшно съ сърбитѣ. Слѣдъ смъртѣта на Иванъ Ватацеса, Михаилъ Асѣнъ почналъ война съ гърцитѣ. Отначало и тука ималъ успѣхъ и си възвѣрналъ Родопската област и източна Македония. Ала прѣзъ тригодишната война, прѣдприета

Монета отъ Мих. Асѣна.

Монета отъ Михаилъ Асѣна и майка му Ирина.

слѣдъ това отъ Тодоръ Ласкариса (1254.—1257. г.), всичко било пакъ изгубено.

Въ 1257. година Михаилъ Асѣнъ билъ убитъ отъ братовчеда си Калиманъ, който се провъзгласилъ за царь подъ име Калиманъ II. Ведно съ това въ България избухнали междуособици и партийни борби. Калиманъ II билъ убитъ. Опитали си щастието да грабнатъ българския прѣстолъ Ростиславъ Михайловичъ и зетѣтъ на Михаила Асѣна, Мицесъ или Мицо. Но и тѣхниятъ опитъ излѣ-

зълъ несполучливъ.

Тия междуособици отслабили твърдѣ много българското царство. Царската власть изгубила прѣдишната си мощь. И отъ това врѣме нататъкъ боляритѣ придобили голѣма сила както надъ отдѣлни области, така и върху цѣлата държава. Нѣкои отъ тѣхъ станали като независими владѣтели.

Константинъ Асѣнъ.

Какъ дошълъ на прѣстола Константинъ Асѣнъ. Какъвъ резултатъ имали войнитѣ му съ маджаритѣ и византийтѣ. Каква била втората жена на Константина. Отъ чии нападения страдала България по това врѣме.

Понеже съ смъртѣта на Калимана II Асѣновиятъ родъ се прѣкратилъ, боляритѣ се свикали на съборъ и избрали за царь болярина Константинъ Тихо. Той билъ родственикъ на сръбския кралъ и владѣнията му се намирили около София и Витоша.***) Веднага слѣдъ избора Константинъ Тихо се оженилъ за

*) Той билъ русинъ, васелъ на маджаритѣ, и владѣялъ частъ отъ Сѣверна Сърбия.

**) Въ църквата на Софийското село Бояна и досега сж запазени образитѣ на царь Константина и на жена му царица Ирина.

дъщерята на Тодоръ Ласкариса — Ирина, която по майка произлижала отъ Асѣновци, и си прикачилъ името Асѣнъ.

Царуването на Константинъ Асѣна не донесло щастие на българитѣ. Шестъ години той се борилъ съ Мицо, докато си осигури прѣстола. Едва се свършили тия борби, избухнала война съ маджаритѣ. Въ петѣтъ си похода срѣщу България тѣ отнели Бдинската област и стигнали до стѣнитѣ на Търново. Отъ това врѣме Бдинската област останала въ ржцѣтъ на русина Яковъ Светославъ, който билъ маджарски васалъ и носѣлъ деспотска титла.

Не по-щастливи били българитѣ и въ войнитѣ си съ Византия, която отново се съвзела и засилила. Византийскиятъ воевода Михаилъ Палеологъ свалилъ и ослѣпилъ малолѣтния императоръ Иванъ IV Ласкарисъ и заелъ мѣстото му. Въ 1261. год. новиятъ императоръ прѣвзель Цариградъ и турилъ край на Латинската империя. По настояването на жена си Ирина, сестра на ослѣпения Иванъ IV, Константинъ Асѣнъ начналъ война съ византийтѣ (1265.—1270.). България изгубила Пловдивъ, Станимака, Анхиало, Месемврия и Сѣверна Македония. Отъ това врѣме се започва робството на Македония.

Войната се прѣкратила, чакъ когато царица Ирина умрѣла и Константинъ се оженилъ за Михаиловата внучка Мария. Но новата царица донесла само бѣди на България. Като сжщинска византийка, тя била честолюбива, лукава и коварна жена. За да осигури прѣстола за своя синъ, Мария почнала да трови и избива всички свои противници, та скоро станала омразна и на болярството и на народа. Злодѣянията и жестокоститѣ ѝ станали още по-необуздани, когато Константинъ си счупилъ крака и падналъ тежко боленъ. Тогава Мария поела всичката власть въ свои ржцѣ и съвсѣмъ се развилигла. Съ коварство тя се разправила съ Светославъ Якова, който сжшо водѣлъ Асѣнова внучка, та ималъ най-голѣмо право надъ българската корона. Мария го повикала въ Търново и тържествено го усиновила и обявила за наследникъ на прѣстола. Но наскоро слѣдъ това лековѣрниятъ бдински деспотъ билъ намѣренъ убитъ въ околността на Търново. Застрашени отъ туй убийство, много боляри избѣгали отъ столицата, за да спасятъ главитѣ си. Надъ всички тия бѣдствия отгорѣ се захванали и нови татарски налитания. Татаритѣ кръстосвали надлъжъ и наширѣ България, грабѣли я и я плѣнѣли, а Константинъ Асѣнъ нѣмалъ сила да ги възпре и да защити поданицитѣ си.

Ивайло. — Иванъ Асѣнъ III.

Кой се явилъ като защитникъ на българитѣ отъ татарскитѣ нашествия. Що направили византийцитѣ, за да създадатъ смутове въ България. Какъ свършили Ив. Асѣнъ III и Ивайло.

Като избавителъ на народа отъ татаритѣ се явилъ единъ народенъ юнакъ — **Ивайло**, който успѣлъ да достигне до царския тронъ. За него разправятъ, че билъ простъ овчаръ. Народнитѣ страдания тѣй измъчвали душата му, че той започналъ да вижда необикновени видѣния и чудесни сънища, които го подканяли да помогне на народа. Разказитѣ за тѣхъ събрали толкова въоръженъ свѣтъ около Ивайла, че той сполучилъ да нанесе двѣ поражения на татаритѣ. Това направило името му още по-прочуто. Къмъ него се присъединили много боляри, недоволни отъ царица Мария, цѣли области минали къмъ негова страна, и той потеглилъ срѣщу Търново. Въ сражението, което станало подъ търновскитѣ стѣни, Константинъ билъ убитъ (1277. год.) и Ивайло обсадилъ столицата, кждѣто царица Мария се затворила съ малкото си привърженици.

Михаилъ Палеологъ искалъ да използува междуособията въ България, за да я подчини подъ своя властъ. За тая цѣль той оженилъ дъщеря си за сина на Мицо, нарекълъ го **Иванъ Асѣнъ III** и съ византийска войска го изпратилъ за Търново. Заплашена и отъ втора страна, Мария прѣдала столицата на Ивайло, който се коронясалъ за български царъ и се оженилъ за овдовѣлата царица.

Но и съ възцаряването на Ивайло не настъпило спокойствие. Той билъ длъженъ едновременно да се бори съ войскитѣ на своя съперникъ, па да отблъсва и татаритѣ. При единъ походъ срѣщу последнитѣ се прѣсналъ слухъ, че Ивайло билъ убитъ. Тогава търновчани прѣдали града на гръцкитѣ войски и признали **Иванъ Асѣна III за свой царъ (1279 год.)**. Мария и синъ ѝ Михаилъ били отведени въ Одринъ.

Страхливиятъ и некадърень Иванъ Асѣнъ III не могълъ да спечели народната любовь. Него го подържали само тия, които били подкупени съ византийско злато. Много по-влиятеленъ отъ него билъ храбриятъ боляринъ **Георги Тертеръ** отъ кумански родъ. За да го привлече на своя страна, Иванъ Асѣнъ III му далъ сестра си за жена, но съ тая постъпка той само още повече усилилъ противника си.

Между туй слухътъ за Ивайловата смъртъ излѣзълъ невѣренъ. Като се разправилъ съ татаритѣ, Ивайло се озовалъ прѣдъ Търново и го обсадилъ. Двѣ войски, които императоръ

Михаилъ изпратилъ на помощъ на зетя си, били разбити отъ Ивайла. Въ самата столица пѣкъ народътъ и боляритѣ все повече и повече прѣминавали къмъ страната на Георги Тертера. Тогава малодушниятъ Ив. Асѣнъ III ограбилъ царскитѣ съкровища и избѣгалъ въ Византия.

Търновчани не прѣдали града на Ивайла, а избрали за царъ Георги Тертера (1280. год.). Като виждалъ, че силитѣ му сж недостатъчни да се бори съ новия си противникъ, Ивайло отишълъ при татаритѣ въ южна Русия да иска помощъ. Тукъ и свършилъ живота си тоя народенъ юнакъ, обезглавенъ: по заповѣдь на татарския ханъ Ногай.

Тертеровци. Георги Тертеръ I (1280.—1292.). Смилецъ.

Имала ли България миръ при Георги Тертера I. Кой спечелилъ отъ четиригодишната война съ Византия. Била ли България здраво сплотена държава по това врѣме. Кое било най-голѣмото зло за българитѣ при Георги Тертера. Кой замѣстилъ избѣгалия Г. Тертеръ. Какъ било отхвърлено татарското иго.

Георги Тертеръ I дошълъ на прѣстола като избранникъ на търновскитѣ боляри. При царуването на тоя владѣтель България, съсипана отъ кървави междуособици и неприятелски нашествия, се нуждаяла отъ продължителенъ миръ. Но таквъ миръ не могълъ да настъпи. Старитѣ вражди между балканскитѣ държави не били забравени. Още при стъпянето си на прѣстола Георги Тертеръ се съюзилъ съ сърбитѣ и неаполитанцитѣ срѣщу Византия. Макаръ съюзътъ скоро да се разтурилъ, враждебнитѣ дѣйствия между сърби, българи и гърци траяли 4 години. Отъ тѣхъ извлѣкълъ полза само хитриятъ сръбски кралъ Милутинъ (Стефанъ Урошъ II), който отнелъ отъ българитѣ Браничево, а отъ Византия — Драчъ и голѣма частъ отъ Македония.

При Георги Тертера България не прѣдставяла вече здраво свързана и цѣлокупна държава. Боляритѣ придобили такава властъ, че повече приличали на самостоятелни владѣтели. Такива били Тертеровиятъ братъ **Елтимиръ**, който владѣялъ — **Кръвската хора*** (между Каванлъвъ и Сливенъ), дваната боляри **Дърманъ** и **Куделинъ** — въ браничевската областъ и боляринътъ **Смилецъ**, който съ братята си **Войскитѣ** и **Радославъ** владѣялъ земитѣ по Сръдна Гора. Бдинскиятъ боляринъ пѣкъ **Шишманъ**, отъ кумански произходъ, билъ тѣй силенъ, че самъ водѣлъ войни съ сърбитѣ и оженилъ сина си (**Михаила**) за дъщерята на Милутина.

*) Хора — областъ.

Най-големо зло обаче прѣз царуването на Георги Тертера били нападенията на татаритѣ. Тѣ се разпореждали като господари въ България и немилостиво я ограбвали. За да избави себе си и държавата отъ тѣхъ, той оженилъ дъщеря си за сина на татарския ханъ Ногай — Чака или Чоки. Но и тая жертва не го спасила. Въ 1292. год. татаритѣ се явили въ таково голѣмо количество и тѣй застрашили страната, че Георги Тертеръ избѣгалъ въ Византия и тукъ билъ задържанъ като византийски плѣнникъ.

Слѣдъ бѣгството на Тертера татаритѣ смѣтали България за своя собственост и на търновския прѣстолъ поставили „князь Смилецъ“ като свой васалъ (1292. год.).

Смилецъ билъ зеть на византийския императоръ и тестъ на Милутиновия синъ Стефанъ. Неговитѣ владѣния се намирали между Ихтиманъ и Т.-Пазарджикъ. Той царувалъ всичко 6 години. Въ 1298. година между татаритѣ въ южна Русия избухнала междуособица, въ която ханъ Ногай загиналъ въ България и остатъка отъ бащинитѣ си дружини избѣгалъ въ България и поискалъ като Тертеровъ зеть да земе българския прѣстолъ. Наистина съ помощта на Теодоръ Светослава Чака отстранилъ Смилецъ и влѣзълъ въ Търново. Но веднага слѣдъ това хитриятъ Теодоръ Светославъ се обявилъ срѣщу зетя си. Той убилъ Чака, наказалъ съ смъртъ Смилецъ и патриархъ Исакима III, които държали страната на татаритѣ и по тоя начинъ взелъ бащиния си прѣстолъ.

Теодоръ Светославъ (1298.—1322.).

Слѣдъ 40-годишни междуособици, войни и татарски нахлувания едва сега България могла да се успокои и да си отдъхне. Теодоръ Светославъ билъ дързавъ и дѣятеленъ владѣтель. Той турялъ край на татарскитѣ нападения и освободилъ държавата си отъ татарската властъ. Наистина и той не могълъ да възвърне напълно единството на царството. Шишманъ Бдински, Светославовиятъ чичо Елтимиръ и други боляри все още се ползували съ голѣма сила, но поне били длъжни да се смирятъ подъ върховната властъ на царя. Византия скоро усѣтила промѣната, която се извършила въ съседното царство, та се помъчила по нѣкакъвъ начинъ да подигне вътрѣшни смутове въ него. Най-напрѣдъ Андроникъ II изпратилъ за България сина на Константина Асѣна и Мария — Михаилъ съ гръцка войска. Но вмѣсто българския прѣстолъ Михаилъ спечелилъ само

срамъ. Слѣдъ това гърцитѣ подигнали противъ Светослава единъ подиръ други братята на Смилецъ — Радославъ и Войсилъ*). И тия опити нѣмали успѣхъ. Разсърденъ отъ постояннитѣ прѣдизвикателства на византийцитѣ, Светославъ имъ обявилъ открита война. Въ съюзъ съ чича си Елтимира, той отнелъ византийскитѣ земи между Тунджа и Черно море съ градоветѣ Ямболъ, Месемврия, Анхиало и Созополъ. Слѣдъ 3 годишна война императоръ Андроникъ II, притиснатъ отъ българи и турци, билъ принуденъ да склучи миръ (въ 1308. год.), като отстъпилъ на българитѣ горѣпоменатитѣ градове. По-нататъшното царуване на Светослава минало въ плень миръ. Той се сприятелилъ съ сърбитѣ, а така сѣщо и съ Византия, като се оженилъ за Андрониковата внучка Теодора.

Монета отъ Теодоръ Светославъ.

Слѣдъ смъртта на Теодоръ Светослава дошълъ воинствениятъ му синъ Георги Тертеръ II. Младиятъ български царъ веднага подкачилъ война съ византийцитѣ, съ неочаквано нападение прѣвзелъ Пловдивъ и се явилъ подъ Одринъ. Но тука той билъ разбитъ и наскоро се поминалъ. Съ неговата смъртъ се прѣкратила и Тертеровата династия. Нѣколко врѣме България останала безъ царъ и въ нея избухнало страшно безредие. Градоветѣ между Месемврия и Сливенъ доброволно се прѣдали на гърцитѣ. Войсилъ си образувалъ едно малко княжество по течението на р. Стрѣма съ главна крѣпостъ Копсисъ и 3000 души войска. Повечето отъ придобивкитѣ на Теодоръ Светослава били отново изгубени.

Бдински Шишмановци. — Михаилъ Шишманъ.

Съ кого се начева Шишмановата династия.*Какъ се свършили войнитѣ му съ византийцитѣ. Какъ искалъ да използува той размирицитѣ въ Византия.

За да се тури край на безредието, боляритѣ избѣрали за царъ силния и воинственъ бдински князь Михаилъ, синъ на Шишмана (1323. год.). Съ него се начева послѣдната царска династия на Бдинскитѣ Шишмановци.

Михаилъ Шишманъ тутакси началъ война съ Андроника II и съ съюзника му Войсилъ. Изгубенитѣ градове между Черно море и Ямболъ били придобити. Само Пловдивъ, поради измѣ-

*) Срѣщу плѣненитѣ гърци въ тия борби Светославъ освободилъ баща си Георги Тертера отъ плѣнъ, но не му далъ никаква властъ.

ната на гръцкото население, останалъ въ византийски ржцѣ. Войсилъ билъ изгоненъ отъ владѣнията си и миналъ на византийска служба. Слѣдъ туй почти безъ каквато и да е прѣчка българитѣ стигнали до устието на Марица, като опустошили цѣла Тракия. Когато пъкъ Андроникъ II се накаралъ да воюва, въ

Монета отъ Михаилъ Шишмана.

Цариградъ се явили двама български пратеници, които съобщили, че царь Михаилъ напусналъ първата си жена, сестра на сръбския кралъ, и се оженилъ за императоровата внучка Теодора, жена на Теодоръ Светослава. Съ това двѣтъ страни се помирили и сключили миръ (1324. г.).

Между туй въ Византия избухнали отново междусобици. Срѣщу 70-годишния Андроникъ II Стари се дигналъ внукъ му Андроникъ Млади, който владѣялъ Албания, южна Македония и Солунъ, та искалъ да земе и Цариградъ. Сърбитѣ помагали на Андроника Стари, а българитѣ — на Андроника Млади, тъй като царица Теодора била негова сестра. Но въ 1328. година Михаилъ Шишманъ измѣнилъ на шурей си и се сблизилъ съ стария императоръ. Послѣдниятъ нѣмалъ вѣра въ своитѣ войски, та поискалъ да му се изпратятъ български войници, които да пазятъ Цариградъ. Михаилъ веднага изпратилъ за византийската столица 3000 конница, а самъ той съ останалата си войска се спрѣлъ при Ямболъ, като искалъ да използува случая да прѣвземе Цариградъ.

Обаче Андроникъ Млади угадилъ плана му. Той прѣдупрѣдилъ чича си да се пази отъ българитѣ, па и самъ се явилъ съ своята войска прѣдъ Цариградъ. Стариятъ императоръ наистина се уплашилъ и пусналъ съсѣмъ малко български войници въ столицата си. Каго видѣлъ, че намѣрението му е открито, Михаилъ повикалъ назадъ конницата си и си заминалъ за Търново. Не се минало и нѣколко дни слѣдъ това, Андроникъ Млади се вмѣкналъ въ Цариградъ, свалилъ чича си и заелъ византийския прѣстолъ.

Усилване на Сърбия. — Битката при Велбжждъ.

При кои владѣтели се засилила Сърбия. Защо се скверели българи и сърби. Съ кого се съюзили българитѣ. Какъ станала Велбжждската битка. Що изгубили българитѣ.

Обединението и засилването на сърбитѣ се започва едва отъ 1150. година нататкъ. Издигането имъ се дължи на Не-

мановата династія. Неинъ родоначалникъ е великиятъ жупанъ Стефанъ Неманъ, съврѣменникъ на Иванъ Асѣна I. Синъ му Стефанъ Първовѣнчани вече получилъ кралска титла отъ папата (1222. год.), а братъ му, монахътъ Сава, станалъ пръвъ сръбски архиепископъ. Още повече се усилили сърбитѣ при краля Стефанъ Милутинъ, и при сина му Стефанъ Урошъ III Албания, Сѣверна Македония съ Велбжждъ (Кюстендилъ) и Скопие били вече тѣхни владѣния.

Засилването на сърбитѣ на сѣтка на бивши български земи не се харесало на Михаилъ Шишмана. Отношенията му съ Стефанъ Уроша III все повече и повече се влошавали, особено когато Михаилъ се развелъ съ първата си жена, Ана, сестра на сръбския кралъ. Понеже и Андроникъ III сжщо се боялъ отъ усиляването на сърбитѣ, между него и Михаила билъ сключенъ съюзъ срѣщу Стефанъ Уроша. Като събралъ 15,000 войска, между която имало татарски и влашки наемници, Михаилъ Шишманъ прѣзъ лѣтото на 1330. година излѣзълъ отъ Търново и се уплтилъ къмъ Видинъ. Андроникъ сжщо потеглилъ за Сърбия и се спрѣлъ въ Битолско. Стефанъ Урошъ рѣшилъ да се разправи най-напрѣдъ съ българитѣ, па слѣдъ това да се обърне къмъ другия си противникъ. Но додѣто се тъкмѣлъ да трѣгне къмъ Видинъ, получилъ извѣстие, че българскитѣ войски ударили на югъ. И наистина, съюзницитѣ искали да съединятъ силитѣ си, затова Михаилъ миналъ прѣзъ София, прѣвзелъ пограничната сръбска крѣпостъ Землянъ въ Струмската тѣснина и се явилъ въ Велбжждското поле. Тукъ наскоро пристигнали и сръбскитѣ войски и се разположили не далечъ отъ Велбжждъ. За да залъже българитѣ, додѣто му пристигнатъ всичкитѣ сили, Стефанъ Урошъ захваналъ да прѣговаря за миръ и дори било свързано нѣколкодневно примирие. Тия прѣговори накарали Михаила да се отпусне и значителна часть отъ българската войска била прѣсната изъ полето да събира храна. Ела на 28. юлий 1330. година сърбитѣ прѣдприели неочаквано нападение, като устремили най-добрата си войска — нѣмски и макарски наемници — право къмъ оная точка на българския лагеръ, дѣто се намирали царьтъ и боляритѣ. Михаилъ едвамъ ималъ възможность да събере остатъцитѣ отъ войската си и да се приготви за бой. Сръбското вѣроломство*) постигнало дѣлътъ си. Макаръ да се борѣли юнашки, българитѣ трѣбвало да отстъпятъ прѣдъ числеността на неприятеля. Отстъплението се прѣвърнало въ бѣгство. При

*) Вѣроломство — измѣна на дадено обѣщание или дадена дума.
Българска история. 6

това бѣгство Михаилъ Шишманъ падналъ отъ коѣя си и билъ убитъ отъ сръбскитѣ войници. Плѣненитѣ прости войници били обезоружени и отпуснати, а боляритѣ били задържани. По просбата на послѣднитѣ Михаилъ билъ погребенъ въ Нагориченския манастиръ въ сѣвероизточна Македония.

Подиръ побѣдата Стефанъ Урошъ си присвоилъ Нишъ и още нѣкои мѣста въ Западна България. Когато стигналъ въ Радомирското поле, прѣдъ него се явили българскитѣ боляри, начело съ царевия братъ Бѣлауръ, признали се за побѣдени и сключили миръ. Единъ сръбски отредъ отишълъ въ Търново, освободилъ затворената Ана, а сина ѿ натрапили за български царъ подъ името **Иванъ Стефанъ** или **Шишманъ II**. Наскоро слѣдъ това сръбитѣ станали господари на Сръдна Македония. Андроникъ III при извѣстието за Михаиловата смъртъ прѣдпочелъ да се върне назадъ, нападналъ българска Тракия и усвоилъ отново земитѣ между Тунджа и Черно море.

Велбждската битка издигнала Сърбия като първостепенна държава въ Полуострова.

Иванъ Александъръ Асѣнъ (1331.—1371. год.).

Колио време царувалъ Иванъ Стефанъ. Какви връзки ималъ Ив. Александъръ съ съседнитѣ владѣтели. Какъ свършила войната му съ Византия. Що спечелили българитѣ и сръбитѣ отъ намѣсата си въ византийскитѣ междусобни войни. Кой още се намѣсилъ въ тия борби.

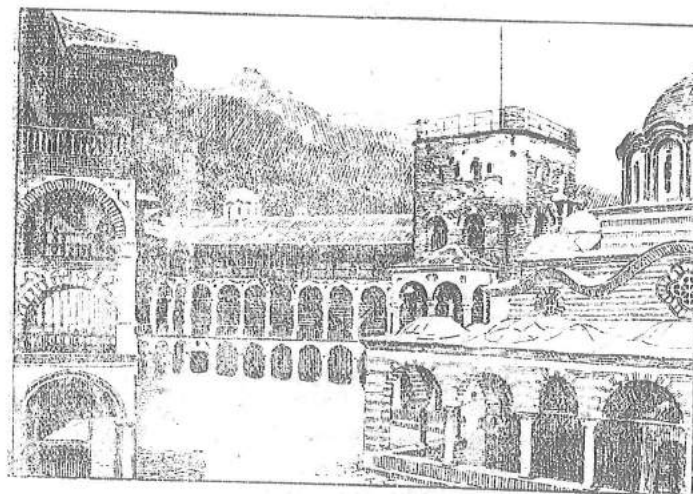
Сръбскитѣ натрапеникѣ Иванъ Стефанъ не останалъ дълго време на българския прѣстолъ. Прѣзъ 1331. година двама български първенци — протовестиаръ Раксинъ и логотетъ Филипъ дигнали възстание и го изгонили. На негово мѣсто билъ избранъ сестриниятъ синъ на Михаилъ Шишмана, Иванъ Александъръ, който се нареклъ още Асѣнъ. Той билъ зетъ на влашкия воевода Иванко Басараба, а наскоро слѣдъ въцаряването си оженилъ сестра си Елена за младия сръбски кралъ Стефанъ Душана. Родството между казанитѣ трима владѣтели създадо единъ естественъ съюзъ, насоченъ срѣщу маджари и византийци.

Безъ да гледа на възстанието, що дигналъ вуйчо му Бѣлауръ, Иванъ Александъръ почналъ война съ византийцитѣ, нанесълъ имъ нѣколко поражения и ги принудилъ да сключатъ миръ въ **Русокастро** (1333.), като му отстъпятъ заграбенитѣ подбалкански градове. За закрѣпване на сключения миръ Александровиятъ синъ Михаилъ билъ ожененъ за Андрониковата дъщеря **Мария**.

Обаче тия роднински връзки не попрѣчили да се подновятъ

военнитѣ дѣйствия, когато между малолѣтния Иванъ V Палеологъ и неговия даровитъ пълководецъ Иванъ Кантакузенъ пламнала борба за прѣстола. Прѣзъ време на тоя споръ сръбитѣ и турцитѣ помагали на Кантакузена, а Иванъ Александъръ държалъ ту едната, ту другата страна. Благодарение на тая си политика той успѣлъ да присѣдини къмъ владѣнията си Пловдивъ съ западната половина на Родопската област. Не му се удалъ само опитътъ да присвои Одринъ и Димотика. **Това сж послѣднитѣ придобивки и завоевания на България (отъ 1341.—1344. година).**

Най-добрѣ използвали слабостта на Византия сръбитѣ. Тѣ турили рѣка на цѣла Македония, Албания, Епиръ и Тесалия. На изтокъ сръбската държава допирала до изворитѣ на Арда. Това крайно издигане на Сърбия се дължало на даровития **Стефанъ Душанъ**, най-бѣлѣжитиятъ сръбски кралъ. Въ 1345. год. той обявилъ сръбския архиепископъ за патриархъ (съ седалище Ипекъ),

Хрельова кула въ двора на Рилския манастиръ.

а малко по-послѣ самъ той се провъзгласилъ въ Скопие за „царъ на сръбитѣ и гърцитѣ“. При коронясването му присѣтствувалъ и Търновскиятъ патриархъ Симеонъ. Отъ Стефанъ Душана или „Душана Силни“ е останалъ единъ сборникъ отъ закони, нареченъ **Душановъ сборникъ** (1349. г.). По него сега се сжди, какви сж били общественитѣ и държавни наредби не само въ Сърбия, но и въ България.

Седемгодишната междуособица въ Византия се завършила съ помиряването на двамата противника, които се сродили помежду си и се нарекли императори. Но тя коствала много сжпо на византийцитѣ. Изгубени били цѣли области. Избитѣ билѣ много свѣтъ. Държавната казна била съвсѣмъ изчерпена. А населението на южнитѣ области силно орѣдѣло, едно поради чумата, която върлувала тогава, и друго поради грабежитѣ на турцитѣ, съ които Кантакузенѣ си служилѣ. Въ тия междуособици се намѣсили още двама смѣли и прѣдприемчиви хора, които се опитали да си образуватъ независими владѣния. Тѣ били сръбскитѣ пълководецѣ **Хреля Драговоля** и българскитѣ юнакѣ **Момчилѣ**. Хреля образувалъ княжество въ сѣвероизточна Македония и получилъ титлата кесарѣ. Той свършилъ живота си като монахъ въ Рилскитѣ манастирѣ, дѣто издигналъ една 5-етажна каменна кула — „Хрельова кула“, запазена и до днесъ. Момчилъ пѣкъ билъ българинѣ отъ просто произхождение, който съ юначеството си успѣлъ да завладѣе всички земи между Родопитѣ и Бѣло море. Градѣ Ксанти билъ негова столица. Кантакузенѣ успѣлъ да се разправи съ смѣлитѣ юнакѣ само съ помощта на турцитѣ. И двамата тия герои сж възпѣти въ нашитѣ народни пѣсни подъ имената „Реля шестокрыла“ и „Момчилъ добѣръ юнакѣ“.

† Българската книжнина.

Какви добри сетнини имало дългото царуване на Ив. Александра. Що станало съ българската книжнина при тоя царѣ. Кои сж най-виднитѣ книжовници отъ това врѣме.

Четиридесетѣ годишното царуване на Иванѣ Александра не било безъ добри сетнини за България. Границитѣ на държавата се разширили на югъ, а населението се свързело материално и достигнало значителна гжстота. Само въ Видинската областъ го броело 600,000 души. Договоритѣ, които били сключени при тоя царѣ съ генуезцитѣ, съживили търговията, но сета тя изпаднала въ ржцѣтѣ на чужденци. Не останало назадъ и просвѣщението. Като Симеона и Иванѣ Александърѣ полагалѣ грижи за развитие на книжнината. Той щедро надарявалъ и украсявалъ черквитѣ и манастиритѣ, закрилялъ духовенството и насърчавалъ тогавашнитѣ писатели. Много съчинения и книги били написани или прѣведени по настояването на самия царѣ.

Като родоначалникъ на книжовницитѣ отъ това врѣме се брой монахѣтѣ **Св. Теодосий**. Той се отличавалъ съ голѣма ученостъ и благочестие. Слѣдъ дълги скитания изъ различни

български и грѣцки манастири, **Св. Теодосий** се върналъ въ Търново и основалъ свой манастирѣ въ една пуста мѣстностъ до село Килифарезо. Тука се събрали много ученици, не само българци, но и чужденци, които **Св. Теодосий** учелъ на истинска вѣра и благочестивѣ животѣ, и ги запознавалъ съ църковнитѣ книги и съ грѣцки езикѣ, та да ги подготви за книжовна работа. Тия Теодосиеви ученици се явили като писатели и радѣтели за българската църква прѣзъ царуването на Иванѣ Александра. Най-лични отъ тѣхъ били монахѣтѣ **Дионисий**, който очудвалъ всички съ познанията си и съ силната си паметъ, и **Евтимий**, който въ 1375. година билъ избранъ за български патриархъ. Евтимий развилъ най-голѣма книжовна дѣйностъ. Още като монахъ той извършилъ единѣ тежѣкъ трудъ: — прѣгледалъ и поправилъ всички църковни книги, въ които отъ прѣписване се вмѣкнали много грѣшки. Освѣнъ това той написалъ и 18 други съчинения. Като писатели станали известни и Евтимиевитѣ ученици **Константинѣ Костенечки**, **Иоасафѣ**, **Кирианѣ** и **Григорий Цамблакѣ**.

Но и тази книжнина, като книжнината отъ Симеоновата епоха, имала своитѣ недостатѣци. И тя се състояла само отъ прѣводни и църковни книги. И нейниятѣ езикѣ билъ много труденъ за разбирање, зарадъ това народѣтѣ извлѣкълъ малко полза отъ нея.

† Недатѣци на българската държава при Иванѣ Александра.

Какви недостатѣци имала българската държава при Ив. Александра. Какѣтъ билъ царскитѣ дворѣ. Какви злини докарали българскитѣ боляри. Какво било положението на народа. Какви злини докарали ереситѣ. Кой се борѣлъ противъ тѣхъ. Какви злини докаралъ византизмѣтѣ въ България. Що докаралъ всичкитѣ тѣзи злини.

Наредъ съ успѣхитѣ, достигнати при Иванѣ Александра, българската държава страдала и отъ голѣми неуредици и злини. Тия неуредици и злини не се зародили за прѣвъ пжтъ при тоя владѣтель, а водѣли началото си твърдѣ отъ отдавна; нѣкои дори още отъ първото българско царство. Но тѣ постепенно расли и се развивали, вмѣкнали се въ държавния животѣ, дѣто най-послѣ съвсѣмъ го разрушили, и станали причина за падането на България.

1. Една отъ тия злини се криела въ царскитѣ дворѣ. Като желали да издигнатъ властѣта си, българскитѣ владѣтели се окржжили съ разкошѣ, заживѣли разточително и се заобиколили съ блестяща свита и многочислени прислужници. Всичко,

що съществувало въ византийския дворецъ, усърдно се въвождало въ българския. Пиршествата, прахосничеството и интригите се явили и въ българскитѣ „полати“. За насаждането на тия нрави най-много спомогнали гръцкитѣ княгини, за каквито се женѣли българскитѣ царе. Създали се различни служби съ византийски названия, като Деспотъ, Севастократоръ, Логотетъ и др. Всичко това отчуждавало българския народъ отъ господаритѣ му. Царь и народъ охладнѣли помежду си и не милѣяли вече единъ за другъ. Тежкитѣ данъци, нужни за поддържане на придворния разкошъ, усилвали още повече негодуването.

2. Второ зло въ държавата били **боляритѣ**. Подъ влиянието на Византия тѣ напуснали прѣдишния си скромень животъ, взели да се женятъ за гъркини и сжщо заживѣли разкошно и разточително. За поддържане на тоя си животъ тѣ обрѣменявали селянитѣ съ голѣми данъци, заграбвали имъ земята и ги карали да имъ работятъ безплатно — ангария. **Туй направление народа да се съсипе и осиромашее.** Отъ друга страна, съ женитбата си съ гъркини, боляритѣ изгубили народността си*). Българското име и отечество за тѣхъ вече нѣмали никаква цѣна и тѣ леко се отиѣтали отъ царя си и минавали на чужда страна. Съ това си поведение пѣкъ болярството подкопавало българската държава.

3. Трети недостатъкъ на българското царство била **разпокъсаността на народа и тежкото му положение.** Народолюбието и отечестволюбието у българитѣ не били силно развити. Племенното дѣление още продължавало да съществува. Населението отъ различнитѣ области гледало на себе си като на нѣщо **отдѣлно**. Тая отчужденостъ и раздѣленостъ правѣла народа неспособенъ за отпоръ срѣщу общия врагъ. Освѣнъ това българитѣ се дѣлѣли на **съсловия**, между които имало слаба връзка и които се мразѣли помежду си. Особено силна била омразата между богати и бѣдни, между болярство и селяни. Послѣднитѣ, безмилостно ограбвани и угнетявани, изпаднали въ такава сиромашия, че не милѣяли никакъ за държавата. И тѣмъ било все едно, кой ще ги владѣе и измъчва: тѣхни царе и управници ли, или чужденци.

4. Не по-малко зло за България било и **богомилството.** Съ проповѣдитѣ си срѣщу царе и боляри богомитѣ разкладили държавната властъ и тогавашнитѣ наредби. А като се обя-

*) Такива женитби накарали брата на Иванъ Александър, който (като Душановъ шурий) владѣялъ Албания, да се нарече Иванъ Асѣнъ Комненъ. А единъ несжщъ Душановъ братъ се зовѣлъ Симеонъ Урошъ Палеологъ.

вявали противъ войната и убийствата, тѣ отслабвали българскитѣ военни сили. Но край богомилството въ България се разпространили още нѣколко други **секти** и ереси, дошли отъ Византия. При Иванъ Александра такива имало вече 5. Повечето отъ тия учения били **безнравствени**. Тѣ възставали противъ брака и сѣмейния животъ, противъ труда и общественото благоприличие, а това влияло много злѣ върху добритѣ нрави и насаждало развала между народа. **Адамититѣ** напимѣръ се обявявали противъ облѣклото и ходѣли голи, като Адама. Тия ереси и секти раздѣлили българския народъ на **вѣрски партии**, които се мразѣли и прѣслѣдвали помежду си. Нѣкои царе, като виждали лошото влияние на ереситѣ, свиквали църковни събори за осжждането и изкореняването имъ. Най-остро се опѣлчилъ срѣщу тѣхъ Св. Теодосий. По негово настояване Ив. Александъръ свикалъ два събора въ 1350. и 1352. год. На първия съборъ били осждени и изгонени много адамитски и богомилски проповѣдници и послѣдователи; а на втория съборъ били осждени и убити нѣколцина евреи, които разпространявали еврейската вѣра, като се надѣвали, че ще намѣрятъ подкрѣпа въ втората жена на Ив. Александра, която била покрѣстена еврейка. Но всички тия мѣрки, колкото строги и да били, не могли да прѣмахнатъ злото, защото то било дълбоко вкоренено въ България.

За разлагането на българската държава, най-сетнѣ, твърдѣ много повлиялъ и **византизмътъ**. Така наричаме особеноститѣ на византийската държава и византийскитѣ нрави. Деспотизъмътъ, многобройното чиновничество, придворнитѣ интриги, празнитѣ вѣрски спорове, нравствената развала, користолоubiето, липсата на храбростъ и родолюбие — всички тия недостатъци били присавени въ България отъ Византия. Отъ тѣхъ обаче пострадали и другитѣ балкански държави.

★ Появяване на турцитѣ въ Балканския полуостровъ.

Отдѣ се появили турцитѣ. Какъ се създаде османската държава въ Мала Азия. Откога почнали да се намѣсватъ турцитѣ въ балканскитѣ работи. Какъ дѣйствували тѣ. Кой прѣдложилъ съюзъ срѣщу турцитѣ и защо не успѣлъ той. Кога направили първото си завоевание на Полуострова.

Въ туй врѣме, когато балканскитѣ държави се отслабвали и съсипвали съ взаимни войни, отъ Мала Азия се явилъ единъ врагъ, опасенъ за всички балкански християни — **турцитѣ**.

Турцитѣ, народъ отъ желтата раса, отначало живѣели въ Срѣдна Азия. Една частъ отъ тѣхъ, наречени селджукски турци, тръгнали на западъ и слѣдъ дълги борби прѣзъ X и XI вѣ-

Турски станъ въ XIV столѣтіе.

кове заели Персия, Месопотамия, Сирия, Египетъ и голѣма часть отъ Мала Азия. Въ началото на XIII вѣкъ, когато селджукската дружина зела да отпада, отъ Туркестанъ потеглила друга една 50,000-на орда турци — огузи, пропждени отъ монголското нашествие. Подъ началството на своя ханъ Сюлейманъ, тая орда завладѣла Армения. Сюлеймановиятъ приемникъ Ертогрулъ разширилъ владѣнията си още по-на западъ. При сина на Ертогрула, Османъ, голѣма часть отъ Мала Азия била вече турска. По името на Османа, който пръвъ приелъ султанската титла, тия турци се наричатъ Османски турци. Османовиятъ синъ Орханъ (1326.—1359. г.) отнелъ и послѣднитѣ гръцки владѣния въ Мала Азия. Той прѣнесълъ столицата си въ градъ Бруса и си построилъ дворецъ, по високитѣ порти на който и досега турското правителство се нарича „Високата Порта“. По това врѣме турцитѣ имали деспотическа и военна наредба. Всички турци били войници конници. Орханъ създалъ и постоянна пѣша войска — еничери. Тя била съставена отъ млади християнчета, които били потурчвани и обучавани на военно изкуство. Въ кжсо врѣме еничеритѣ станали най-надежната войска на Османлиитѣ.

Още прѣди Орхана турцитѣ се явили на Полуострова, като византийски наемници или съюзници и имали възможность да се запознаятъ съ слабостта на балканскитѣ християни. И още при първитѣ имъ нахлувания блѣснала както тѣхната храбрость, така и азиатската имъ варварщина. Тѣ безмилостно избивали населението, а градоветѣ, дѣто стѣпялъ кракътъ имъ, се прѣвръщали на пепелища и пустиня. Сплашено отъ тѣхъ, населението на южна Тракия напущало своитѣ села и градове и бѣгало въ България, дѣто разказвало за невиджаната имъ свирѣпость. Тия разкази накарали търновчани да настояватъ прѣдъ царя си за по-скорошно сключване на миръ, когато византийски пратеници въ 1351. г. се явили въ Търново за прѣговори. Иванъ Александъръ билъ готовъ да удовлетвори народното желание, но за това му попрѣчилъ Стефанъ Душанъ, който ималъ полза отъ продължаването на войната.

Въ 1353. год. прѣзъ една бурна нощъ Орхановиятъ синъ Сюлейманъ прѣминалъ Дарданелитѣ („Галиполския бродъ“) и завзелъ малката крѣпость Цимпе. Съ това турцитѣ турили начало на завоеванията си въ Балканския Полуостровъ. Нѣколко мѣсеца по-късно, възползувани отъ едно земетресение, което развалило стѣнитѣ на Галиполи, турцитѣ прѣвзели и тоя градъ и се закрѣпили на Дарданелитѣ. Отъ тукъ тѣ бързо раз-

пространили властта си върху съседните бръгове на Мраморно и Бъло море до устието на Марица. Въ запустелите села и градове се настанили турски пръселници. По всичко личело, че некененитъ гости нъмали намърение да се връщатъ назадъ!

Общъ упадъкъ на балканските държави и раздъла на България.

Какво било положението на Византия при появата на турцитъ. Какво било положението на България. Какъ била раздълена тя. Какво станало съ Сърбия слъдъ Ст. Душана. Що могло да спаси балканските народи отъ новия врагъ. Направено ли било то.

Когато турцитъ се явили на Полуострова като завоеватели, положението на балканските държави било плачевно. Отъ грамдната нъкога византийска държава останали само Цариградъ, Солунъ и Одринъ съ околноститъ имъ и малко земи въ Гърция. Междуособицитъ изчерпали и послъднитъ сили на тая държава. Тя нъмала вече сръдства да поддържа войската си, а флотата ѝ почти не съществувала. Нъколко пжти императорътъ ходилъ на западъ да моли католишкитъ държави за подкръпа, но получената помощъ била съвсъмъ нищожна.

България, разложена вътръшно, също не могла да се противопостави на злото. Турцитъ дръзко нападали и грабъли българскитъ земи въ Тракия, а Иванъ Александъръ избъгвалъ всъка сръща съ тѣхъ, отъ страхъ да не ги пръдизвика още повече.* Той доживълъ до голъма старостъ, за да види, какъ пропада държавата му, а съ една своя постжпка и самъ ускорилъ падането ѝ. Той напусналъ първата си жена и се оженилъ за една красива еврейка, която покръстилъ и нарекълъ Теодора. Отъ двѣтъ си жени ималъ петима синове: Михаилъ Аснъ, Ив. Аснъ IV и Ив. Срацимиръ отъ първата жена и Ив. Шишманъ и Ив. Аснъ V — отъ еврейката. Когато най-голъмиятъ отъ

Монета отъ Ив. Александра.

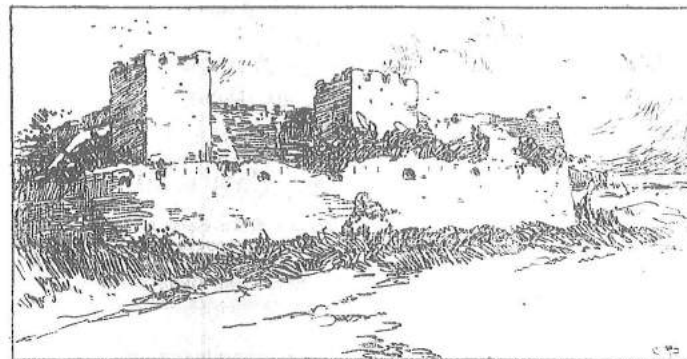

Сребърна монета отъ Иванъ Александра и сина му Михаилъ Аснъ като съуправителъ.

* Първитъ сръщи и сблъсквания между турци и бългери станали въ 1341. год. при Одринъ, въ 1344. год. при Арда, въ 1346. и 1350., когато византийски ивемници турци грабъли българска Тракия, въ 1352. год. при Марица и въ 1355. год. Въ тѣхъ загинали Ив. Александровитъ синове Ив. Аснъ IV и Михаилъ Аснъ.

тѣхъ Михаилъ Аснъ умрълъ, Иванъ Александъръ, за да угоди на любимата си жена, далъ царската корона и по-голъмата частъ отъ царството си съ Търново на сина ѝ Иванъ Шишмана. А за да съдоби по-голъмия си синъ Иванъ Срацимира, царътъ му отстъпилъ видинската област съ града Бдинъ.

Това разкъсване на държавата било извършено още пръди 1360. година. Двадесетъ години по-рано пкъкъ били отдълени

Старитъ Видински укръпления.

приморскитъ области, дѣто се настанилъ боляринътъ-куманинъ Баликъ. Слъдъ него тия земи наслъдилъ Деспотъ Добротичъ, по чието име тоя край билъ нареченъ Добруджа. Така България се раздълила на три части: Търновско царство, най-голъмo, начело съ Иванъ Шишмана; Видинско царство, — съ Иванъ Срацимира и Приморска България, на Добротича. Това, разбира се, още повече отслабило и безъ туй изтощеното и съсирано българско царство.

Едничка държава, която могла да даде отпоръ на турцитъ, била Сърбия. Но въ 1355. година Душанъ се поминалъ, а държавата му бързо се раздълила на 15 полунезависими владѣния, между владѣтелитъ на които сж начнали междуособия и борба за първенство. По-лични отъ тия владѣтели били князь Лазаръ, кралъ Вълкашинъ, Вукъ Бранковичъ, Константинъ Дѣяновъ, който владѣялъ Сървероизточна Македония съ Велбжидъ или Кюстендилъ*) и легендарниятъ Кралъ Марко, който държалъ Срѣдна и Южна Македония съ столица Прилѣпъ. Послѣднитъ двама владѣяли пръдишни български земи съ чисто българско население.

*) Велбжидъ билъ нареченъ Кюстендилъ отъ турцитъ по изопачено ное име на Константина Велбжидски.

ние, та може да се каже, че българитѣ по това време били раздѣлени между петима владѣтели.

Единъ общъ съюзъ между всички балкански държави все още могълъ да изгони турцитѣ. Но за жалость такава съгласие не могло да се постигне. Гърци, българи и сърби не само не се споразумѣвали, ами още и воювали помежду си. Така въ 1364. година гърцитѣ отнели отъ българитѣ Анхиало. А двѣ години по-късно италианскиятъ графъ Амадей Савойски прѣвзелъ всички приморски градове отъ Созополъ до Варна (безъ послѣдния градъ) и ги прѣдалъ на византийцитѣ.

Монета отъ Кралъ Марко.

† Войни съ турци и маджари. Иванъ Шишманъ.

Какви успѣхи направили турцитѣ въ 10 години. Кога била завоювана българска Тракия. Дѣ българитѣ показали най-голѣмо упорство. Кой другъ се възползувалъ отъ раздѣлянето на България. Какви били послѣдниятъ български царь и послѣдниятъ български патриархъ. Спасена ли била България отъ турскиѣ нападения съ даването на Из. Шишмановата сестра на Мурада.

Властта на турцитѣ се разпространявала съ невѣроятна бързина върху Полуострова. Десетъ години слѣдъ завзеянето на Галиполъ тѣ вече владѣли Одринъ, и Орхановиятъ приемникъ Мурадъ I прѣнесълъ отъ Бруса тукъ своята столица. Отъ Одринъ Мурадъ се заловилъ да покори българска Тракия. Въ 1363. и 1364. година пълководецътъ му Лалашахинъ прѣвзелъ Ст. Загора и послѣ Пловдивъ, дѣто се установилъ като румелийски бейлербей. Въ тия борби загиналъ вториятъ синъ на Иванъ Александра — съ име Иванъ Асѣнъ V. Паднала сжщо въ турски рѣцѣ и Западна Тракия. Най-голѣмъ отпоръ показали тукъ Раковица (при Бельово) и планинскитѣ Цѣпински крѣпости. Само когато били окръжени отъ три страни, храбритѣ Цѣпинци се прѣдали, съ условие да съборятъ укрѣпленията си, а вмѣсто данъкъ да помагатъ на турцитѣ прѣзъ време на война.

Не захъснѣли да се възползуватъ отъ разпокъсаността на България и маджаритѣ. Тѣ прѣвзели цѣлото видинско царство (1365. г.), плѣнили Срацимира съ цѣлото му сѣмейство и показоличили третината отъ населението. Четири години трѣбвало да се бори съ маджаритѣ Иванъ Шишманъ, като се съюзявалъ ту съ турцитѣ, ту съ власитѣ, додѣто освободи брата си. Найсетнѣ Иванъ Срацимиръ се върналъ въ Видинъ, но вече като маджарски васалъ.

Посрѣдъ тия тежки събития се поминалъ Иванъ Александъръ въ 1371. год. 17. февруарий. Мѣстото му въ Търново заелъ Иванъ Шишманъ, зетъ на сръбския князь Лазаръ и послѣдентъ търновски царь. Както той, така и Евтимий, послѣдниятъ бъл-

Монета отъ Ив. Шишмана.

гарски патриархъ, били достойни хора и милѣяли за отечеството си, но не били въ състояние да му помогнатъ. България била вече твърдѣ изтощена, разцѣплението ѝ на три части окончателно я отслабило, и между владѣтелитѣ ѝ нѣма-ло стовсръ. Между това турцитѣ идѣли като нѣкаква буря. Тѣ налетѣли най-напрѣдъ на търновското царство, а Иванъ Шишманъ билъ безсиленъ самъ да се бори съ тѣхъ. За да ги сдобри и да отклони удара имъ, той далъ сестра си Тамаръ за жена на Мурада („Мара бѣла българка“ въ нашитѣ народни пѣсни). Но и това малко помогнало. Турцитѣ не прѣкратявали налитанията си. Тѣ завладѣли Ихтиманъ и Самоковъ и започнали да хвърлятъ лакоми погледи къмъ богатия и голѣмъ градъ София, който тогава билъ много силна крѣпость.

† Битката при Черномѣнъ. Завземане на Македония.

Що направили сръбскитѣ владѣтели за изгонването на турцитѣ. Какъ се свършила Черномѣнската битка. Кои земи завладѣли турцитѣ. Кои балкански владѣтели се признали за турски васали.

Успѣхътъ на турското оржие спласилъ сърбитѣ. Кралъ Вълкашинъ се съюзилъ съ маджаритѣ и съ нѣколко сръбски владѣтели за борба срѣщу азиатскитѣ пришълци. Прѣзъ 1371. г. къмъ края на лѣтото, 60,000 християнска войска потеглила на югъ. Понеже Мурадъ билъ записанъ въ Мала Азия, сърбитѣ стигнали безъ всѣкаква прѣчка до брѣга на р. Марица и се разположили при градеца Черномѣнъ (сега Чирменъ) близо до Одринъ. Лалашахинъ разполагалъ всичко съ 10,000 конница, а това изпатилъ младия пълководецъ Хаджи Илбеки само да събди движението на сръбската войска. Но като видѣлъ, че сърбитѣ, облегнати на числеността си, не взематъ никакви мѣрки за прѣдпазване, Хаджи Илбеки се рѣшилъ на смѣла постѣпка. На 26. септемврий той нападналъ безгрижно спящата сръбска войска отъ всички страни съ страшни виковете и при звуковетѣ на военни трѣби и барабани. Настанало ужасно смущение. Въ тъмнината сърбитѣ не виждали отдѣ иде врагътъ, избивали се едни други или се хвърляли въ вълнитѣ на Марица, къдѣто на-

мирали смъртта си. Така съ единъ само ударъ загинала цялата християнска войска, ведно съ Вълкашина и много сръбски водители.

Веднага слѣдъ тая неочаквана побѣда двѣ турски войски нахълтали въ Македония и достигнали до Албания и Тесалия, като извършили невиджани жестокости. Османлиитѣ се прѣснали навсѣкждѣ и се прѣдали на такъвъ плѣнъ и грабежъ, че много мѣста останали безъ добитъкъ, безъ храна и безъ хора. Гладътъ и вълчитѣ глутници пѣкъ изморили тия, които останали още живи. Всички владѣтели на югъ отъ Шаръ планина трѣбвало да се подчинятъ на Мурада. Това направили и Константинъ Дѣяновъ Кюстендилски и Кралъ Марко, като се задължили да даватъ спомагателни войски. Кралъ Марко се подчинилъ на турцитѣ не изведнажъ, а слѣдъ нѣколко годишна упорна борба. Зарадъ това и неговото име се възпѣва най-много въ българскитѣ и сръбски народни пѣсни като герой и защитникъ на християнитѣ.

Слѣдъ Вълкашиновата смъртъ прѣвъ сръбски владѣтель останалъ Лазаръ. Турцитѣ нападнали и на неговитѣ земи (въ днешна Сърбия). Четири години се борилъ юнашки той и само когато падналъ Нишъ, се призналъ за зависимъ отъ турцитѣ и се обвързалъ да дава данъкъ и спомагателна войска (1375. год.).

Иванъ Шишманъ—турски васалъ. Падане на София.

Що принудило Ив. Шишмана да стане турски васалъ. Какъ живѣли Ив. Шишманъ и Ив. Срацимиръ. Какво поведение държали турцитѣ. Какъ прѣвзели тѣ София.

Падането на Нишъ поставило въ стѣснително положение Иванъ Шишмана, защото турцитѣ могли да нападнатъ владѣнията му отъ двѣ страни. Ето защо, безъ да докара работата до война, и той се призналъ въ 1375. година като теста си Лазара за васалъ на Мурада и се задължилъ да плаща данъкъ. За това

Монета отъ Иванъ Срацимира Бдински.

унижение на Шишмана не малко виновенъ билъ Иванъ Срацимиръ. Безъ да гледа на помощта, която получилъ отъ брата си срѣщу маджаритѣ, той подкачилъ война съ него за София. Срацимиръ успѣлъ да прѣвземе града, но подъ натиска на оржието трѣбвало да го отстъпи

отново. Омразата между двамата брата отишла до тамъ, че Срацимиръ отцѣпилъ владѣнията си църковно отъ търновския патриархъ и ги подчинилъ на цариградския. Ала и Иванъ Шиш-

манъ не задържалъ София за дълго врѣме. Безъ да обръщатъ внимание на договоритѣ, турцитѣ не прѣкратавали нападенията си върху Търновска България. Настанени въ Самоковъ и по Вакарелскитѣ височини, тѣ насочили старанията си да обсебятъ София. Градътъ обаче билъ добръ укрѣпенъ, снабденъ достатъчно съ храна и юначни войници, а опитниятъ и храбъръ Софийски управителъ банъ Янко искусно ръководѣлъ защитата. Нѣколко турски пристѣпа били отбити съ голѣми загуби за турцитѣ и румелийскитѣ бейлербей Лалашахинъ дори писалъ на Мурада, че градътъ е непрѣвземаемъ. Най-сетнѣ приобѣгна-ли къмъ измама. Единъ младъ и хитъръ турчинъ Узундже Сондекъ се явилъ при банъ Янко, спечелилъ довѣрието му и билъ назначенъ за главенъ ловецъ. Но когато при единъ ловъ изъ Лозенската планина банъ Янко се отдадечилъ доста много отъ дружината си, Сондекъ му устроилъ засада, уловилъ го и го отвелъ въ Пловдивъ. Слѣдъ това турцитѣ се явили отново подъ стѣнитѣ на София, като водѣли съ себе си плѣнения Янко и убѣдили гражданитѣ да се прѣдадатъ (въ 1382. г., или споредъ други въ 1386. г.).

Първо покоряване на Търновска България.

Кой успѣхъ подигналъ надеждитѣ на балканскитѣ християни. Кого нападнали турцитѣ най-напрѣдъ. Какъвъ край имали тия войни за Търновска България и за Иванъ Шишмана.

Черномѣнското поражение не отчвяло съвсѣмъ балканскитѣ християни. Тѣ все още мислѣли, че съ общи усилия ще могатъ да изгонятъ турцитѣ отъ Полуострова. Сръбскитѣ князъ Лазаръ, босненскитѣ кралъ Твърдко и още нѣкои сръбски водители почнали да се готвятъ за нова борба и чакали само сгоденъ случай да нападнатъ турцитѣ. Когато въ 1387. година Мурадъ билъ заетъ въ Мала-Азия, съюзенитѣ южни славяни нападнали турцитѣ при Плочникъ на р. Топлица и унищожили една 20-хилядна турска войска. Тая побѣда извънредно много зарадвала и обнадежила християнитѣ. Иванъ Шишманъ и Добротичовиятъ синъ Иванко се отметнали отъ турцитѣ и се присъединили къмъ съюза. Присъединили се още власитѣ и маджаритѣ.

Мурадъ искалъ съ единъ ударъ да смаже непокорнитѣ балкански владѣтели, та направилъ голѣми приготовления и прѣвелъ всичкитѣ си войски отъ Азия въ Европа. Въ 1388. год. турцитѣ нападнали на най-близкия си противникъ — българитѣ. Тридесетъ хилядна турска войска подъ началството на великия везиръ Али паша се вмѣкнала прѣзъ източна Стара-планина и

се навърлили срѣщу България. Силнитѣ крѣпости Шуменъ и Провадия паднали слѣдъ кжсо съпротивление, само Варна могла да се удържи. Прѣдало се и Търново съ капитулация. Иванъ Шишманъ обаче, затворенъ и снабденъ съ много войска и припаси въ добрѣ укрѣпениа Никополъ, показалъ такова съпротивление, че Али паша повикалъ Мурада на помощъ. Само когато послѣдниятъ се явилъ съ голѣма войска, Шишманъ се смирилъ, като се задължилъ да заплати неизплатения данѣкъ и да прѣдаде Силистра. Ала щомъ Мурадъ си заминалъ за Тракия, Шишманъ отново се отметналъ и не изпълнилъ условията. Тогава Али паша продължилъ войната, прѣвзель не само Силистра, но и всички други крѣпости по Дунавъ и втори пжтъ обсадилъ българския царъ въ Никополъ. Шишманъ тоя пжтъ билъ принуденъ да се прѣдаде безусловно и унижително да поли за милостъ. Нещастниятъ български царъ билъ изпратенъ заедно съ сѣмейството си въ лагера на Мурада. Мурадъ и този пжтъ му простилъ и го възвѣрналъ на прѣстола. Но тия борби съвсѣмъ омаломощили Търновска България и я направили безвѣрна за турцитѣ. По това врѣме и Срашимиръ Бдински билъ длъженъ да се признае за турски васалъ.

— Косовскиятъ бой.

Какъ станалъ Косовскиятъ бой. Какви сѣсетници ималъ той.

Слѣдъ като се разправилъ съ българитѣ, Мурадъ излѣзълъ срѣщу другитѣ си противници. Съ 200,000 войска той потеглилъ прѣзъ Пловдивъ, Ихтиманъ и Кюстендилъ за Сърбия. Тукъ подиръ битката при Плочникъ се съсрѣдоточавали християнскитѣ войски отъ цѣлия полуостровъ. Между тѣхъ имало сърби, бошнаци, българи, власи и маджари. Тая войска, която броела 80,000 души, отстъпяла на турската не само по численостъ, но и по военно изкуство. Тя нѣмала ни единство, ни достойни пълководци. При все това първитѣ сблъскания около Пиретъ били успѣшни за християнитѣ. Най-послѣ двѣтѣ войски се срѣщнали на Косово поле, дѣто се разположили една срѣщу друга по двата брѣга на р. Лаба. Тукъ на 15. юний 1389. година се завързала неживотъ и смѣртъ прочутата Косовска битка. Въ самото начало на сражението сръбскиятъ юнакъ Милошъ Обиличъ се вмѣкналъ въ шатрата на Мурада и го проболъ съ меча си. И двѣтѣ войски се борѣли съ голѣма храбростъ. Дълго врѣме побѣдат клонѣла къмъ християнитѣ, но най-подиръ военното щастие имъ измѣнило. Баязидъ, който заелъ мѣстото на убития си бащ

Мурада, излѣзълъ побѣдителъ. Цѣлата християнска войска била унищожена. Князъ Лазаръ и много първенци били плѣнени и убити надъ Мурадовия трупъ.

Крѣвопролитната Косовска битка рѣшила сѣдбата на балканскитѣ християни. Турцитѣ вече не срѣщали никаква прѣчка на Полуострова. Младиятъ Стефанъ Лазаровичъ задържалъ сръбския прѣстолъ, но слѣдъ като далъ сестра си за жена на новия султанъ и като се задължилъ да плаща данѣкъ и да дава спомогателна войска. Въ 1391. година Баязидъ, нареченъ още **Илдъръмъ** или свѣткавица, разбилъ влашкия воевода Мирчо, който трѣбвало да се признае за турски васалъ*).

Окончателно покоряване на България.

Защо турцитѣ рѣшили да подчинятъ напълно Търновското царство. Кой рѣководѣлъ отбраната на Търново и кога било прѣвзето то. Що извършили турцитѣ въ Търново и надъ населението му. Каква била сѣдбата на патриархъ Евтимия и на Иванъ Шишмана. Какъвъ край ималъ походътъ на Сигизмундъ Маджарски.

Побѣдоносното турско оржие зело да задава страхъ на европейскитѣ държави, а най-вече на Унгария. Маджаритѣ почнали да се готвятъ за война и подканяли католишкия свѣтъ за кръстоносенъ походъ срѣщу турцитѣ. Сжщеврѣменно тѣ влѣзли въ сношения съ Ив. Шишмана и съ други балкански народи. Това именно ускорило пълното пропадане на Търновска България. Българитѣ още притежавали голѣми крѣпости, като Търново, Никополъ, Свищовъ и др., отдѣто могли да покажатъ упорито съпротивление. Ето защо, щомъ се научилъ за тия сношения, Баязидъ изпратилъ сина си **Челеби Сюлейманъ** съ силна войска направо за Търново. Главно лице въ българската столица, поради отсъствието на Ив. Шишмана, билъ тогава патриархъ Евтимий. Насърдавани отъ него, търновчани мжжки отбивали многочисления неприятелъ. Само слѣдъ тримѣсечна обсада съ помощта на прѣдателство и съ пристѣпъ откъмъ сегашния Хисаръ, турцитѣ прѣвзели града на 17. юлий 1393. год. Побѣдителитѣ прѣдали населението на избиване, съборили крѣпоститѣ, ограбили и опожарили дворцитѣ, а църквитѣ прѣвѣрнали въ джамии или въ бани и обори. Въ тия тежки минути патриархъ Евтимий останалъ вѣренъ на поста си и се показалъ неустрашимъ защитникъ на народа. Той се явилъ прѣдъ Баязидовия синъ Челеби и съ своята мѣдра рѣчь го убѣдилъ да прѣкрати крѣвопролитията.

* Ала при втората си война съ Мирча отвждъ Дунавъ въ 1394. година Баязидъ прѣтърпѣлъ силно поражение. Въ тая война загинали Кралъ Марко и Константинъ, които дѣйствували наедно съ турцитѣ.

Обсадата на Търново от Баязидовия синь Челеби Сопейманъ въ 1393. год.

Но за търновчани скоро настаналъ още по-черенъ день. На заминаване Челеби оставилъ единъ турчинъ като управителъ на града. Послѣдниятъ повикалъ всички по-видни граждани и боляри (на брой 110 души) въ една църква подъ прѣдлогъ, че иска да имъ съобщи една царска заповѣдь, ала когато се явили на опрѣдѣленото мѣсто безъ всѣкакво оржие, тѣ били коварно нападнати и до единъ избити. Малко врѣме слѣдъ това се получила нова заповѣдь отъ Баязида, — да се изселягъ всички търновчани, които се отличавали по родъ, по богатство и по хубостъ. И това било изпълнено. Между изгоненитѣ билъ и патриархъ Евтимий. Трогателна била раздѣлата на прѣстарѣлия патриархъ съ гражданитѣ, които оставали въ града и съ тия, които били осждени заедно съ него. Съ сълзи на очи всѣки се притискалъ да се доближи до светия старецъ и за послѣденъ пжтъ да получи благословіята му. Въ Тракия патриарха отдѣлили и заточили въ единъ неизвѣстенъ манастиръ, дѣто свършилъ живота си, а другаритѣ му изпратили въ Азия. Тѣй пропднало Търновското царство. Едновременно съ него паднала и Приморска България.

За сждбата на Ив. Шишманъ нищо положително не се знае. Споредъ едни той билъ плѣненъ въ Никополъ (може би още въ 1388. г.) и хвърленъ въ Пловдивския затворъ, дѣто и свършилъ живота си. Константинъ Костенечки пише, че затворениятъ Ив. Шишманъ билъ убитъ по Баязидова заповѣдь на 3-и юний 1395. г. Споредъ народнитѣ пѣсни и прѣдания пжкъ послѣдниятъ Търновски царъ се оттеглилъ на западъ и слѣдъ ожесточена борба геройски загиналъ между Самоковъ и София.

Три години слѣдъ падането на Търново (въ 1396. година) маджарскиятъ кралъ Сигизмундъ обявилъ война на турцитѣ. Съ 60-хилядна войска, между която имало много французки и нѣмски войници, той миналъ Дунавъ и обсадилъ Видинъ. Изпърво Иванъ Срацимиръ се съпротивявалъ, но слѣдъ това прѣдалъ града и се присъединилъ къмъ маджаритѣ. Като прѣвзелъ и Рахово, Сигизмундъ се явилъ подъ стѣнитѣ на силната дунавска крѣпостъ Никополъ и я обсадилъ. На петнадесетия день отъ обсадата се явилъ и Баязидъ съ цѣлата си войска. Сражението траяло 12 часа и се свършило съ разбиването на християнитѣ. Сигизмундъ едва се спасилъ. Между 10-тѣ хиляди плѣнници се намиралъ и Иванъ Срацимиръ. Него турцитѣ изпратили въ Брусъ, дѣто и умрѣлъ, а Видинското царство направо присъединили къмъ държавата си. По тоя начинъ въ 1396. год. цѣла България окончателно и напълно паднала подъ турска власть.

Отсчеплението на разбития от турците при Никопол маджарски кралъ Сигизмундъ въ 1396. год.

Падане на цѣлия Балкански полуостровъ подъ турцитѣ.

Кои земи отъ Полуострова още не бали завладѣни отъ турцитѣ. Какви борби настанали въ Турция. Възползували ли се отъ тѣхъ балканскитѣ християни. Кои само възстанали. Кой е послѣдниятъ опитъ на европейскитѣ християни да изгонятъ турцитѣ. Кога паднала Византия.

Около 1400. година отъ земитѣ на Полуострова не били турски само Византия, Албания и Босна. Ала и тѣ не били способни за никакво съпротивление. Босненското кралство слѣдъ смъртъта на кралъ Твърдко се намирало въ упадъкъ; Албания страдала отъ племенна разпокъсаностъ, а Византия останала само съ Пелопонесъ, Тесалия, Солунъ, Анхиало, Месемврия и една незначителна ивица край Мраморно море. Тя не живѣяла, а по-скоро чакала смъртъта си. За по-малко отъ 50 години турцитѣ съсипали такива държави, които съ вѣкове съществували на Полуострова.

На балканскитѣ народи, които още не били сломени духомъ, наскоро се представилъ случай да отхвърлятъ турското иго. Въ 1402. година при Ангора въ Мала-Азия била унищожена отъ монголския ханъ **Тамерланъ** цѣлага турска войска, а самъ Баязидъ падналъ въ плѣнъ. Веднага слѣдъ това между тримата Баязидови синове се начнали междуособни борби за прѣстола, които траяли 10 години. Прѣзъ тия размирни години особно много се отличилъ по своята жестокостъ и кръвожадность Баязидовиятъ синъ **Муса** (Муса Кеседжия въ нашитѣ народни пѣсни). Съ съгласие и задружни сили балканскитѣ християни леко могли да съсипятъ общия врагъ и да го изгонятъ изъ Полуострова, ако се съгласѣли и споразумѣли помежду си. Но вмѣсто да направятъ това, тѣ хабѣли силитѣ си да помагатъ ту на тоя, ту на оня Баязидовъ синъ. Само българитѣ отъ Пиротско и отъ долината на р. Тимокъ дигнали възстание начело съ Шишмановия синъ Фружинъ и Срацимировия синъ Константинъ (1405. год.), ала не получили отъ нийдѣ подкрѣпа и движението било потъпкано. Най-подиръ Баязидовиятъ синъ **Мохамедъ** наддѣлѣлъ надъ братята си и възстановилъ реда и силата на турската държава.

Западнитѣ християни направили още единъ послѣденъ опитъ да изгонятъ турцитѣ. Трансилванскиятъ воевода **Иванъ Хуниадъ** (Сибинянинъ Янко въ народнитѣ ни пѣсни), който на два пѣти разбивалъ турцитѣ въ Карпатскитѣ планини, и полско-маджарскиятъ кралъ **Владиславъ** захванали война съ Турция (1443. г.). Тѣ прѣвзели Нишъ, Пиротъ, София и стигнали до Златица въ Сръдна гора. Зимата ги принудила да се върнатъ. На слѣдната

година подновили похода си, минали прѣзъ цѣла Сѣверна България и стигнали дори до Варна, дѣто се срѣзнили съ главнитѣ сили на Мурада II. Въ крѣвопролитенъ бой християнскитѣ войски били разбити и самъ Владиславъ убитъ (1444. г.).

Най-послѣ ударилъ послѣдниятъ часъ и на Византия. Мурадовиятъ синъ Мохамедъ II обсадилъ Цариградъ съ 200,000 войска и го прѣвзелъ на 29. май 1453. година. Послѣдниятъ византийски императоръ **Константинъ XI Драгасесъ**, славянинъ по майка, падналъ геройски при защитата на Цариградъ, който станалъ столица на Турция. Църквата „Св. София“ била прѣобърната въ джамия.

Слѣдъ това изгубили свободата си едни слѣдъ други ромъни, сърби, бошнаци и албанци. Въ 1464. година турцитѣ били пълни и неограничени господари надъ цѣлия Балкански Полуостровъ.

IV. Наредби на старобългарската държава.

1. Държава.

Какъ се наричала българската държава. Какво име носѣли областитѣ ѝ. Кои били границитѣ и съседитѣ на България. Какъвъ билъ държавниятъ гербъ.

Българитѣ наричали държавата си „Българска страна“, „Българско“ или „у българитѣ“*). Сѣверна България носѣла име „Загора“, Тракия — Романия, а Македония — „Долна Земя“. Границитѣ на българското царство били много колебливи. Сигурна и постоянна била само източната греница (Черно море), а слѣдъ това сѣверната, когато тя се спрѣла на Дунавъ. Южната и западна граници постоянно се мѣнявали. Въ най-щастливитѣ си дни България достигала на югъ до Бѣло море, на западъ до Адриатическо, а на сѣверъ, като прѣскачала Дунавъ, приближавала до Карпатитѣ.

Съ промѣняване границитѣ на българското царство измѣнявали се и съседитѣ му. Освѣнъ византийцитѣ негови съседни били още сърбитѣ, хърватитѣ, великоморавцитѣ и източнитѣ франки, а по-късно маджаритѣ, латинцитѣ, ромънитѣ и турцитѣ. Съ тия съседни българитѣ ту воювали, ту живѣели въ дружба. Най-непримирими български врагове били византийцитѣ и маджаритѣ.

Българскиятъ държавенъ гербъ билъ лѣвъ.

*) Византийцитѣ я наричали „Вулгерия“ или „Мизия“, а западнитѣ народи „Булгария“ и „Загора“.

2. Царь.

Какъ се наричалъ владѣтельтъ на българитѣ. Коя била пълната му титла. Какъ живѣялъ царьтъ. Какъ се наследявалъ прѣстолътъ. Какъ се избиралъ царь. Какъвъ билъ придворниятъ живогъ.

Отначало царьтъ се наричалъ съ туранското име **Канъ**, **Каганъ** или **Ханъ**, а славянитѣ го наричали великъ князь. Симеонъ прѣвъ получилъ името **цѣсарь** (919. год.) и отъ това врѣме нататкъ тѣй се титулували всички български владѣтели. Самото пѣкъ име цѣсарь се промѣнило въ **царь** и най-послѣ въ **царь**. Пълната титла на българскитѣ господари била: „Въ Христа Бога **благовѣренъ царь и самодържецъ на всички българии и гърци**“. Царицата наричали „**благочестива**“.

Въ живота си, въ облѣклото си и въ палата българскитѣ царе подражавали на византийцитѣ. При тържествени случаи царьтъ носѣлъ златоткано копринено облѣкло, украсено съ бисери и скъпоцѣнни камъни, обувалъ си червени обуца, прѣпсвалъ скъпъ и пѣстроукрасенъ поясъ и си намѣталъ „свѣтла баграница“ (пурпурна мантия). На главата си носѣлъ златна и богато укичена корона, отъ която два бисерни кичури падали надъ ушитѣ му, а въ ржцѣтѣ си държалъ скиптеръ.

Прѣстола наследявалъ само най-голѣмиятъ царски синъ, който сжцо се наричалъ царь и се смѣталъ за помощникъ на баща си. Има обаче нѣколко случая, когато царьтъ е билъ наследяванъ отъ най-голѣмия си братъ. На малолѣтния царь избирали за настойчикиъ майка му, нѣкой родственикъ или боляринъ. Когато се прѣкратавалъ царскитъ родъ, боляритѣ се свиквали на съборъ и избирали изъ помежду си новъ царь. На тия събори участвувало и висшето духовенство. За да се закрѣпи на прѣстола, новиятъ избраникъ обикновено се оженвалъ за нѣкоя княгиня отъ стария царски родъ.

Придворниятъ блѣсъкъ и церемонии и многобройнитѣ придворни длѣжности на византийския палатъ проникнали и въ „полатитѣ“ на българскитѣ царе. Прѣзъ Второто българско царство при царския дворъ се явили длѣжноститѣ на **деспота** (прѣвъ сановникъ слѣдъ царя), **севастократора**, **логотета**, **протовестиара** и пр.

3. Властели или властители.

Какво мѣсто заемали българскитѣ боляри. Какъ се дѣлили тѣ. Каква власть имали

Слѣдъ царя първи хора въ държавата били **боляритѣ**. Болярството произлизо отъ знатнитѣ турански родове, отъ славянскитѣ жупани и князе и отъ близкитѣ царски роднини.

Боляритѣ се дѣлѣли на велики и малки, вжтрѣшни и вѣншни. Великитѣ боляри, шестъ на брой, образували царския съвѣтъ, който помагалъ на царя въ управлението. При слабитѣ и недостойни царе тоя съвѣтъ играялъ важна роля. Вжтрѣшнитѣ боляри служели въ царския палатъ и въ столицата, а вѣншнитѣ заемали различни служби изъ държавата. Изобщо боляритѣ управлявали областитѣ, грижели се за реда и тишината, разглеждали сѣдебни дѣла, рѣководѣли събирането на данѣцитѣ, пазѣли крѣпоститѣ, а въ врѣме на война събирали свои дружини и ги завеждали подъ царскитѣ знамена. Понеже били най-важнитѣ чиновници и управители въ българското царство, тѣхъ обикновено ги наричали властели или властители.

Боляритѣ ни напомнятъ твърдѣ много западноевропейскитѣ феодали. Тѣ владѣяли голѣми земи, понѣкога цѣли околии и области. Едни отъ тия земи, наречени бащина или дѣдина, тѣ владѣяли напълно и прѣдавали въ наслѣдство на синоветѣ си; а други, наречени прония, получавали отъ царя и владѣяли само до животъ. И българскитѣ боляри притежавали укрѣпени кули и твърдѣ голѣма властъ, съ която често злоупотрѣбявали. Особено голѣма сила добили боляритѣ прѣзъ второто българско царство.

4. Духовенство.

Не по-малко значение имало въ държавата⁷¹ и висшето духовенство: патриархътъ, митрополититѣ, епископитѣ и игуменитѣ. Патриархътъ билъ глава на българската църква и заемалъ второ мѣсто слѣдъ царя. Той обикновено живѣялъ въ прѣстолния градъ и управлявалъ българската църква съ помощта на Св. Синодъ. За рѣшаване на разни вѣрски спорове се свиквали църковни събори, въ които понѣкога участвувалъ и царътъ. Митрополититѣ, епископитѣ и игуменитѣ сжщо се ползували съ голѣма почитъ и влияние. Въ тѣхни рѣцѣ падали приходитѣ отъ голѣмитѣ църковни и манастирски имоти. Особно богати били манастиритѣ, щедро обдарявани отъ самитѣ царе, отъ боляритѣ и отъ благочестивитѣ поклонници. Манастиритѣ въ старобългарското царство били просвѣтни огнища. Училищата още не били познати, та тукъ се събирали младежитѣ да се обучаватъ на четмо и писмо. Въ манастиритѣ се подвизавали и повечето отъ старитѣ български писатели, които прѣвѣждали или писали църковни и исторически книги. Въ манастиритѣ се съхранявали сжщо тѣй и много стари паметници.

Низшето духовенство—монаситѣ и свещеницитѣ—не се пол-

зувало съ правата и благата на своето началство. Тѣ сподѣляли бѣдния и тежъкъ животъ на народа, а нѣкои отъ тѣхъ били лишени и отъ лична свобода. Па и въ просвѣтно отношение тѣ не се отличавали съ голѣма подготовка.

5. Народъ.

На какви съсловия се дѣлѣлъ българскитѣ народъ? Какво било положението му.

Слѣдъ боляритѣ и духовенството идѣло простолюдието или народътъ.

Народътъ се разпадалъ на нѣколко слоя. Тия, които живѣяли въ градоветѣ, съставяли градското съсловие или технитаритѣ. Тѣхното положение било най-добро. Сносно било положението и на свободнитѣ селяни, които притежавали своя собствена земя. Но и еднитѣ и другитѣ съставяли малка частъ отъ народа. Болшинството състояло отъ такива селяни, които нѣмали своя земя, а работѣли земята на боляритѣ, манастиритѣ и църквитѣ. Като западноевропейскитѣ селяни и тѣ били свързани съ земята, която обработвали. Тѣхъ ги наричали парици и отроци. Когато земята имъ минавала подъ новъ господарь, минавали и тѣ подъ негова властъ. Положението на тия селяни било много лошо, защото били задѣлжени да плащатъ тежки данѣци, да работятъ безплатно на господаритѣ си и надъ туй отгорѣ търпѣли различни злоупотрѣбения. Ограбвани и онеправдавани постоянно, тѣ се отнасяли враждебно къмъ царя, боляритѣ и държавнитѣ власти и славянската наклонность къмъ равноправие никога не изчезвала у тѣхъ.

6. Данѣци и монети.

Какъ се събирали данѣцитѣ и какви били тѣ. Какво знаемъ за монетитѣ отъ старобългарското царство. По какъв образецъ били сѣчени тѣ и какви изображения носѣли.

Данѣцитѣ, съ които се посрѣщали държавнитѣ нужди, дълго врѣме се събирали само въ натура, а слѣдъ това се явили и паричнитѣ данѣци. Бирницитѣ се наричали житари, винари, десеткари, споредъ това, какъвъ данѣкъ събирали. Надъ тѣхъ стоелъ прахторътъ. Данѣци имало различни: димнина — данѣкъ за кжца; десетѣкъ — отъ свини, овци и кози; волоберщина — данѣкъ за чифтъ волове; намѣтѣкъ — данѣкъ отъ жито, вино и медъ; кошарщина — данѣкъ за паша. Митото, събирано отъ търговцитѣ, се наричало кумеркъ (гомрюкъ). Сжществували още данѣцитѣ мостнина и броднина — за прѣминаване прѣзъ мостъ или бродъ. Не малко⁷² приходи имала

държавата и отъ глоби за убийство, за кражба и други прѣстѣпления. Както навсѣкждѣ по онова врѣме, тъй и въ България при събирането на данъцитѣ се вършели голѣми злоупотреѣбения, които правѣли данъчния товаръ по-тежъкъ. Тѣлесни наказания рѣдко се употрѣбявали.

Отъ Първото българско царство не сж намѣрени никакви монети. Тогава българитѣ си служили съ чужди пари, най-много византийски. Прѣзъ Второто царство вече имаме сребърни и мѣдни монети. Българскитѣ сребърни монети били сребърниятъ грошъ, който ималъ шесть аспри, и полугрошътъ. Златицата или перперата се равнявала на 6 гроша и 5 аспри. Българскитѣ пари били сѣчени обикновено по византийски образецъ и само твърдѣ малко по венециански. На едната си страна монетата носѣла образа на Исуса Христа или Света Богородица, а на другата билъ изобразенъ царътъ, правъ или на тронъ, съ надписъ наоколо. Български златни монети до сега не сж намѣрени.

7. Войска.

Каква била старобългарската войска. Прѣзъ кое врѣме военната наредба на българитѣ била по-добра. Каква численостъ имала българската войска и какво било оржжието ѝ.

Постоянна войска въ българското царство нѣмало. Но имало известни хора, които въ мирно врѣме пазѣли границитѣ и планинскитѣ тѣснини, а въ врѣме на война се явявали подъ царскитѣ знамена. Тукъ дождали и боляритѣ съ своитѣ дружини, та по такъвъ начинъ се образувала българската войска. Военната наредба прѣзъ Първото българско царство била много по-добра, отколкото по-послѣ. Тогава царетѣ разполегали лично съ постоянна конница. Десетки хиляди коне пасли свободно по източнобългарскитѣ равнини и били всѣки мигъ готови да полетятъ съ своитѣ всадници къмъ Солунъ, Одринъ или Цариградъ. Конницата била и главната българска сила по това врѣме. Прѣзъ Второто царство си служили твърдѣ много съ наемници: кумани, татари и франки.

Въ разни врѣмена българската войска имала различна численостъ. Нѣкогажъ тя възлазjala на повече отъ 60,000, а нѣкога едва достигала до 7—8 хиляди души. Изкуството за обсаждане на крѣпости било малко познато на българитѣ. Най-успѣшно се биели тѣ въ планинскитѣ войни, но не по-злѣ дѣйствували и въ открито поле. Главни оржжия били мечътъ, копието, лжкътъ и щитътъ. Шлемътъ и металическитѣ ризници скоро влѣзли въ употрѣбение. Сражението се започвало съ тржбни сигнали и съ виковете.

8. Поминъкъ.

Що съставяло главенъ поминъкъ на българитѣ. Що знаемъ за занаятитѣ и за търговията прѣзъ Първото и прѣзъ Второто българско царство.

България била бѣдна земеделска страна. До падането на българитѣ подъ турско иго, па и слѣдъ това земеделието и скотовѣдството съставяли главния имъ поминъкъ. Селскитѣ земеделски стопанства били затворени. Всѣки гледалъ самъ да си изработи всичко, що му е нужно: дрехи, обуша, земеделски сѣчива и др. За занаятчийство имало малко условия и то вирѣяло само въ градоветѣ, но послѣднитѣ били малко на брой и незначителни по население.

Търговията сжщо така не могла да напредне. Прѣзъ Първото българско царство тя била по-развита, отколкото по-послѣ, и то благодарение на Аспаруховитѣ българи. Слѣдъ византийското иго търговията минала у чужденцитѣ: гърци, генуезци, венецианци и дубровчани. Съ тѣхъ българскитѣ царе свързвали договори, като имъ давали право да се заселватъ въ България, да си строятъ църкви и свободно да търгуватъ. Съ най-голѣми права се ползували гражданитѣ на Дубровникъ или Рагуза (на Адриатическо море). Тѣхъ българскитѣ царе наричали „драги гости на царството“.

V. Турско владичество.

Могъществото на Турция.

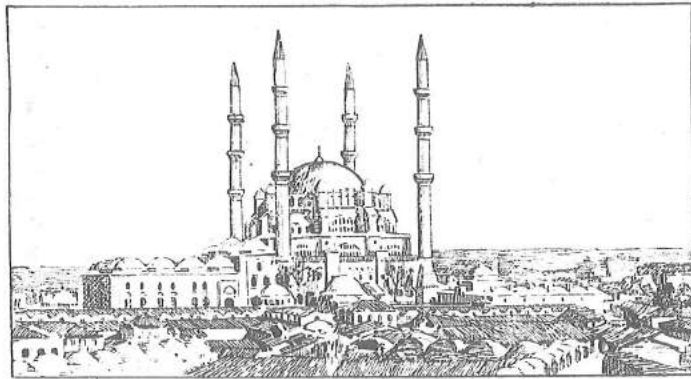
На що се дължали военнитѣ успѣхи на турцитѣ. Що придобили тѣ при султанитѣ Селимъ I и Сюлейманъ Великолепни.

Съ усвояването на цѣлия Балкански полуостровъ, турцитѣ не прѣкратили завоеванията си, а взели да заплашватъ и сѣсѣднитѣ християнски народи. Европейскитѣ държави, съсипвани отъ вжтрѣшни неуредици и постоянни войни, не били кадърни да дадатъ отпоръ на Турция, която по онова врѣме била по-добрѣ уредена отъ тѣхъ. Най-вече ги прѣвъзхождала тя съ своята постоянна еничерска войска, каквато въ Европа нийдѣ още нѣмало. Съ тая многочислена и добрѣ дисциплинирана войска турскитѣ султани се заловили слѣдъ малка почивка да разширятъ границитѣ на държавата си. Свирѣпиятъ Селимъ I елъ Явузъ завоювалъ Кавказъ, Месопотамия, Сирия, Египетъ и Сѣверна Африка. При него се създадо и морското могъщество на Турция. Турската флота, уредена отъ Хайрединъ Барбароса, който отъ морски разбойникъ станалъ великъ адмиралъ, кръстосвала

цѣло Срѣдиземно море отъ Испания до египетскитѣ брѣгове. Хайрединъ разбилъ могщата тогава венецианска флота и безнаказано грабѣлъ крайбрѣжнитѣ градове на Италия, Сицилия и Франция.

Селимовиятъ синъ Сюлейманъ I Великолѣпни, най-великиятъ отъ всички турски султани, продължилъ бащинитѣ си завоевания. Въ 1521. година той прѣвзелъ Бѣлградъ и обѣрналъ оржжнето си срѣщу Европа. Съ 200-хилядна армия, каквато не била виждана на западъ, Сюлейманъ налетѣлъ на маджаритѣ, смазалъ силитѣ имъ и завоевалъ почти цѣла Унгария. Той прѣдприелъ къмъ тая посока седемъ похода, като се мжчелъ да прѣвземе Виена и да отиде още по-на западъ. Но прѣзъ врѣме на послѣдния си походъ Сюлейманъ умрѣлъ на 70-годишна възраст. Виена не била прѣвзета, но Южна Унгария се прѣвърнала въ Будимски пашалъкъ.

Не по-малко успѣхи имали турцитѣ и на сѣверо-изтокъ. Тѣ

Султанъ-Селимовата джамия въ Одринъ.

завладѣли Трансилвания, Бесарабия, силното кримско ханство и всички останали земи около Черно море. Съ това тѣ наплашили не само Западна Европа, но тѣй сжщо и Полша и Московското царство (Русия). Съ смъртта на Сюлеймана Великолѣпни турскитѣ налитания въ Европа се прѣкратили въ продължение на 100 години. При Селима II*) се забѣлѣзвалъ вече и единъ упадъкъ въ Турция, особено на флотата ѝ. Но и слѣдъ туй страхътъ отъ турската сила дълго врѣме не изчезвалъ между европейскитѣ християни.

*) При него е построена прочутата Султанъ-Селимова джамия въ Одринъ, която е най-красивиятъ турски паметникъ.

Наредби и управление въ Османската държава.

Кой стоелъ начело на турската държава. Кои идѣли слѣдъ султана. Какъ се наричало турското правителство и свещениятъ законникъ. Какъ се дѣлѣла държавата. Кому принадлежали земитѣ въ турската държава и какъ били раздавани. Какви били данѣцитѣ и кой ги плащаль въ Турция. Каква била турската войска.

Начело на турската държава стоялъ султанътъ. Него турцитѣ наричали Падишахъ, а като Мохамедовъ замѣстникъ — Халифъ. Понеже билъ и духовенъ и свѣтски началникъ, султанътъ ималъ неограничена власть и думата му била законъ. Втори слѣдъ султана били великиятъ Везиръ или садразамътъ и Шейхъ-юль-ислямътъ. Първиятъ ржководѣлъ свѣтскитѣ дѣла, а вториятъ билъ духовенъ началникъ и пазѣлъ свещеното знаме — санджакъ-и-шерифа. Издигането на свещеното знаме означавало, че се обявява свещена война (джихадъ) на невѣрнитѣ и тогава всѣки мохамеданинъ трѣбвало да вземе участие въ нея. Висшето турско правителство се наричало диванъ или Висока Порта. Султанътъ управлявалъ споредъ свещения законникъ — шериятътъ, който и до днесъ не е прѣгърпѣлъ никаква промѣна.

Държавата се дѣлила на вилаети или области, областитѣ — на санджаки или окржжия, а санджацитѣ — на каази и мюдюрства (околии). Цѣлиятъ Балкански полуостровъ безъ Босна образуваль една област — Румелия, която се управлявала отъ Румелийския бейлеръ бей. Седалището му се намирало въ София. Румелия била раздѣлена на 26 санджака.

Всичката земя въ турската държава се броела като собственост на султана. Отъ нея той раздавалъ голѣми и малки дѣлове на чиновницитѣ и военачалницитѣ си за ползуване. Голѣмитѣ дѣлове се наричали сиамети, а по-малкитѣ — тимари и чифлици. Владѣтелитѣ имъ, спахиитѣ и бейоветѣ, не били друго, освѣнъ турски феодали или боляри. (Между тѣхъ били и ония български боляри и богаташи, които при падането на България приели мохамеданството и изчезнали срѣдъ побѣдителитѣ). Тѣ прибирали за себе си частъ отъ данѣцитѣ и се ползували отъ безплатната работа на населението. Срѣщу това изпълнявали различни длѣжности, а въ врѣме на война се явявали въ султанската войска съ по нѣколко конника, та образували турската конница. Голѣми имоти притежавали джамии и училищата. Тия имоти се казвали вакъфи. Сждебито дѣло се намирало въ ржцѣтъ на кадитѣ, които сждѣли споредъ шерията.

Турцитѣ плащали съвсѣмъ малки данѣци и то въ полза на джамии, училищата и богоугоднитѣ заведения. Данѣцитѣ се

плащали главно отъ подчиненото население. То било длъжно да плаща ондалъкъ или юшуръ — десетъкъ отъ земеделски и скотовъдски произведения, харачъ — личенъ данъкъ за всѣки мъжъ отъ 14 години нагорѣ, гюмрукъ — мито, което плащали търговцитѣ и др. Освѣнъ спѣхийската конна войска, турцитѣ имали и постоянна войска — еничерската. Тя била главната сила на султанитѣ. Набирала се отъ млади и здрави християнчета на 8—10 годишна възраст, които турцитѣ насила отнемали отъ родителитѣ имъ, потурчвали ги и ги обучавали на военно изкуство. Събирането на тия дѣца било най-тежкиятъ данъкъ (нареченъ девшурме) за подчиненитѣ християни, та мнозина отъ тѣхъ гледали да се откупватъ съ пари, или пъкъ прикривали дѣцата си изъ планинитѣ.

Господари и рая.

Какво мѣсто заели завоевателитѣ въ турската държава. Какъ живѣяли тѣ. Какво било положението на подчиненитѣ християни. Защо турското иго паднало най-тежко върху българитѣ.

Завоевателитѣ турци се настанили между подчиненитѣ християни на Полуострова като пълни господари. Тѣ се заселили въ градоветѣ, заели най-красивитѣ и плодородни кътове и най-стратегическитѣ точки.*) Чиновническитѣ длъжности се заемали само отъ тѣхъ. Само тѣ пълнѣли и редоветѣ на войската. Господарското положение направило турцитѣ горди и високомѣрни. Тѣ прѣзирали подчиненитѣ християни, не зачитали никакво тѣхно право и на всѣка крачка ги оскърбавали и унижавали. Само тѣ могли да се обличатъ въ скъпи и пѣстри облѣкла, да носятъ оръжие, да яздатъ хубави коне и да показватъ на лице своето юначество и сила. Голѣмитѣ приходи и грабежътъ имъ позволявали да живѣятъ въ лѣнностъ, удоволствия и тѣ полека-лека се отучили отъ всѣкаквъ трудъ. А лекиятъ и празенъ животъ бързо ги докаралъ до нравствена развала.

Подчиненитѣ християнски народи, българи, сърби и гърци, турцитѣ прѣзрително наричали рая — стадо, или гявури — невѣрници**). Тѣ трѣбвало да напуснатъ градоветѣ и плодороднитѣ мѣста и да се отдрѣпнатъ къмъ планинитѣ, дѣто намирали естествено прибѣжище отъ произвола на турцитѣ. Раята нѣмала права споредъ закона и само по милостъ била гърпѣна въ държавата. Тя плащала тежкитѣ данъци, тя давала дѣцата си за

*) Стратегически се наричатъ такива мѣста, които сж сподни за нападение и отбрана въ военно врѣме.

***) Гявури турцитѣ наричали всички християни изобщо.

еничерската войска, тя работѣла бесплатно (ангария) на бейскитѣ земи. При това християнинътъ рая билъ длъженъ да държи низко главата си, смирено да поздравлява всесилния ага и да му прави пжтъ; ако е на конь, трѣбвало да отседне, щомъ срѣдне турчинъ. Християнинътъ нѣмалъ право да противорѣчи на мохамеданина или да дигне рѣка противъ него. Къщата му не могла да бжде по-висока или по-хубава отъ къщата на съседъ му турчинъ. Не били свободни християнитѣ и въ въроизповѣднитѣ си работи. Позволение за построяване на храмъ се давало много трудно. Камбаната била смѣнена съ глухо дървено клепало. Църквитѣ си християнитѣ строели въ потулено мѣсто и наполовина въ земята. Често турцитѣ подхвърляли християнскитѣ светини на грабежъ, поругание и огънь. Всички тия дѣйствия дълбоко оскърбавали християнитѣ. Особено голѣмо огорчение изпитвали тѣ при насилственитѣ потурчвания. Турскитѣ голѣмци и бейове отвлѣчали християнски дѣвойки, потурчвали ги и ги затваряли въ харемитѣ си. Нещастнитѣ родители не могли никому да се оплачатъ. За да се запазятъ отъ срамъ, християнитѣ крияли женската си челядь, когато дохождали турци въ селото или града имъ.

Съ най-голѣма тежестъ паднало турското иго, обаче, върху българския народъ. Българитѣ заемали срдата на Европейска Турция и били току до вратитѣ на Цариградъ. Никакво съседство съ свободенъ християнски народъ не крѣпѣлъ и не подигалъ духа имъ, както било съ сърбитѣ и ромънитѣ. Нийдѣ нѣмало толкова много турци, както въ българскитѣ земи и затова нийдѣ другадѣ не се извършвали толкова много насилия, грабежи и беззакония, както тука. Съ голѣмото си количество завоевателитѣ задушвали нашия народъ и убивали най-малката проява на свободолубие. Незадоволени отъ туй, турцитѣ започнали насилствено да помохамеданчватъ цѣли села и околии. Потурчени били по-юначнитѣ българи отъ Чепино, изъ Родопитѣ и на много мѣста въ Мизия и Македония. Така се появили помацитѣ, които изгубили бащината си вѣра, но запазили напълно родния си езикъ.

× Какво било турското иго прѣзъ XV и XVI вѣкове.

Какви добри страни имало османското иго. Какво станало съ съсловията и съ богомитѣ. Що направили турцитѣ съ общинитѣ. Кое крѣпѣло българския народенъ духъ на първо врѣме. Какви връзки имали българитѣ съ западна католишка Европа. Отдѣ чакали спасение българитѣ по това врѣме.

Османското иго не паднало върху българския народъ изведнажъ съ всичката си тежина и злини. Това се извършило

по-късно. На първо време турското господство имало и **добри страни**. То турило край на **непрѣкъснатитѣ войни**, що балканскитѣ народи водѣли помежду си и имѣ дало възможност да се **свзвземат материално и да се отдадат на миренъ трудъ**. Турцитѣ въвели такъвъ **граенъ миръ**, какъвто отдавна не билъ вижданъ на Полуострова. Християнитѣ не били вземани за войници. Въ походитѣ си на сѣверъ отъ Дунавъ турцитѣ вземали грамадна плячка, та нѣмало нужда да товарятъ поданицитѣ си съ тежки данъци. Ето защо раята прѣзъ това време била въ добро благосѣстояние. Развили се стопанствата, оживила се търговията. Съ договоръ отъ 1363. год. дубровничани запазили търговскитѣ си права и при турската държава. Въ всички по-голъми български градове имало тѣхни заселници. Търговскитѣ пѣтица още не били занемарени, а такива били Бѣлградъ — Цариградъ, който се вземалъ за 26 дни, Дубровникъ — Цариградъ — за 25 дни и Бѣлградъ — Солунъ — за 18 дни.

Турското иго принесло и други ползи на българския народъ. Като били поставени подъ една и сѣща власт и въ еднакво положение, **разпокъсанитѣ по-прѣди българи се сплотили сега въ една народна цѣлостъ**. Общото турско безправие изгладило всѣкакви различия не само между българскитѣ племена, но и между прѣдишнитѣ български съсловия. **Изчезнала всѣкаква омраза между боляри, духовенство и народъ**. Съ общъ сговоръ всички гледали да облекчатъ положението си. Дори и несговорчивитѣ богомили, за да запазятъ християнската си вѣра и да намѣрятъ защита у православнитѣ владици, **се върнали къмъ православието**, та настанало и **вѣрско обединение**. Само малцина отъ тѣхъ, подъ името павликяни, останали тукъ-тамъ изъ българскитѣ земи чакъ до XVII вѣкъ, когато едни отъ тѣхъ се покатоличили, а други станали мохамедани.

Турцитѣ оставили непокъснатото и **общинското самоуправление** на българитѣ. Въско село си избирало свои **свѣтници и кметъ**, които се грижели за общинскитѣ работи и размѣтали царския данѣкъ. Кметоветѣ въ западна България, които се наричали **кнезове**, управлявали понѣкога нѣколко села и се ползували съ голѣмо влияние прѣдъ народа и турската властъ.

Живитѣ спомени за прѣдишната независимостъ, многото книжовни паметници, сградитѣ и крепоститѣ, останали отъ българското царство и просвѣтното духовенство още държали буденъ и силенъ народния духъ. Останали като водители и **доста боляри**, макаръ че повечето отъ тѣхъ били избиги и изселени, а други се потурчили, за да запазятъ богатствата и правата си.

Когато въ 1469. год. рилскитѣ калугери прѣнасяли мощитѣ на Св. Ивана Рилски отъ Търново въ своя манастиръ, навсѣкждѣ българитѣ, начело съ своитѣ боляри, първенци и духовенство, съ голѣма честъ посрѣщали и изпращали шествието. Особено много се отличили съ благочестието си **жуланъ Богданъ** отъ гр. Никополъ на р. Росица и софийскитѣ боляри, велможи, граждани и духовенство.

Сто години по-късно софийскитѣ турци съ измама потурчили единъ българинъ **обущаръ**, на име **Никола**. Но нито кадийската присжда, нито изтезанията могли да го накаратъ да остане мохамеданинъ. Той заявилъ, че е християнинъ и такъвъ иска да си остане. Тогава разяренитѣ турци го подложили на ужасни мъки — **изболи окото му, строшили зѣбитѣ му, найсетнѣ разбили черепа му съ камъни и изгорили тѣлото му**, да не могатъ да го взематъ християнитѣ. Но безъ да се уплашатъ отъ турската властъ, софийскитѣ свещеници, велможи и граждани начело съ митрополита си се събрали, прогласили **Никола за светецъ и мъченикъ** и му написали житие („Св. Николай Софийски“, 1555. год.).

За запазване на народния духъ прѣзъ това време влияли и **врѣзкитѣ на българитѣ съ Западна католишка Европа**. Една такава връзка били **дубровничанитѣ**, които живѣяли и търгували изъ българскитѣ земи и били католици. Освѣтнъ това и между самитѣ българи имало нѣколко католишки гнѣзда. Най-важно отъ тѣхъ било планинскитѣ градецъ **Кипровецъ** или **Чипровецъ**. Поради многото си рудари, това градче имало голѣми права и почти не плащало данъци. Туй накарало да се заселятъ тука много видни българи и нѣкои болярски сѣмейства, като **Парчевичи, Пеячевичи, Книжевичи, Марини** и др. Повечето кипровчани били побългарени нѣмски рудари, затуй градътъ, па и околността му били католишки. Кипровскитѣ католишки владици покатоличили павликянитѣ отъ Сѣв. България и Пловдивско. Въ Кипровецъ прѣзъ XVII вѣкъ имало и **училище**, дѣто се учили 70—80 младежи, нѣкои отъ които послѣ продължавали образованието си на западъ. Четиридесетъ години учителствувалъ въ това училище трудолюбивиятъ и скромнъ българинъ **Иванъ Лилвъ**.

Подъ влияние на дубровничанитѣ и на кипровскитѣ търговци и владици, които били въ постоянни сношения съ Западъ, у нашия народъ се създадо **убѣждение, че ще получи помощъ и свобода отъ западноевропейскитѣ католишки държави**.

Съмейства и общини съ привилегии въ турската държава.

Кои българи притежавали права въ турската държава. Кои се казвали войници, дербенджии, доганджии, мартолосои, мензилджии, маденджии, и пр. Какво било положението на тия българи.

Измежду българския народъ имало хора, които били задължени да извършватъ нѣкаква държавна или царска работа. Срѣщу това тѣ се ползували съ извѣстни облекчения и имали каквигодѣ права. Такива привилегировани раи били **войниците**, **дербенджиитѣ**, **дуганджиитѣ**, **мартолоситѣ**, **мензилджиитѣ**, **маденджиитѣ** и др. **Войниците** служели като спомагателна войска въ случай на нужда, а въ мирно врѣме ходѣли въ Одринъ и Цариградъ, кждѣто пасли царскитѣ и везирски коне и косѣли сѣно. Имало не само отдѣлни войнишки съмейства, но и цѣли войнишки села, като Котелъ, Жеравна, Сливенъ, Ямболъ, Копривщица, Панагюрище, Бѣлово, Чепино (до потурчването му) и много други селища въ Зап. България и изъ Родопитѣ. Войниците си нареждали тѣй работата, че имъ се падало еднажъ въ три години да отидатъ на служба. Началниците на войниците или чарибашииитѣ въ повечето случаи били турци. Войнишкитѣ началници-българи се наричали още „войводи“. **Дербенджиитѣ** вардѣли клисуритѣ и планинитѣ отъ разбойници. **Дуганджиитѣ** отгледвали и обучавали соколи и ястреби за ловъ и военна поща. **Мензилджиитѣ** придружавали и вардѣли царската поща. **Маденджиитѣ** били рудари (такива били кипровчаниитѣ), а **мартолоситѣ** пазѣли границитѣ и изпълнявали полицейска служба. Освѣнъ тѣхъ имало и други села и съмейства съ права: **кюпрюджии**, които се грижели за мостоветѣ; **каикчии**, които служели съ лодки при рѣчнитѣ бродове; **чешмеджиитѣ** поправяли чешмитѣ; **кюмурджиитѣ** доставяли кюмуръ (вжглица) за самоковитѣ или за правителствени нужди; **балтаджиитѣ** доставяли дърва и пр.

Положението на тия българи било по-сносно. Тѣ плащали по-леки данъци, не работѣли ангария, и не били задължени да прибиратъ у дома си турци и да ги хранятъ. Земитѣ имъ, наречени **бащина**, се прѣдавали ведно съ длъжността имъ по наследство и трудно могли да се отнематъ. А на нѣкои отъ тия хора дори се плащала и малка заплата. Макаръ турцитѣ да не зачитали изобщо правата на християнитѣ, все пакъ тия българи се отличавали съ по-голямъ смѣлость и независимостъ. Най-свободолюбиви били войниците. Тѣ могли да носятъ всѣкакви дрехи, а въ нѣкои войнишки села дори не могълъ турчинъ да прѣношува.

Влошаване на турското иго. Опитъ за освобождение.

Какво станало положението на българитѣ въ края на XVI вѣкъ. Кои подготвили първото възстание и какъвъ край имало то. Кои българи слѣдъ това работѣли за народното освобождение. Кой се трудѣлъ най-много за това. Кога кипровчани дигнали възстание. Какви сегнини имало то.

Въ края на XVI вѣкъ положението на българитѣ изведнажъ се влошило. Развалени и груби еничери се прѣснали изъ българскитѣ земи и въ кратко врѣме ги ограбили. Данъцитѣ станали 4—5 пжти по-голямъ. Данъкътъ харачъ напримѣръ отъ 40 аспри станалъ на 240, а слѣдъ това стигналъ до 800 аспри. При събиране на данъцитѣ бирниците не забравяли да взематъ нѣщо и за себе си. Въ жаждата си за пари турцитѣ не се спирали прѣдъ нищо. Богатитѣ турци давали на християнитѣ заеми съ 400% лихва, а слѣдъ това имъ вземали имота и ги обръщали почти въ роби. Голѣмо зло били и войниците, защото при походитѣ си турскитѣ войски грабѣли и оскърбвали раята, палѣли и разоривали селищата. Стотини и хиляди села запустѣли и изчезнали, особено тия, които били близу до голѣмитѣ пжтища, по които вървѣли войскитѣ. Българското население се отдрѣпвало къмъ планинскитѣ мѣста, дѣто турски кракъ по-рѣдко стѣпялъ. Зачестили и потурчванията.

Всичко това създавало голѣмо недоволство между българитѣ и ги подбудило да се заловятъ за оржие. Започнали се тайни приготовления въ Сѣв. България. Водители на движението били търновскитѣ митрополитъ **Дионисий**, правнукъ на императоръ **Ив. Кантакузень**, ловченскитѣ, русенскитѣ и шуменскитѣ владци и много български първенци, най-личенъ отъ които билъ никополскитѣ боляринъ **Тодоръ Балина**. Живо участие въ това движение взели и много дубровничани, които се отнасяли съчувствено къмъ българскитѣ тегла. Такива били **Павелъ Джорджичъ**, който дѣйствувалъ около Варна, Провадия и Шуменъ, и **Петъръ Соркочевичъ** — въ Русе и Търново. Павелъ Джорджичъ искалъ помощъ отъ трансилванскитѣ князъ, като казвалъ, че българитѣ сж още гордѣ и храбъръ народъ, който може да даде 30,000 войници.

Възстанието избухнало въ 1598. год. въ Търново, дѣто единъ отъ водителитѣ билъ провъзгласенъ за царъ подъ името **Шишманъ III**. Вълнението се разширило дори въ Македония и въ сръбскитѣ земи. Но Синанъ паша бързо потѣпкалъ възстанието. Шишманъ и много водители избѣгали въ съседнитѣ християнски страни, а 50—60 хиляди българи се изселили въ Влашко. Съ възстаналия край турцитѣ жестоко се разправили. „На-

станаха тежки люти врѣмена“ — казва единъ тогавашенъ свидѣтель; — „нѣмаше мѣсто, което да не е покрито съ мъртви. Бърда, долини, градини и поляга — всичко бѣше изпълнено съ мъртви тѣла“.

При все това мисълта за свобода не била изоставена. Най-много се трудѣли за това кипровскитѣ българи. При всѣко скарване на Турция съ западнитѣ християнски държави, надеждитѣ имъ се будѣли съ нова сила. Почти цѣлиятъ XVII вѣкъ се миналъ въ такива очаквания и въ приготовления. Особено ревностно работѣлъ учениятъ и краснорѣчивъ кипровчанинъ **Петъръ Парчевичъ**, който билъ отъ болярски родъ, заемалъ архиепископски санъ и билъ най-образованиятъ българинъ прѣзъ това врѣме. Тридесетъ години се трудилъ той за освобождението на народа си, като ходилъ изъ европейскитѣ двореци да моли за помощъ, или да подканя християнскитѣ владѣтели да обявятъ война на турцитѣ. Ала всичкитѣ му грижи отивали напусто, и той умрѣлъ, безъ да види желанието си изпълнено.

Въ 1683. година турцитѣ, засилени отново, прѣдприели новъ походъ срѣщу Австрия. Великиятъ везиръ Кара Мустафа обсадилъ Виена съ 200,000 войска, но полскиятъ кралъ Янъ Собески разбилъ турцитѣ и ги принудилъ да се оттеглятъ. Окуражени отъ тоя успѣхъ, австрийцитѣ почнали война съ Турция, прѣвзели Бѣлградъ въ 1688. год. и нахлули въ Полуострова. Тогава кипровчани помислили, че е ударилъ рѣшителниятъ часъ и възстанали начело съ **Георги Пеячевичъ** и **Богданъ Мариновъ**. Възстанието, обаче, подигнато въ Кутлсвица (Фердинандъ), било скоро потѣпкано, градътъ Кипровецъ и разбунтуваниятъ край били съвсѣмъ разорени, а възстаналото население — избито или прокудено въ Влахия и Трансилвания. Тая несполука била голѣмо нещастие за българитѣ, защото тѣ изгубили сега и послѣднитѣ си будни и просвѣтени хора. Съ пропадането на Кипровецъ се скъсала и послѣдната връзка между българитѣ и католическа Европа и надеждата да се получи помощъ отъ нея угаснала. Българскиятъ народъ изгубилъ своитѣ водители и се видѣлъ досущъ изоставенъ. Народното съзнание все повече и повече гаснѣло и падало. И не се виждало вече краятъ на ужасното турско иго. Тая страшна епоха ние наричаме **врѣме на тъмното робство**.

Потурчване на Цѣпинскитѣ българи (1657. г.).

Какъ станало потурчването на Цѣпинскитѣ българи. Кое подготвило Цѣпинци да приематъ мохамеданството.

Въ срѣдата на XVII вѣкъ били потурчени и Цѣпинскитѣ българи. Споредъ записката на попъ **Методий Драгиновъ** отъ Цѣпинското село Корова, ето какъ станало то. Въ 1657. год. турцитѣ воювали съ венецианцитѣ и голѣма турска сила вървѣла отъ Пловдивъ прѣзъ Пещера за Македония. Неочаквано великиятъ везиръ Мохамедъ Кюпрюлю нахълталъ въ Чепино съ много еничери и като изловилъ по-виднитѣ водители, между които били **банъ Вельо** и **протопопъ Константинъ**, обвинилъ ги въ бунтъ и ги заплашилъ съ смъртъ. Станало явно, че пловдивскиятъ гръцки митрополитъ билъ ги наклеветилъ, задѣто му не плащали никаква владинина. Напрасно уловенитѣ се оправдавали, че сж невинни и напомняли редовната служба на своитѣ младежи въ султанската войска. Разсърдениятъ везиръ далъ заповѣдъ на еничеритѣ си да ги изколятъ. Тогава единъ ходжа измолилъ прошка за тия, които приематъ мохамеданството. За да спасятъ живота си, на връхъ Гергьовденъ банъ Вельо и протопопъ Константинъ съ всички свещеници и първенци отъ Цѣпино се потурчили. Слѣдъ това везирѣтъ си заминалъ, а ходжата съ нѣколцина свои другари въ четири мѣсеца изтурчилъ цѣло Цѣпино, като използвалъ въ глада, който тогава върлувалъ тамъ и раздавалъ храна на тия, които се потурчвали. При службата си въ турската войска цѣпинци били усвоили много нѣща отъ нравитѣ и привичкитѣ на турцитѣ, та и това сжщо ги подготвило къмъ мохамеданството. Тия, които не желаяли да промѣнятъ вѣрата си, дълго врѣме се крили изъ горитѣ, а послѣ образували три нови села, между които било и село **Батеве** или **Батакъ**. Потурченото население било изравнено по права съ завоевателитѣ, а християнитѣ станали рая. Цѣпинци скоро показали ревността си къмъ новата вѣра, като ограбили и разрушили 33 манастири и 218 църкви отъ Костенецъ до Станимака.

Животътъ на българитѣ прѣзъ врѣме на тъмното робство.

Защо положението на българитѣ се влошило въ края на XVII в. Какви злоупотребления се вършели надъ българитѣ. Какъ живѣли българитѣ по това врѣме. Кждѣ намирали утѣха. Дѣ изказвали българитѣ своитѣ тѣги. Каква вѣра крѣпѣла българитѣ прѣзъ робството.

Въ края на XVII вѣкъ за българитѣ настанали тежки врѣмена. Турската държава трѣгнала бързо къмъ упадѣкъ. Отначало

Австрия, а послѣ Русия съ своитѣ войни ѝ нанасяли ударъ слѣдъ ударъ. Сѣвернитѣ ѝ владѣния постоянно били откъсвани и присъединявани къмъ съседнитѣ държави. А ведно съ тоя упадъкъ вървѣло и вжтрѣшното разлагане на Турция. Редътъ и спокойствието, които донѣйдѣ поне съществували по-прѣди въ нея, сега съвсѣмъ изчезнали. Изгубили се и прѣдишната военна наредба и строгата военна дисциплина. Еничерската войска, която нѣкога била плашило за Европа, сега се прѣвърнала на безредна тълпа, която плашела само султанитѣ и турската държава. Нравитѣ на турцитѣ се окончателно развалили. Чиновницитѣ захвърлили всѣкаква законностъ и справедливостъ. Мирниятъ трудъ билъ зарѣзанъ и всички се нахвърлили върху беззащитната рая, та на неинъ грѣбъ да живѣятъ. Турчинътъ не зачиталъ ни собствеността, ни честта, ни сѣмейството на христианина. Убийствата и грабежитѣ били най-обикновено нѣщо. Женитѣ на христианинѣ били оскърбявани, дъшеритѣ отвлечени и потурчвани или продавани въ робство. Турчинътъ отивалъ въ къщата на христианина, искалъ баница, кокошка и пилафъ и не само нищо не плащалъ, но отгорѣ получавалъ „дишъ парасж“—плата, задѣто си е хабилъ жжитѣ. Когато пъкъ имало война, турскитѣ войски безмилостно ограбвали и разорявали христианскитѣ села и градове отъ своята държава, прѣзъ които имъ се падало да минатъ.

Всичко горѣизложено правѣло положението на българитѣ извънредно плачевно и нетърпимо. Ала тѣ безропотно трѣбвало да прѣглѣщатъ и да понасятъ всичко това. Страхътъ отъ всесилния турчинъ ги каралъ да задушатъ гордостъ и честь и да затаятъ дълбоко въ душата си своето огорчение и омраза къмъ потисницитѣ. „Трай, че нѣма край!“ „Търпи душо, чернѣй кожо!“ „Прѣклонена глава сабя не сѣче!“ — ето какви правила ржководѣли беззащитния и онеправданъ българинъ. Принуденъ да изтърпи и понася всичко докрай, той се затворилъ въ своето сѣмейство и въ него търсѣлъ радостъ и утѣха. Българинътъ се прѣдалъ на неуморна работа, въртѣлъ копачката, налѣгалъ ралото и съ кървавъ трудъ се съземалъ отъ всѣко турско разорение и печелѣлъ хлѣбъ за дѣцата си. Всѣки гледалъ да живѣе колкото се може по-усамотено, по-свито, по-бѣдно, та да не прѣдизвика завистта или гнѣва на агата. Въ тия тежки години само христианската църква, празницитѣ, езикътъ и народнитѣ обичаи поддържали единството между потѣпкания български народъ. Въ тъмната и бѣдна църквица българитѣ се виждали пакъ събрани на едно. Молейки се на Бога и слушайки родната славянска рѣчь, тѣ черпѣли утѣха и сила да пона-

сятъ нещастията. Коледитѣ, сурвакването, сватбенитѣ обичаи, хорѣта и седѣнкитѣ сжщо така разбуждали за кратко врѣме народната душа и разведряли сърцата на стари и млади.

Тжигитѣ и неволитѣ си, жалбитѣ и радоститѣ си отъ това врѣме българскитѣ народъ изразявалъ въ своитѣ чудно хубави народни пѣсни. Въ тѣхъ българинътъ изказва обичта си и грижитѣ си къмъ жена и дѣца, къмъ братя и сестри. Въ тѣхъ той се оплаква за заробванията и насилията на турцитѣ. Въ тѣхъ разказва за юнашкитѣ дѣла на Крали Марка и възпѣва тия свои юнаци, които излазали на борба съ народнитѣ мжчители. Въ тѣхъ той излива и надеждитѣ си за по-свѣтли дни*). Натжженъ и опечаленъ билъ съчинителътъ на тия пѣсни и зарадъ това тѣга вѣяла отъ тѣхното съдържание и отъ напѣва имъ. Но при все туй тѣ пакъ вливали утѣха у българина и не оставяли съвсѣмъ да угасне духътъ му.

Наредъ съ вѣрата, обичаитѣ и народнитѣ пѣсни, още едно нѣщо крѣпѣло българитѣ. То било надеждата, че православна и братска Русия единъ день ще дойде на помощъ на българския народъ и ще го освободи отъ турския гнетъ. Тая надежда се зародила у българитѣ тогава, когато славянска Русия станала могща държава и когато отъ друга страна нашиятъ народъ прѣстаналъ да очаква помощъ отъ западно-европейскитѣ католишки държави. Вѣрата въ московския царъ, или въ дѣда Ивана се прѣдавала отъ баща на синъ. И колкото повече Русия се засилвала, а Турция слабѣяла, толкова повече расла и тая вѣра и крѣпнѣла надеждата у българитѣ, че страданията имъ единъ день ще иматъ край.

Хайдутѣ.

Кои се явявали като народни защитници прѣзъ врѣме на робството. Кои ставали хайдутѣ. Каква наредба имали хайдутитѣ чети. Кога излазали изъ горитѣ; какъ дѣйствували и кога се прибирали. Какъ гледалъ народътъ на хайдутитѣ, Кои хайдутски воеводи се възпѣватъ въ нашитѣ пѣсни. Какво значение има хайдутството.

Въ най-чернитѣ и тежки дни отъ своето робство българинътъ все пакъ не останалъ безъ каква-годѣ защита. Тая защита му давали хайдутитѣ. Хайдутството съществувало не само у българитѣ, а и у другитѣ балкански народи и то твърдѣ отдавна. Но особено много се развило то прѣзъ послѣднитѣ вѣкове на робството.

*) „Майка сидѣте люлѣе: Нани ми, нани, Иванчо, Та голѣмъ да ми порастешъ, Царството да си отнемешъ, Отъ клети турци поганци“.

Турцитѣ извършвали надъ беззащитната рая всѣкакви жестокости и оскърбления. На едного убивали родителитѣ, на други изгаряли кжщата и ограбвали имота, на трети съсипвали търговията, а на четвърти осрамяли сѣмейството, като отвличали и потурчвали сестритѣ му или дъщеря му. Раята обикновено безропотно и търпѣливо понасяла тия жестокости и унижения. Но имало и такива горди и смѣли хора, които не могли да прѣгълтнатъ обидата или спокойно да гледатъ страданията на своитѣ братя. Огорчени дълбоко, тѣ захвърляли рало и търговия, зарѣзвали жени и дѣца, хващали планинитѣ и давали клетва, че ще отмъстятъ на своитѣ народни оскърбители и изедници. Тия хора се наричали **хайдуги**. За да изпълнятъ по-сполучливо обѣщанието си, хайдутитѣ се събирали на групи и образували „дружина“ или „чега“. Хайдушката дружина била обикновено малка — отъ 15 до 30 души и само въ рѣдки случаи — до 50. Най-юначниятъ и спитниятъ отъ дружината се избиралъ за **войвода**. Войводата назначавалъ едного отъ „юнацитѣ“ или „момчетата“ за **байрактаръ**, който носѣлъ червеното или зелено хайдушко знаме. Хайдутитѣ се обличали или съ нашенско селско облѣкло, или съ турски дрехи, понѣкога направени отъ чоха и украсени съ сѣрма. Оржжието имъ състоело отъ „дълга пушка бойлия“, „остра сабля френгия“ и „чифте пищови на поясъ“. Юнацитѣ се свързвали съ клетва, че ще бждатъ вѣрни на воеводата и помежду си, че ще си помагатъ единъ на другъ и че нѣма да се изоставятъ въ неволя. Давали си още дума да не крадатъ, да не оскърбятъ жена и да не нападатъ на християнитѣ. Крадцитѣ или „кокошкаритѣ“ били прѣзирани, а оскърбителитѣ на жени — изгонвани отъ дружината.

Около Гергьовденъ, когато горитѣ се разлистятъ и зашумятъ, хайдутитѣ излазали въ планинитѣ и започвали своята работа. Щомъ се научвали, че нѣкой турски голѣмецъ е станалъ нетърпимъ за християнитѣ, тѣ слазяли отъ своитѣ планини, издебвали го нѣйдѣ на полето или пъкъ се промѣквали нощемъ въ самото му жилище. И като по Божие наказание изедникътъ падалъ убитъ, богатствата му били ограбвани, а кжщата му се прѣвръщала на пепель. Понѣкога хайдутитѣ отвличали злодѣца съ себе си, подлагали го на различни мъки и слѣдъ това го пуцвали. Такъвъ турчинъ вече не помислювалъ да пакости на раята. Тия убийства и нападения ставали често по поканата и молбата на християнското население. Но слѣдъ отмъщението дружината трѣбвало бързо да бѣга назадъ и прѣзъ диви и горски пжтеки да дири спасение въ най-затѣнтенитѣ планински усои

и пустини. Животътъ на хайдутитѣ билъ изложенъ на хиляди опасности. По тѣхнитѣ дири постоянно вървѣли потери отъ сѣмени и заптиета, зарадъ това често трѣбвало да мѣнятъ убѣжищата си. Много пжти тѣ бивали принудени безъ завивка и огънь да спятъ подъ открито небе и на гола земя. Наистина „тлѣсти агнета“ и „руйно вино червено“ често се слагали на тѣхната хайдушка трапеза, но не рѣдко тѣмъ се падало по цѣли дни да не виждатъ храна и тогава тѣ утолявали глада си съ корени, трѣва и шума, а жаждата си — съ хладната роса. Раненитѣ и болнитѣ си другари хайдутитѣ грижливо пазѣли и носѣли на ржцѣ. Тѣй бурно протичало лѣтото за хайдутина. Около Кръстовденъ, когато гората се оголвала, хайдутитѣ скривали своето оржие и облѣкло изъ пещеритѣ и хралупитѣ и слазяли да прѣзимуватъ въ селата, у своитѣ вѣрни хора — **ятаци**.

Въ хайдутството се изразила жаждата на българитѣ къмъ свободенъ и независимъ животъ и стремежътъ имъ къмъ геройски дѣла. Хайдутитѣ били защитници на слабитѣ и угнетенитѣ, зарадъ това българскиятъ народъ се отнасялъ съ любовъ и почитъ къмъ тѣхъ. Тая своя обичъ той е изразилъ въ многобройнитѣ хайдушки пѣсни, въ които се възпѣватъ юначнитѣ дѣла на различни воеводи и хайдуги, като **Страхилъ**, **Манушъ**, **Чавдаръ**, **Вълко**, **Стоянъ**, **Ненчо** и пр. Хайдугували и жени: **Тодорка** и **Сирма** воеводки. Хайдутството може да се вземе като връзка, която прѣзъ вѣкове свързва старобългарската военна сила съ бунтовническитѣ чети и по-късно съ народното опълчение, отъ което пъкъ възникна днешната българска войска.

Църковенъ и умственъ животъ у българитѣ прѣзъ робството.

Що станало съ българската църква при падането на България. Какви били гръцкитѣ владци. Какъвъ билъ духовниятъ животъ на българитѣ прѣзъ робството. Какви били килийнитѣ училища и що се учело въ тѣхъ. Що били дамаскитѣ. Кои изкуства цѣвтѣли между българитѣ по това врѣме.

Българскиятъ народъ изгубилъ не само политическата си свобода, но и църковната си самостоятелностъ. Едновременно съ падането на България била унищожена и Търновската патриаршия, а епархитѣ ѝ били подчинени на цариградския патриархъ. Послѣдниятъ започналъ да изпраща гърци за епископи и архиепископи въ България и скоро висшето българско духовенство било погърчено. Българитѣ доброволно се подчинили на цариградския патриархъ, като се надѣвали, че той ще имъ бжде защитникъ прѣдъ турската власть. Това станало още въ 1394.

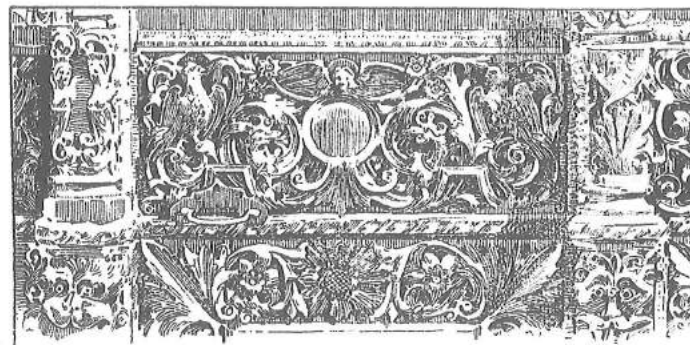
год. *) Въ 1402. год. въ Търново билъ назначенъ вече митрополитъ отъ цариградския патриархъ. Но българитѣ останали много излѣгани. Гръцкото духовенство не се отличавало нито съ нравственостъ, нито съ образование. Гръцкитѣ владци дождавали между българитѣ не за да ги ръководятъ и закрилятъ, а за да печелятъ повече пари. Владишкитѣ длѣжности, па и патриаршескиятъ санъ се продавалъ **). Владици и патриарси ставали не най-достойнитѣ, а тия, които имали повече пари. Случвало се да взематъ владци мѣста хора невѣжки, бивши пашовски спуги и чибукчи, които по нѣкакъвъ начинъ забогатявали. Като дохождали между българитѣ, първата мисль на тия владци била да си изкаратъ даденитѣ пари и да напечелятъ още повече. Заобиколени съ много прислужници и заптии, тѣ трѣгвали изъ села и градове да събиратъ своята „владчина“ или по-добрѣ трѣгвали на грабежъ. Тѣ измисляли хиляди начини за печалба. Карали населението и поповетѣ да имъ правятъ подарѣци, удвоявали и утроявали такситѣ за духовни трѣби, свѣрзвали незаконни бракове, скарвали и развеждали съпрузи, само и само да натрупатъ повече пари. Надъ всичко туй тия владци мразѣли българина, надсмивали му се и го наричали дебелоглавъ и изродъ. Българитѣ скоро разбрали, какви сж патриаршитѣ имъ и ги намразили. Но и тѣхнитѣ грабежи и безчинства тѣ били длѣжни да понесатъ безропотно, защото всѣки, който се осмѣлявалъ да се обяви противъ тѣхъ, билъ оклеветаванъ като бунтовникъ и не виждалъ бѣлъ день.

За умственъ животъ между българитѣ прѣзъ това врѣме едва може да се говори. За училища и просвѣщение никой не се грижелъ. Грамотността била съвсѣмъ рѣдко нѣщо. Грамотни били само поповетѣ. Българитѣ отново взели да си служатъ съ рабуша за смѣтане и писване, както било прѣди покръщението. За да се подготвятъ хора за църковни служители и пѣвци, свещеницитѣ събирали младежи въ нѣкоя стаичка при църквата или у дома си и ги обучавали на четмо и писмо. Това сж тѣй нареченитѣ килийни училища. Поради липса на хартия ученицитѣ писали на пѣськъ или пѣкъ на панакиди — дѣски намазани съ воскъ. За учебници имъ служели църковнитѣ книги: часословтъ, псалтиртъ, апостолтъ и евангелието. Учено

*) Охридската архиепископия запазила независимостта си още 250 години (до 1767. год.), но и тя рано се погърчила, та народътъ и отъ нея не виждалъ никаква полза.

***) Въ 390 години се смѣнили 140 патриарси, та на патриархъ срѣдно се падали по-малко отъ три години. Така постъпвали султанитѣ, за да изкубнатъ повече пари. Сжщото правѣли и патриарситѣ съ владцишкитѣ мѣста.

се още църковно пѣене. Който се научвалъ да чете тия книги, той минавалъ цѣлата наука и се наричалъ **граматикъ**. Боятъ съ тояги и фалангата били главно срѣдство за поправка на немирницитѣ и лѣнивцитѣ. И сега монастиритѣ пакъ си оставали главни огнища за просвѣта. Въ монастирскитѣ килийни училища се събирали повече младежи и били обучавани съ по-голѣма ревностъ. Тукъ били запазени повече спомени съ българското царство и затова народниятъ духъ билъ по-живъ. Отъ тукъ излазяли най-буднитѣ хора и малцината писатели, които писали своитѣ **дамаскини** или църковно-поучителни книги. Тия книги били написани на църковно-славянски езикъ, но въ тѣхъ зель да си пробива пжтъ и **новобългарскиятъ езикъ**.

Образецъ отъ българска рѣзба на иконостаса на църква въ Самоковъ.

Отъ изкуствата прѣзъ врѣме на робството вирѣяли **иконописътъ** или зографчийството и **рѣзбарството** на дърво или марангозчийството. Великолѣпни произведения отъ послѣдното изкуство и до днесъ сжществуватъ запазени изъ много църкви на нашето отечество.

Фенерско иго.

Какъвъ планъ съставили фенерскитѣ гърци въ срѣдата на XVIII в. Шо въвождали въ българскитѣ църкви. Какви пакости извършили гърцитѣ. Шо успѣли гърцитѣ да извършатъ въ българскитѣ земи.

До срѣдата на XVIII вѣкъ църковното богослужение се извършвало на славянски. Но отъ това прѣме работата се измѣнила. Цариградскитѣ гърци отъ махалата **Фенеръ** разбогатѣли, заели голѣми служби въ Турция и добили голѣма сила. Тогава тѣ съставили единъ великъ планъ: **чрѣзъ църквитѣ и учили-**

щата да погърчатъ всички християни отъ Полуострова, та единъ день да възстановятъ византийската империя. Тѣ взели патриаршията въ свои рѣцѣ, за владици избирали вече по-просвѣтени хора и започнали навсѣкждѣ да въвождатъ грѣцко богослужение и да отварятъ грѣцки училища. Славянскитѣ църковни книги били изгаряни, старитѣ рѣкописи били унищожавани като еретически, а на мѣстото на славянскитѣ надписи въ църквитѣ и на иконитѣ поставяли грѣцки. Така гърцитѣ се стараели да унищожатъ всичко, което говорѣло за произхода и миналото на българския народъ. И тѣ направили голѣми успѣхи. Въ българскитѣ градове се служело на грѣцки езикъ, а въ училищата се учело на грѣцки. Много отъ младежитѣ, които изпазяли отъ тия училища, се срамували отъ своята народностъ, избѣгвали да говорятъ на майчиния си езикъ и се наричали елини. Отъ градоветѣ владицитѣ прѣнесли грѣцката зараза и изъ селата. Въ селата обаче тѣ нѣмали голѣмъ успѣхъ, едно защото селянитѣ се указали по-корави българи отъ гражданитѣ и друго, защото нѣмало достатъчно хора, които да въвождатъ грѣцкия езикъ въ селскитѣ църкви. Славянското богослужение се запазило и въ манастиритѣ. Но все пакъ гърцитѣ сторили много нѣщо. Български книги и българско писмо се срѣщали тукъ-тамъ. Много стари паметници отъ старото царство изчезнали. Българското име все по-рѣдко и по-рѣдко се чувало и българскиятъ народъ билъ почти забравенъ. Гражданитѣ до такава степенъ охладѣли къмъ народността си, че селянитѣ ги наричали гърци. На нѣкои мѣста въ Македония и Тракия (около Охридъ наприкладъ) не се срѣщалъ ни единъ човѣкъ грамотенъ по славянски, макаръ че хиляди познавали грѣцки езикъ. Такива тежки врѣмена прѣживѣвали българитѣ прѣзъ XVIII вѣкъ. Изглеждало като че българскиятъ народъ е осжденъ вече на окончателно изчезване.

↓ Разкапване на Турция. Кърджалии. Пазвантоглу.

Какво било положението на Турция прѣзъ XVIII в. Какви били кърджалиитѣ и що извършили въ българскитѣ земи. Кой възстаналъ въ Видинско. Защо пакъ българитѣ пострадали най-много отъ кърджалиитѣ и Пазвантоглу.

Прѣзъ осемнадесетия вѣкъ на българитѣ като че било сждено да изпиятъ до дъно чашата на страданията. Подъ ударитѣ на Австрия и Русия турската държава съвсѣмъ отпаднала. Управлението ѝ се разкапало, финанситѣ ѝ се разнебитили, а еничеритѣ се прѣвърнали въ разбойници и бунтовници, които не давали миръ на Цариградъ. Султанитѣ виждали, че за спасението на държавата сж необходими прѣобразования. Но когато стж-

пилъ на прѣстола султанъ Селимъ III въ 1789. год. и се опиталъ да прѣобразува управлението и войската, срѣщу него се дигнали на 6-7 мѣста открити възстания отъ управителитѣ и пашитѣ, които искали да се запази стариятъ редъ. Подигнали се сжщо тѣй и еничеритѣ, които не искали да се направятъ никакви прѣобразования въ войската. Въ Европейска Турция възстанали: Махмудъ Бушатлъ — въ Албания, Али паша — въ Епирѣ и Тесалия и Османъ Пазвантоглу — въ Видинъ. Дълго врѣме Високата Порта била безсилна да се бори срѣщу тѣхъ.

Въ сждото врѣме (края на XVIII вѣкъ) Европейска Турция била наводнена отъ многочислени разбойници, наречени кърджалии. Кърджалиитѣ се явили най-напрѣдъ въ Родопската област Кърджалѣкъ, до Хасково, отдѣто и получили името си. Тѣ не били обикновени разбойнишки шайки, а цѣла войска, която възлазяла на десетки хиляди и която си имала своя организация, свои главатаритѣ*) и второстепенни началници: бинбашии и бюлюкбашии. Въ редоветѣ на кърджалиитѣ влазели буйни и жестоки хори отъ всички народности и всички вѣри. За тѣхъ нѣмало нищо свето и мило. Лекиятъ грабежъ и веселиятъ животъ била единствената имъ цѣль, която ги е свързвала. Облѣчени съ скжпи сѣрмени, чохени и кадифени дрехи, и въоръжени до зжби съ всѣкакво оржие, кърджалиитѣ кръстосвали надлъжъ и наширъ цѣлия Полуостровъ. Тѣ не грабѣли като другитѣ разбойници само отдѣлни лица или пжтнички кервани. На своитѣ бързи коне тѣ нападали градоветѣ и селата, запалвали ги отъ четири страни и съ страшни викове се прѣдавали на грабежъ и убийства. Слѣдъ като се насищали на кръвъ, кърджалиитѣ се оттегляли, а плячката прибирали въ горскитѣ си скривалища. Стотини хубави жени и момии, грабнати на сила, били длъжни да придружаватъ тия разбойници и да ги забавляватъ съ своитѣ игри и пѣсни. Тия нещастни жени се наричали гевендии.

↓ Дълго врѣме кърджалиитѣ безнаказано върлували изъ Полуострова. Еничерскитѣ войски, които били пращани срѣщу тѣхъ, били разбивани или пѣкъ се присѣдинявали къмъ разбойничитѣ. Много цвѣтущи градове били обезлюдени и обърнати на пепелища и много плодородни краища били съвсѣмъ разорени**).

*) Отъ кърджалийскитѣ главатарии най-прочути били Емийъ ага, потурчениятъ българинъ Кара Феизъ, Гушанѣ Али, и българитѣ Кара Кольо и Индже войвода.

***) Въ това врѣме пострадали и градоветѣ Копривщица, Панагюрище, Арбанаси, Москопль, Станимака, Калоферъ, Елена, Тръна, Тетевенъ и много други. Не пострадали само укрѣпенитѣ градове и градоветѣ, на които населението съ оржие отблъсвало разбойничитѣ.

При известието, че кърджалиитѣ идатъ, населението съ ужасъ напушало огнищата си и избѣгвало въ планинитѣ. Споменътъ за страшнитѣ кърджалийски врѣмена и до днесъ още живѣе у българския народъ.

Когато турската властъ взела по-строги мѣрки спрѣмо кърджалийскитѣ орди, тѣ се присѣдинили къмъ Пазвантоглу. Османъ Пазвантоглу билъ потурченъ бошнакъ. Той прѣвзелъ града Видинъ (1794. г.), уздравилъ още повече видинската крѣпостъ, и като събралъ значителна войска, конница и пѣхота, обявилъ се противъ турското правителство. Неговитѣ разбойнически шайки грабѣли Сърбия, Сѣверна Албания и Ромъния до Букурещъ. Султанътъ изпратилъ три войски срѣщу Османа (една отъ тѣхъ броела 120 хиляди души), но и тритѣ били разбити подъ Видинъ. Околното население страдало не само отъ Пазвантовитѣ войски, но и отъ разбититѣ турци, които сжщо се прѣдавали на разбойничество. Най-сетнѣ султанътъ оставилъ на мира Османъ Пазвантоглу, като дори го назначилъ за паша на видинската областъ. Пазвантоглу построилъ въ Видинъ много джамии, обществени здания и чешми, основалъ библиотека и съкълъ свои пари — пазванчета. Едва слѣдъ смъртта му (1807. г.) турцитѣ възстановили реда въ тия области, а кърджалиитѣ били изтребени къмъ 1815. година. Пъленъ редъ пакъ билъ въведенъ, когато султанъ Махмудъ II успѣлъ да уреди нова постоянна войска и въ 1826. г. избилъ еничеритѣ въ Цариградъ. Тѣзи 20-годишни размирици още повече разклатили Турция и разорили владѣнията ѝ. Прѣзъ това врѣме най-много си изпатили пакъ българитѣ, защото въ тѣхнитѣ земи се извършвали всички тия събития. Не по-малко пострадали тѣ и отъ делибашинитѣ, въоръжени турски чети, които били задължени да прѣслѣдватъ кърджалиитѣ и разбойничитѣ. Тѣ кръстосвали изъ българскитѣ села, искали отъ селянитѣ баници и кокошки, а слѣдъ това вземали „дишъ-хакъ“ — разноски, за дѣто сж си хабили зѣбитѣ. На тия грабежи и безчинства билъ туренъ донѣкъ край, когато делибашинитѣ били замѣнени съ сейменитѣ, нова турска жандармерия.

Възраждане на българитѣ. — Отецъ Паисий и Софроний Врачански.

Сломило ли тежкото иго българския народъ. Какъ се съзвемали българитѣ. Кои хора се явили като народни водители. Кой е отецъ Паисий. Какъ била написана историята му. Кой прѣдължилъ дѣлото на Паисия. Що написалъ Софроний Врачански.

Ужаснитѣ страдания и тегла не сломили българския народъ.

Коравитѣ му плещи издържали всички бѣдствия, а трѣзвиятъ му духъ не угасналъ подъ двойното робство. Съ своето неуморно и пословично трудолюбие българитѣ бързо се отправяли отъ разоренията и грабежитѣ. Изгоренитѣ и съсипани села се изграждали отново, а край политѣ на Стара-Планина, Срѣдна-Гора и Родопитѣ възникнали будни и оживени градове. Въ тѣхъ се развило абаджийството, гайтанджилѣкътъ, стругарството, жельзарството и кожарството. Появило се пѣргаво и заможно съсловие отъ занаятчи и търговци. Турцитѣ не обичали мирния поминѣкъ, та българскитѣ занаятчи и търговци почти нѣмали съперници въ обширната турска империя. Това имъ помогнало още по-бързо да напрѣднатъ и забогатѣятъ. Тѣ започнали да излизатъ и извънъ Турция — въ Русия, въ Австрия и

Отецъ Паисий.

полусвободна Ромъния и имали възможностъ да се запознаятъ съ наредбитѣ, свободата, напрѣдъка и просвѣтата на европейскитѣ народи. Въ лицето на тия търговци и заможни занаятчи — чорбаджии и първенци — българитѣ имали вече своитѣ народни водители. Наистина, на първо врѣме тѣ се намирали подъ влиянието на грѣцкитѣ училища, но наскоро се явилъ човѣкъ, който имъ показалъ, по какъвъ пѣтъ трѣбва да трѣгнатъ. Тоя човѣкъ билъ хиландарскиятъ монахъ Паисий.

Паисий билъ родомъ отъ Самоковска епархия. Още твърдѣ младъ той билъ отишълъ въ Хиландарския манастиръ, дѣто братъ му билъ игуменъ и самъ се покалугерилъ. Между манастиръ на тоя манастиръ имало българи, руси, гърци и сърби. Тѣ често бесѣдвали помежду си за своитѣ народи, за тѣхното минало и се прѣпирали, кой народъ държи първо мѣсто. Отъ тия бесѣди Отецъ Паисий разбралъ, че българитѣ, които по численостъ и по качества не стоятъ по-долу отъ сърби и гърци, сж най-потѣпканиятъ и изостаналъ народъ на Полуострова. При това българитѣ нѣматъ никаква история и нищо не знаятъ за своето минало. Това възбудило въ сърцето му жалость и гореща любовъ къмъ забравенитѣ му братя и той съ жаръ се заловилъ да напише българска история. Безъ да гледа на разстроеното си здраве и своята слаба подготовка, четиридесетгодишниятъ монахъ работилъ три години, ровилъ се изъ светогорскитѣ библиотеки и ходилъ въ Австрия, като навсѣкждѣ търсилъ материали. И въ 1762. година излиза на свѣтъ неговата „История славянобългарска за българскитѣ царе и светци болгарски, събрана и наредена отъ иеромонаха Паисия за полза на българския народъ“.

ПАИСИЯ ПИСАХЪ

МОЛОДОУМНО СЪВНУЧАЕ ИБУСНО БЪЛГАРСКОЕ ЯКО
 БИТЕ ЗАПИСАНОМЪ РАДЪМЪМЪ ПРЕТЪСНАТЕ
 ИСТОРИИУМО ИЛАТТИТЕ МЕТИАМЪ ПУСТЪМЪ
 МЪДЪ ПОУЧЕМОТЪ ПИСАТИ ИМЕНТО НАСЕНО
 ПОТЪТИ

ПАИСИЯ ПИСАХЪ

Хиландарски

Откъслекъ отъ самия Паисиевъ ржкопись.

(вамъ написахъ, кои любите свой родъ и отечество българско и любите знати за свой родъ и языкъ, преписуйте историциу сию и платите, нека вамъ препишатъ, кои умеютъ писати и имейте я да се не погуби,
 Паисия проигуменъ хиландарски).

Историята на Паисия не била навсѣкждѣ вѣрна и истинска, но тя била написана съ жаръ и въ всѣка нейна страница бли-

кала гореща и беззавѣтна обичъ къмъ българския народъ. Въ нея той говорѣлъ, че българитѣ сж били нѣкога голѣмъ и силенъ народъ, че тѣ сж имали славни царе, народни патриарси и светци; че българската обширна държава е задавала страхъ на своитѣ съсѣди и че руси и сърби дължатъ на българскитѣ книги и на българскитѣ учени своето просвѣщение. Въ историята си Паисий укорявалъ тия „безумци“ и „изроди“, които се срамували отъ народа си, отказватъ се отъ него и се наричатъ гърци. Той ги канѣлъ да се повърнатъ къмъ своя „родъ и языкъ“ и горещо съвѣтвалъ българитѣ да се трудятъ за своето събуждане и просвѣта. Най-сетнѣ, като сжщински пророкъ, Паисий прѣдсказвалъ, че Богъ не е „за винаги забравилъ“ незлобивия и скромненъ български народъ и че единъ день Той ще го възкрѣси за новъ животъ.

Като написалъ историята си, Паисий трѣгналъ съ своя ржкопись на ржка изъ българскитѣ земи да го разнася за прочитане и прѣписване. Какаво е станало съ Отца Паисия по-нататкъ, не се знае, но великото му дѣло не пропаднало. Всѣки, който прочиталъ историята му, пламвалъ отъ любовъ къмъ своя народъ и започвалъ да работи за неговото свѣстяване. Отъ прибавкитѣ, които прѣписвачитѣ правѣли къмъ историята му, ясно се вижда, какво отечестволюбие ги обладало и каква омраза къмъ гърцитѣ се събуждала у тѣхъ слѣдъ прочитането на тая книга.

Единъ отъ прѣписвачитѣ на Паисиевата история билъ и Стойко Владиславовъ отъ Котелъ, който по-късно станалъ Врачански епископъ подъ името Софроний. Той билъ даровитъ човѣкъ и се отличавалъ съ голѣмо трудолюбие. Още като свещеникъ той събиралъ младежи около себе си да ги обучава, а въ църква държалъ поучителни слова на народа. Съ това обаче той си навлѣкълъ омразата на своитѣ невѣжествени другари и отъ тукъ се захванали неговитѣ скитания и бѣдствия. Нещастията го прѣслѣдвали почти прѣзъ цѣлия му животъ. На нѣколко пжти билъ битъ и затварянъ, а веднажъ насмалко останало да бжде обѣсенъ и застрѣлянъ. Като епископъ пкъ, той изпиталъ всичкитѣ ужаси на кърджалийскитѣ врѣмена. Най-сетнѣ избѣгналъ въ Ромъния и тука, далечъ отъ паството си, „за да бжде отъ малко-малко полезенъ на рода си“, започналъ да пише книги. Софроний напечаталъ първата книга, написана на новобългарски езикъ — „Сборникъ отъ слова и поучения за не-дѣлни и празнични дни“. Тая книга, наречена отъ народа Софрониево, е била дълго врѣме най-любимото четиво за българина. Въ малкото си пкъ съчинение „Житие и страдания

грѣшнаго Софрония“ той описалъ живота си и патилата си, както и патилата на българитѣ отъ кърджалиитѣ и отъ Пазвантоглу. Умрѣлъ въ Букурещъ въ 1815. година.

Руско-турски войни. Освобождение на сѣрбитѣ и гърцитѣ.

Кое още спомогнало за възраждането на българитѣ. Какъ се освободили сѣрбитѣ. Какъ се освободили гърцитѣ. Взели ли и българитѣ участие при освобождението на сѣрби и гърци.

За възражданено на българския народъ доста спомогнали и войнитѣ, които руситѣ водѣли съ Турция, а така сжщо и възстанията на сѣрбитѣ и гърцитѣ. Руско-турскитѣ войни се захванали още при Петра Велики въ началото на XVIII вѣкъ. Но тѣ особено зачестили прѣзъ втората половина на тоя вѣкъ и прѣзъ слѣдующия. Турцитѣ търпѣли поражение слѣдъ поражение и сѣверната имъ граница слаязала все по-на югъ и по-на югъ. При Екатерина II Велика билъ сключенъ Кючукъ-Кайнарджискиятъ миръ (1774. г.), споредъ който руситѣ добили право да покровителствуватъ християнитѣ въ Европейска Турция и да се намѣсватъ въ вжтрѣшнитѣ ѳ работи. Отъ това врѣме руското влияние въ Полуострова добило голѣма сила. Балканскитѣ народи вече ясно виждали неджгавостта на Турция и у тѣхъ се явило желание да се свободятъ.

Първи отъ балканскитѣ народи се заловили за оржжие сѣрбитѣ. Планинскиятъ характеръ на страната и малкото турци въ сѣрбскитѣ земи помагали да сѣрбитѣ да запазятъ свободолюбивия си духъ. Съсѣдството имъ съ Австрия и примѣрътъ на тѣхнитѣ черногорски събратия сжщо тѣй много ги насърдчавали. Въ 1804. година бѣлградскиятъ паша раздалъ оржжие на населението да се брани отъ кърджалиитѣ и отъ разбунтуванитѣ еничери, които грабѣли страната. Сѣрбитѣ бърже очистили отечеството си отъ разбойницитѣ, но не сложили оржжие слѣдъ това, а продължили борбата за пълното си освобождение. Между тѣхъ се явилъ юначенъ и опитенъ вождъ, **Георги Петровичъ** или **Кара-Георги**. Руситѣ пратили на сѣрбитѣ пушки и топове, па наскоро и самитѣ тѣ обявили война на Турция (1806. — 1812. г.). Ето защо възстанието вървѣло много успѣшно. До 1812. год. почти цѣла Сѣрбия била освободена. Въ тия борби взели участие много българи и български хайдутѣ, между които билъ и **хайдутъ Велко** отъ Зайчарско и Сливненецътъ **Кондъо**. **Софиянецътъ Ичко** пъкъ се явилъ като пръвъ сѣрбски дипломатъ и успѣлъ да сключи съ турцитѣ миръ, нареченъ **Ичковиятъ**

миръ. Но въ 1812. г. руситѣ свързали миръ въ Букурещъ, защото имъ прѣдстояла война съ Наполеона. Тогава турцитѣ се втурнали съ всички сили въ Сѣрбия и потѣпкали възстанието. **Кара-Георги** и много сѣрбски водители избѣгали; обаче въ 1815. година сѣрбитѣ дигнали ново възстание подъ началството на хигрия и прѣдпазливъ **Милошъ Обрѣновичъ**. Съ военни успѣхи и изкусни прѣговори, той издѣйствувалъ въ 1817. год. за себе си княжеска титла, а за сѣрбитѣ много свободи и право да носятъ оржжие. Отъ **Кара-Георги** и **Милошъ Обрѣновичъ** водятъ начало двѣтѣ сѣрбски династии — на **Обрѣновичитѣ** и **Карагеоревичитѣ**.

Слѣдъ сѣрбитѣ възстанали и гърцитѣ. И тѣхната страна сжщо била планинска и малко заселена съ турци. Гърцитѣ, прѣдадени на търговия, доста забогатѣли, а сношенията имъ съ Европа и Русия ги събудили и просвѣтили. Отворили се училища, образували се много дружества — хетерии, които имали за цѣлъ освобождението на Гърция. Въ 1821. година **Патраскиятъ** епископъ **Германосъ** приданилъ народа къмъ оржжие и цѣла Гърция възстанала. Многочисленитѣ търговски кораби на гърцитѣ веднага се прѣвърнали въ военна флота и не допушвали турцитѣ да се приближатъ до грѣцкитѣ брѣгове. И въ това възстание, което нашиятъ народъ нарекълъ „завѣра“ **сир. борба за вѣра**, не закѣснѣли да взематъ участие много българи, като **Хаджи Христо** отъ **Котелъ**, **Хаджи Михалъ** отъ **Пловдивъ**, **Марко Бочаръ** отъ **Воденъ**, **Семко** отъ **Търново** и храбриятъ **бакалъ Гого**. За този послѣдния гърцитѣ казвали: „Дѣто е Гого, тамъ е побѣдата“. Българскитѣ доброволци броели до 2000 души. До 1824. година гърцитѣ имали успѣхъ. Слѣдъ това имъ трѣгнало назадъ, защото водителитѣ на възстанието се скарали помежду си и защото на турцитѣ почнала да помага египетската флота. Но тогава пъкъ за гърцитѣ се застъпила Русия, а слѣдъ нея Англия и Франция. Съединената флота на тия три държави въ четири часа унищожила при **Наваринъ** цѣлата турско-египетска флота. Разсърдени на Русия, турцитѣ ѳ обявили война (1828. г.), но и този пжтъ нѣмали успѣхъ. Рускитѣ войски прѣзъ **Влашко** минали **Дунавъ**, прѣвзели **Варна** и **Силистра** и обсадили **Шуменъ**. А генералъ **Дибичъ** прѣминалъ Балкана (зарадъ което е нареченъ **Забалкански**), заелъ източна Тракия и почти безъ бой влѣзълъ въ **Одринъ**, кждѣто билъ сключенъ миръ въ 1829. година. Споредъ **Одринския миръ** на Гърция се дала пълна независимостъ, а Сѣрбия, **Влашко** и **Молдавия** станали автономни княжества.

чуть учителъ. Особено много ламтѣли да иматъ за учителъ самия патриархъ на българското учителство — Отца Неофита. Дори и сръбскиятъ князь Милошъ се опиталъ да го привлѣче. Той му прѣдложилъ мѣстото на Бѣлградски митрополитъ, като му обѣщалъ голѣма заплата и много приходи. Но Неофитъ Рилски отхвърлилъ примамливото прѣдложение и, макаръ съ нищожна заплата, прѣдпочелъ да работи за доброто и просвѣтата на своя народъ. Слѣдъ като учителствувалъ още нѣколко години въ Копрившица и въ Богословското училище на островъ Халки, Неофитъ се завърналъ въ Рилския манастиръ. Тукъ сжщо отворилъ училище и прѣподавалъ, като се занимавалъ и съ книжовна работа. Въ Рилския манастиръ като игуменъ прѣкаралъ отецъ Неофитъ до самата си смъртъ (1881.), обсипанъ съ почитъ и уважение отъ ученицитѣ си и отъ признателния български народъ.

А просвѣтното дѣло все повече и повече процвѣтѣвало. Десетъ години слѣдъ отварянето на габровското училище въ България имало вече 53 нови училища: 31 въ сѣверна България, 18 въ Тракия и 4 въ сѣверна Македония. Броятъ имъ продължавалъ да расте. Отворили се по това врѣме и печатници: въ 1824. год. се отворила такава въ Самсковъ отъ Карастояновъ, а въ 1838. год. била отворена нсва печатница въ Солунъ отъ дейранецъ архимандритъ Теодосий. По тоя начинъ незабѣлзано въ българскитѣ земи се извършилъ дълбокъ прѣвратъ. Въ единъ 40-годишенъ периодъ (прѣзъ първата половина на XIX вѣкъ) отъ тъмното безсъзнателно българско население възникналъ младъ и буденъ народъ съ просвѣтени и родолюбиви учители, свещеници, търговци и писатели, съ свои училища и съ своя книжнина. Забравениятъ български народъ възкрѣсналъ за новъ жиготъ и нищо не могло вече да го възпреи

Църковенъ въпросъ.

Кое спѣвело възреждането на българския народъ. Кога се чулъ първиятъ ропотъ срѣщу грѣцкитѣ владии. Що несърдчило българитѣ. Коя борба наричаме Църковенъ въпросъ. Кои били първитѣ водители въ тая борба. Кой гредѣ станалъ центъръ на борбата. Какъ се създаде българска църква въ Цариградъ. Какъ повлияла Кримската война на борбата.

Въ стремежа си къмъ народно възреждане българитѣ срѣщали голѣми спѣнки отъ страна на грѣцкитѣ владии. Освѣнъ това грабежитѣ и нравствената развала на грѣцкото духовенство отдавна възбуждали негодувание въ душата на набожния народъ. Колкото повече българитѣ се събуждали, толкова повече се усиливало и негодуванието срѣщу чуждото духовенство. Въ 1833. го-

дина се чулъ първиятъ откритъ ропотъ: самоковци и скопчани поискали народни иерарси на мѣстото на грѣцкитѣ владии. Цариградскиятъ патриархъ не удовлетворилъ просбата имъ, защото не признавалъ никакъвъ български народъ. Па и самото турско правителство не дѣлѣло поданицитѣ си по народностъ, а само по вѣра. Всички християни отъ Полуострова то наричало румъ-милетѣ — грѣцки народъ. Ето защо борбата на българитѣ за църковни правдини отначало била трудна. Само когато султанъ Абдулъ Меджидъ издалъ въ 1839. година Хатишерифа, съ който се изравнявали турци и християни по права, българитѣ станали по-смѣли. Отъ това врѣме се почва и една упорита продължителна борба за духовна свобода и за църковни правдини. Тая тридесетъ годишна борба ние наричаме Църковенъ въпросъ. Окуражени отъ обѣщанитѣ права, българитѣ започнали по-смѣло да издигатъ гласа си срѣщу грѣцкитѣ владии. Примѣрѣтъ на скопчани и самоковци билъ послѣванъ отъ видинци и търновци. Въ Високата Порта започнали да идатъ оплаквания отъ злоупотрѣбленията на грѣцкитѣ владии. Още въ самото начало на борбата се явили опитни и пламенни народни водители. Това били хиландарскиятъ архимандритъ Неофитъ Бозвели отъ Котелъ и учениятъ монахъ Иларионъ Стояновичъ Михаиловски отъ Елена. Неофитъ Бозвели лично много прѣтеглилъ отъ грѣцкото духовенство, заради това мразѣлъ грѣцитѣ отъ дънъ душа. Въ малкото си съчинение „Мати България“ той хвърля огънь и жупелъ срѣщу грѣцитѣ. За Иларионъ Стояновичъ Михаиловски, като владика нареченъ Иларионъ Макариополски, радъ това Неофитъ посветилъ цѣлия си животъ за борба съ тѣхъ.

Иларионъ Стояновичъ Михаиловски, като владика нареченъ Иларионъ Макариополски.

Въ Цариградъ по онова врѣме живѣли съ хиляди българи, които се занимавали съ занаяти и търговия. Между тѣхъ имало богати и влиятелни лица, като чорбаджи Стоянъ и Вѣлко Чалковци отъ Копрившица, търговцитѣ Тошковичъ, братя Тъпчилецови и Гешови, турскитѣ чиновници Василяки Великовъ отъ Върбица и Стефанъ Богориди, внукъ на Отца Софрония. Стефанъ Богориди билъ Самоски князь, но живѣялъ въ Цариградъ и билъ тѣй влиятеленъ, че самъ султанътъ ходилъ въ къщата му. Неофитъ Бозвели отишълъ въ отоманската столица, сплотилъ

българските търговци и еснафи на едно и по тоя начин направил Цариградъ центъръ, отдѣто се ръководѣла борбата. Подкрѣпени отъ цариградските българи, Бозвелията и Иларионъ Михайловски подали просба до Портата, съ която искали църковни правдини, български владици и позволение да се построи българска църква въ самата столица. Патриаршията отхвърлила тия искания, а двамата водители заточила въ Св. Гора. Тукъ, окованъ въ тежки вериги и хвърленъ въ една влажна кула, Отецъ Неофитъ Бозвели се поминалъ въ 1848. година, а Иларионъ на слѣдната година билъ освободенъ и се върналъ въ Цариградъ.

При все това, по настояванията на видните българи, патриархътъ разрѣшилъ да се построи българска църква въ Цариградъ. За тая цѣль князь Богориди подарилъ старата си къща въ махалата Фенеръ. Църквата била наречена Св. Стефанъ. По тоя начинъ въ 1849. година цариградските българи имали едно мѣсто, дѣто могли да се събиратъ за обсъждане общитѣ работи и дѣто служили славянска литургия*). Създадената цариградска българска община отъ просто църковно настоятелство се обърнала въ срѣдоточно мѣсто, отдѣто за напредъ се насочвали борбитѣ.

Подиръ Неофитовата смъртъ борбата поутихнала, макаръ недоволството и оплакванията да не се прѣкрътавали досущъ. Но въ 1853. година избухнала нова война между Русия и Турция, наречена Кримска или Севастополска война. Тогава движението напълно спрѣло, защото българитѣ помислили, че тя ще се свърши съ пълното имъ освобождение. Както въ 1828.—9. год., и тоя пжтъ много български доброволци взели участие въ войната. Но за жалостъ, тая война отъ руско-турска се обърнала въ европейска, тъй като срѣщу Русия се дигнали още три държави: Франция, Англия и Сардиния. Слѣдъ три години Русия била надвита и българитѣ още единъ пжтъ се видѣли измамени въ своитѣ надежди.

*) Въ рѣчта си при отваряне на църквата князь Богориди казалъ: „Азъ съмъ българинъ. Бждете сговорни и работете за събуждането на народа. И дай Боже да се сбждне по-скоро това, което азъ желая на българския народъ“

Подновяване на борбата. Униятско движение. Братя Миладиновци.

Кое насърчило българитѣ още повече въ борбата. Какъ се водѣла сега тая борба. Кой празникъ взелъ да се празнува. Какви български вѣстници излязали по това врѣме. Що поискала Портата отъ патриарха. Що рѣшилъ съборътъ. Какъ се отцѣпили българитѣ отъ патриаршията. Въ отчаянието си цо рѣшили нѣкои българи. Какъ се свършило униятското движение. Взели ли и македонски българи участие въ борбата.

Слѣдъ Кримската война българскиятъ народъ отново поделѣ църковната борба. По настояване на Европа султанътъ издалъ „хатиумаюна“, законъ, съ който още веднажъ се обявявало равноправие между мохамедани и християни. Макаръ че и тоя законъ останалъ неизпълненъ, както Хатишерифа, все пакъ той насърчилъ българитѣ и ги направилъ по-смѣли. Отъ всички краища на българскитѣ земи потекли оплаквания срѣщу покваренитѣ и користолюбиви грѣцки владици. Населението ги изгонвало изъ епархиитѣ и настойчиво искало да се поставятъ на тѣхно мѣсто българи. Изпратенитѣ грѣци не били допущани да заематъ мѣстата си. Единъ търновски владика билъ намѣренъ удавенъ въ кладенеца на митрополията, а русенци дори разрушили зданието, въ което владиката живѣялъ. На много мѣста (като въ Пловдивъ) станали сбивания между грѣци и българи за църквитѣ. Всички епархиални общини въ България влѣзли въ връзка съ Цариградската църковна община, та сега се създавала една широка организация за водене на общонародното дѣло. По това врѣме българитѣ взели да празнуватъ паметта на славянскитѣ просвѣтители св. Кирила и Методия и скоро 11. май станалъ най-свѣтлиятъ и любимъ празникъ за българския народъ. Най-полирѣ започнали да излизатъ освѣнъ „Цариградски вѣстникъ“ още и вѣстниците „България“, „Турция“ и „Македония“, които излагали хода на борбата и окуражавали българитѣ*).

Високата Порта се намѣрила въ чудо. Неи се харесвали несъгласията и ежбитѣ на християнскитѣ и поданици, но размирицитѣ взели твърдѣ остро направление. Ето защо тя поискала отъ патриаршията да прѣмахне спора, като удовлетвори българскитѣ искания. Патриархътъ свикалъ въ Цариградъ прѣдставители отъ всички епархии. Изборитѣ били така извършени, че въ „Народния съборъ“ се явили 40 души грѣци, а сачо 4 българи (1857. г.). Съборътъ отхвърлилъ всички български желаня и

*) „Цариградски вѣстникъ“ почналъ да излиза въ 1848. год.; „България“ — въ 1859. год.; „Турция“ — 1862. г. и „Македония“ — отъ 1866. год. Но най-първо по врѣме списание или вѣстникъ било „Любословие“, издавано прѣвъ 1844. въ Смирна отъ самоковчанина Константинъ Фотиниовъ.

далъ на българитѣ да разбератъ, че нѣма да получатъ никаква отстъпка.

Тогава българитѣ взели крайно рѣшение. Досега тѣ се борѣли само за извѣстни църковни правдини. А отъ сега нататъкъ почнали да се стремятъ къмъ пълно отцѣпване и поискали съвсѣмъ независима българска църква. На 3. априль 1860. година се отпразнувало въ българската цариградска църква Възкресение Христово. Когато Иларионъ Макариополски*) прѣзъ врѣме на литургията се готвѣлъ да спомене името на патриарха, многобройнитѣ богомолци извикали: „Нещемъ грѣцкия патриархъ! Долу грѣцкото духовенство!“ Иларионъ трѣбвало да се подчини и вмѣсто за патриарха изпѣлъ многолѣтствие за султана и за цѣлото православно епископство. Примѣрътъ на цариградскитѣ българи билъ послѣдванъ навсѣкждѣ изъ българскитѣ земи. Така българската църква сжжсала врѣзнитѣ си съ патриаршията. Вмѣсто за патриарха навредъ се пѣяло многолѣтствие за „всѣко православно епископство“.

Въ тая си справедлива борба българитѣ не срѣщали отъ нийдѣ подкрѣпа. Русия се отнасяла враждебно къмъ желанята на българитѣ, а и Портата сжщо не бързала да тури край на спора. Това дало възможностъ на патриаршията да заточи за нѣколко врѣме владичитѣ Иларионъ Макариополски, Авксентий Велешки и Паисий Пловдивски. Тогава нѣкои по-разпалени българи начело съ Драганъ Цанковъ отъ Свищовъ, редакторъ на в. „България“, рѣшили да свѣржатъ уния съ папата, сир. да признаятъ Папата за глава на българската църква. Папата пригърналъ съ готовностъ тоя планъ, па и на католишкитѣ държави идѣлъ той на смѣтка. На 13. декемврий 1860. година унията била вече сключена и простодушниятъ и необразованъ игуменъ Иосифъ Соколски билъ ржкоположенъ въ Римъ за глава на българската униятска църква. Унията не закъчала нито православно вѣра, нито славянското богослужение.

Униятското движение намѣрило малко послѣдователи и не могло широко да се разпространи. Всички народни водители се обявили противъ него, защото то заплашвало да внесе вѣрско разцѣпление между българитѣ. Не се минало много и това движение почти съвсѣмъ заглѣхнало. Дори и самъ Иосифъ Соколски го напусналъ и избѣгалъ въ Русия. Но то дало своитѣ добри сетини. Руситѣ и турцитѣ се стреснали и почнали да настояватъ да се тури край на разпрята.

*) Така билъ нареченъ Иларионъ Михайловски, като владика на цариградската българска църква. |

Борбата отъ день на день ставала все по-ожесточена. Патриаршията нито искала да чуе за каквато и да е отстъпка, а българитѣ съ още по-голъма упоритостъ настоявали на своето. Цѣлиятъ почти народъ билъ увлѣченъ въ борбата. Всички се занимавали съ църковния въпросъ. Търговци напуснали работата си и всецѣло се прѣдали на народното дѣло. Въ Цариградъ били изпратени народни прѣдставители, които да се занимаватъ изключително съ Църковния въпросъ. Между тѣхъ билъ и трѣвненецътъ Петко Р. Славейковъ, извѣстенъ български писателъ и поетъ-самоукъ, който останалъ за дълго врѣме въ Цариградъ да работи съ перо и рѣчь и да редактира в-къ „Македония“ *).

Въ църковната борба взели участие и македонскитѣ българи. Родолюбиви и смѣли учители пробудили македонския българинъ, отворили български училища, въвели славянско богослужение. Най-смѣлъ и непримиримъ врагъ на гърцизма и на грѣцкитѣ владичи билъ учителътъ Димитъръ Миладиновъ, родомъ отъ гр. Струга. Той направилъ най-много за народното свѣстяване и успѣлъ да пропѣди отъ Доѣранъ грѣцкия владика Милетий. Гърцитѣ, които си мислѣли, че поне въ Македония побѣдата имъ е сигурна, побѣснѣли отъ ядъ, когато видѣли, че тя имъ се изплъзва отъ ржцѣтъ. Милетий, прѣмѣстенъ за владика въ Охридъ, дѣто Димитъръ Миладиновъ учителствувалъ, не закъснѣлъ да наклевети тоя македонски дѣецъ като държавенъ прѣстѣжникъ. Турцитѣ го уловили и хвърлили въ една цариградска тъмница. Щомъ се научилъ за това, по-младиятъ му братъ Константинъ, който токущо свѣршилъ московския университетъ, дошѣлъ въ Цариградъ да работи за освобождението му. Но вмѣсто да освободи брата си, той самъ билъ хвърленъ въ затвора. Австрийското и рус-

П. Р. Славейковъ.

*) Отъ многобройнитѣ дѣйци по Църковния въпросъ освѣтъ 'вече' споменатитѣ, по-лични били още Никола Сепуновъ отъ Габрово, Д-ръ Ст. Чомаковъ отъ Пловдивъ, Александръ Екзархъ отъ Стара-Загора, Николай Михайловски отъ Елена, Тодоръ Иксимовъ отъ Жеревне, Тодоръ Бурмовъ отъ Габрово и Марко Белбеговъ отъ Клисуря. Особено голѣми заслуги въ църковния въпросъ има учениятъ историкъ Г. вилъ Кръстевичъ, близъкъ човѣкъ на Стефанъ Богориди и високъ турски чиновникъ.

ното правителства най-сетнѣ се застъпили за освобождението имъ, но докато се издаде заповѣдь да бждатъ пуснати, тѣ умрѣли въ затвора *).

Разрѣшаване на църковния въпросъ. Българската Екзархия. Схизма.

Що накарало Портата да рѣши бързо въпроса. Кога и какъ билъ рѣшенъ той. Какъ посрѣщнали българитѣ султанския ферманъ. Какъ посрѣщнали това гърцитѣ. Кой е първиятъ български екзархъ. Що направили гърцитѣ владци въ злобата си.

Неотстъпчивостта на патриаршията почнала да сърди турцитѣ. Високата Порта била сплашена отъ това, че наредъ съ църковнитѣ крамоли, между българитѣ се явили и политически движения. Това били бунтовническитѣ чети на Панайотъ Хитовъ, Стефанъ Караджа и Хаджи Димитъръ. За по-бързото разрѣшение на спора, Портата изработила и прѣдложила сама нѣколко проекта. При това тя отстранявала по-упорититѣ патриарси, та въ 12 години се изредили петима такива. Ала нито настояванията на Портата, нито промѣняването на патриарситѣ подтиквали въпроса напредъ. Най-сетнѣ турското правителство се убѣдило, че патриаршията не желае да удовлетвори справедливитѣ български искания, и само разрѣшило въпроса. На 28. февруарий 1870. година министърътъ на външнитѣ работи Али паша повикалъ българскитѣ първенци и имъ прѣдалъ единъ султански ферманъ. Съ тоя ферманъ отъ 15 епархии (12 въ Сѣверна България, 2 въ Тракия и една въ Македония) се учрѣдявала независима българска църква, наречена Българска Екзархия. Началникътъ на българската църква — Екзархътъ — стоелъ въ Цариградъ и билъ задълженъ да споменава името на патриарха при службата, и да получава отъ него миро. Останалитѣ български епархии могли да минатъ подъ Екзархията, само ако двѣ трети отъ населението имъ пожелае това.

Българитѣ посрѣщнали фермана съ неизказана радостъ. Слѣдъ 30-годишна упорита борба усилията имъ се увѣнчали съ успѣхъ. Българското име и българската народностъ се признавали прѣдъ цѣлия свѣтъ! Въ Високата Порта се изсипали хиляди благодарствени писма отъ всички български краища. Патриаршията, наопаки, посрѣщчала фермана съ голѣмо недоволство. Тя отново прибѣгнала къмъ интригитѣ и клеветитѣ, та

*) Отъ двамата братя Миладинови има единъ голѣмъ сборникъ отъ български народни пѣсни, издаденъ съ пѣмощта на хърватския епископъ Просмайеръ.

цѣли 2 години българската църква не могла да се уреди. Едва въ 1872. година българитѣ пристѣпили къмъ избиране на екзархъ. За такъвъ билъ избранъ Видинскиятъ епископъ Антимъ; българинъ отъ Лозенградъ.

За да излѣятъ яда си срѣщу българитѣ, гърцитѣ владци се събрали на съборъ и отлъчили българския народъ и българското духовенство отъ православната църква, като ги нарекли „схизматици“. Съ тая си постѣпка обаче патриаршията скжсала и послѣднитѣ си връзки съ българитѣ. Нашиятъ народъ ни най-малко не се смутилъ отъ това, а усърдно се заловилъ да използва плодоветѣ на голѣмата си побѣда за по-нататъшнитѣ си подигане. Образувани били навсѣкждѣ читалища и библиотеки, съставили се ученолюбиви женски дружества, които се грижели за подържане на дѣвически училища, та и българката наредъ съ българина взела да се просвѣтява.

Борба за политическа свобода. Първи политически движения.

Мислѣли ли българитѣ и за политическа свобода. Кога билъ направенъ прѣвъ опитъ за възстание. Какви движения станали въ Западна България. Какъ се свършили тѣ. Какво поведение държали сърбитѣ.

Прѣвъ врѣме на църковнитѣ борби българитѣ не забравили и мисълта за политическо освобождение отъ турското иго. Прѣвъ XIX вѣкъ хайдутството достигнало до най-голѣмо развитие. Воеводи като Алтънъ Стоянь; Кара Танасъ, Бойчо Воевода и Дончо Ватахътъ съ своитѣ дружини пълнѣли българскитѣ планини и водѣли неравна борба съ народнитѣ угнетители. Въ руско-турскитѣ войни и въ борбитѣ на сърби и гърци хиляди български доброволци вземали участие и се приучвали да мратъ за свободата. А въ 1835. година билъ направенъ и прѣвъ опитъ за подигане на едно общо българско възстание.

Въ руско-турската война отъ 1829. година участвувалъ котленецътъ Георги Мамарчевъ, като руски офицеръ и началникъ на българскитѣ доброволци. Той искалъ още по това врѣме да подигне българитѣ на възстание, но руситѣ го възпрѣли и даже арестували. Слѣдъ Одринския миръ Мамарчевъ станалъ кметъ въ гр. Силистра, който билъ задържанъ отъ руситѣ, додѣто турцитѣ изплатятъ военнитѣ разности. Възползуванъ отъ това, Мамарчевъ убѣдилъ много видни хора отъ сѣверна България да се дигне възстание. Като центъръ на движението билъ избранъ градъ Гърново, дѣто имало будно население. Между заговорницитѣ били още Димитъръ Софийнецътъ, инженеръ, който билъ

натоваренъ съ 2,000 българи работници да поправи варненската крѣпостъ, търновскиятъ първенецъ **Велчо Атанасовъ**, по името на когото движението било наречено **Велчова Завѣра**. Планирътъ билъ такъвъ: Димитъръ Софийнецътъ да нападне варненскитѣ складове, да въоръжи хората си и да се оттегли въ Стара-планина, дѣто ще се стекатъ възстаницитѣ отъ всички мѣста. Но измѣната разстроила всичко. Единъ младъ Еленски чорбаджия, х. Иорданъ Кисовъ, прѣдалъ плана и имената на заговорницитѣ на търновския гръцки владика, а тоя — на търновския паша. Всички замѣсени лица били веднага заловени въ Плаковския манастиръ и веднага съ главнитѣ заговорници били обѣсени безъ всѣкакъвъ съдъ. Само Мамарчевъ като руски поданикъ билъ изпратенъ на заточение, къдѣто и умрѣлъ. Това събитие станало прѣвъ пролѣтъта на 1835. година.

Независимо отъ това движение започнали се движения и въ Западна България. Това не били възстания, а по-скоро селски бунтове, прѣдизвикани отъ злоупотрѣбенията на турскитѣ чиновници и на спахийтѣ и бейоветѣ, които извънредно много притѣснявали селското население. Такива бунтове се дигнали въ **Пиротско** (1835. и 1838. год.), **Берковско** (1836. год.), **Нишко** (1841. год.) и въ цѣлия **Видински окръгъ** (1850. год.). Въ нѣкои отъ тия бунтове участвували по 10—12 хиляди селяни. Но защото възстаницитѣ нѣмали оръжие, турската власть леко се разправяла съ тѣхъ. Въ тия движения билъ изгитъ много свѣтъ, но все пакъ турцитѣ турили край на голѣмитѣ злоупотрѣбения. Прѣвъ врѣме на тия възстания сръбското княжество играло една много долна роль. То подбуждало населението къмъ бунтъ, като щедро обѣщавало барутъ, оръжие и военна помощъ. Ала щомъ българитѣ се подигали, сърбитѣ не само че не изпълнявали обѣщанието си, но и сами се опълчавали срѣщу тѣхъ, за да спечелятъ благоволенieto на Турция.

Организиране на политическата борба извънъ България.

Дѣйствително българскитѣ емигранти и къмъ що се стремѣли тѣ. Кой е първиятъ дѣецъ за политическо освобождение. Какъ дѣйствувалъ той. Що създалъ Раковски въ Бѣлградъ. Какъ и кога се създалъ първиятъ български революционенъ комитетъ. Какъ искалъ Раковски да прѣустрои хайдушкитѣ чети. Кога минали четитѣ на Панайотъ Хиговъ и Филипъ Топо и четата на Х. Димитра и Стеф. Караджата.

Руско-турскитѣ войни и лошото турско управление прокудили много българи отъ роднитѣ имъ огнища и ги накарали да се поселятъ въ Сърбия, Русия, а най-вече въ Ромъния. Та-

квива емигранти или изселници имало почти въ всички ромънски градове. Емигрантитѣ не забравяли отечеството си и живо слѣдѣли и работѣли за събуждането на народа си. Не отказали помощта си и въ църковната борба, когато тя избухнала. Но, свикнали на свободенъ животъ въ Сърбия и Ромъния, тѣ главно желали да видятъ българския народъ политически свободенъ. Наредъ съ българскитѣ вѣстници, що се издавали въ Турско, явили се такива и въ Ромъния. Обаче въ тѣхъ се пишело и проповѣдвало главно за освобождение на българитѣ отъ турското иго.

Прѣвъ родолюбецъ, който поделъ най-гореща проповѣдъ за политическо освобождение, билъ Раковски. **Георги Раковски**, родомъ отъ Котелъ, билъ родственикъ на епископъ Софрония и на князь Богориди. Последниятъ изпратилъ даровития и дѣятеленъ момъкъ да слѣдва въ Атина, а по-послѣ въ Парижъ, къдѣто придобилъ голѣми познания. Слѣдъ това Раковски постъпилъ на държавна служба въ Турция, но скоро я напусналъ и посветилъ живота си за свободата на своя народъ. Отъ това врѣме нататкъ животътъ му билъ прѣпълненъ съ скитания, трудове, борби и бѣдствия. „Българитѣ нѣкога сж били господари на Балканския полуостровъ и рано или късно пакъ трѣбва да станатъ такива“ — ето къмъ що се стремѣлъ Раковски и кое било неговата завѣтна мечта. Той ту се явявалъ хайдутинъ въ Стара-планина, ту подбуждалъ Русия, Ромъния и Сърбия да отърватъ българския народъ отъ робство, ту пъкъ съ разпалена рѣчь будѣлъ духа на емигрантитѣ. Въ 1857. година била напечатана стихотворната му книга „Горски пѣтникъ“, дѣто живо се описватъ страданията на българитѣ и юначеството на българскитѣ хайдутини. Подиръ това послѣдвали вѣстницитѣ „Дунавски лебедъ“, „Бждащностъ“ и много други книги, въ които Раковски говорѣлъ за българския народъ, за неговия езикъ и история.

Георги С. Раковски.

Когато сръбскиятъ князь Михаилъ почналъ да се готви за война съ турцитѣ въ 1862. год., Раковски съ много българи отишълъ въ Бѣлградъ. Тукъ, подъ началството на юначния Ильо

Воевода, се съставила българската легия — доброволческа чета от 2,000 души. Тия българи незакъснели да се отличат при бомбардирането на Българград от турските войници *). Додето сърбитъ се разбѣгали, българските юнаци храбро се сражавали съ турцитъ и не имъ позволили да се покажатъ извънъ кръпостята. Но сърбитъ и турцитъ скоро се помирили, българската чета била разтурена, а Раковски съ много още българи — трѣбвало да напусне Сърбия.

Тогава Раковски се завърналъ въ Ромъния и започналъ да проповѣдва между емигрантитъ, че е необходимо да се организиратъ за прѣдстоящата борба. Тѣкмо по това врѣме били прѣселени отъ Кавказъ и настанени главно изъ Сѣв. България повече отъ 1/2 милионъ черкези. Ненавикнали на миренъ животъ, тия кавказки пришелци се прѣдали на грабежи и убийства, и накарали населението кански да пропищи отъ тѣхъ. Раковски искалъ да използва това недоволство, за да се подигне възстание. Благодарение на неговитъ настоявания въ 1866. год. се явилъ първиятъ български революционенъ комитетъ, който си поставилъ за цѣль освобождението на Българския народъ **). Тоя комитетъ не проявилъ голѣма дѣятелност и скоро прѣстаналъ да съществува. Но все пакъ цѣльта била постигната: нуждата отъ такава организация се почувствувала още по-силно, а пѣкъ страхътъ отъ „българския комита“ отъ това врѣме нататѣкъ не оставилъ турцитъ.

Сжщеврѣменно Раковски убѣждавалъ хайдутитъ и тѣхнитъ воеводи, които прѣкарвали зимата въ Ромъния, че е врѣме вече да се прѣобърнатъ въ бунтовнически чети, които да се борятъ не за отмъщение, а за народна свобода. Тогава къмъ тѣхъ ще се присъедини и цѣлиятъ народъ и ще грабне оръжие. И тая покана на Раковски не останала безъ отзивъ. Въ 1867. год. двама воеводи: Панайотъ Хитовъ (сливненецъ) съ 70 души и Филипъ Тотю съ 40 души минали Дунавъ (първиятъ около Тутраканъ, вториятъ около Свищевъ) и се уплѣтили къмъ Балкана. Панайотъ Хитовъ благополучно стигналъ съ четата си до Стара-планина, но Филипъ Тотю ималъ двѣ сражения и едва съ третината отъ другаритъ си достигналъ до планината. Слѣдъ тримѣсечни скитания двѣтѣ чети се събрали при Златица и по Балкана на западъ стигнали до Сърбия.

*) Макаръ Сърбия да билъ автономна, въ Българската крепостъ още стоялъ турски гарнизонъ.

**). Участие въ образуване на комитета имали и ромънитъ, които искали да си послужатъ съ българитъ срѣщу Турция.

Изтощентъ отъ лишения и трудове, Раковски, патриархътъ на българскитъ революционери, се поминалъ въ края на 1867. година. Вѣрни на неговитъ проповѣди, слѣдната година Стефанъ Караджа отъ Тулча и Хаджи Димитъръ отъ Сливенъ минали Дунавъ прѣзъ м. юлий съ 160 момчета. Както воеводитъ, така и четата били облѣчени въ спретната възстаническа униформа, а на калпацитъ имали левчета съ надписъ „свобода или смъртъ“. Тая шепа храбри юнаци идѣла да покаже, какъ може българинътъ да се бие и да умре за свободата. Турцитъ уловили слѣдитъ на четата и дигнали срѣщу нея силна потеря отъ башибозукъ и редовна войска. Въ четири дни храбритъ бунтовници, безъ храна и безъ сънъ, издържали четири сражения съ много по-силния си противникъ. Слѣдъ сраженията отъ четата останали около 30 души. Самъ Караджата, тежко раненъ, билъ плѣненъ и отведенъ въ Русенския затворъ, кждѣто наскоро умрѣлъ. Хаджи Димитъръ съ остатъка отъ дружината стигналъ до Стара-планина. Но на 18. юлий, заграденъ отъ силна потеря, загиналъ и той подъ Старопланинския връхъ Бузлуджа съ всичкитъ си другари. Въ борбата съ тая чета турцитъ дали 10 пѣти повече жертви. Това ги страшно много разгнѣвило и тѣ излѣли яда си върху мирното население. Русенскиятъ управителъ Митхатъ паша издигналъ навсѣкждѣ бѣсилки и изпълнилъ затворитъ съ невинни българи.

Организиране на борбата вътрѣ въ България. Любенъ Каравеловъ и Василь Левски.

Защо бунтовнишкитъ чети не успѣвали. Кой билъ Любенъ Каравеловъ и що направилъ. Кой билъ неговъ помощникъ. Кой билъ най-дѣятелниятъ български революционеръ. Кога билъ създаденъ Централниятъ български революционенъ комитетъ. Какъ загиналъ Левски. Що станало съ неговото дѣло слѣдъ смъртта му.

Злополучниятъ край на бунтовническитъ чети показалъ, че народътъ още не е готовъ за политическа борба. Българскитъ родолюбци се убѣдили, че прѣди всичко трѣбва да се организира и подготви самиятъ народъ, та послѣ да се подема въ борбитъ. Новитъ дѣйци, които наслѣдили Раковски, се заели именно съ тая работа. Тѣ били Каравеловъ, Хр. Ботевъ и Василь Левски.

Любенъ Каравеловъ билъ родомъ отъ Копривщица, училъ се въ пловдивското грѣцко училище и въ московския университетъ. Слѣдъ като прѣкаралъ нѣколко врѣме въ Сърбия, той се прибралъ въ Букурещъ, и тукъ се прѣдалъ на вѣстникарство и

писателство. Каравеловъ печаталъ народни пѣсни, писалъ патриотическото стихотворения и съчинявалъ разкази, въ които изобразявалъ страданията на българския народъ. А въ вѣстниците си „Свобода“ и послѣ „Независимостъ“ той подканялъ народа,

че е време вече да се залови за оржие.*) Съ тая си дѣйностъ той привлѣкълъ всички по-млади и пламенни хора около себе си и станалъ душа на българскитѣ революционери.**)

Помощникъ и другаръ на Каравеловъ билъ младиятъ и даровитъ поетъ Христо Ботевъ отъ Калоферъ. Той сжщо се училъ въ Русия и се занимавалъ съ вѣстникарство (в-къ Знаме), а неговитѣ „Чавдаръ войвода“, „На прощаване“ и „Живъ е той живъ е...“ и до днесъ сж най-хубавитѣ български стихотворения. Но най-дѣятеленъ отъ всички български революционери билъ Василь Левски. Него съ право можемъ да наречемъ най-великиятъ апостолъ на българската свобода.

Василь Ивановъ билъ Карловецъ. По желанието на вуйча си станалъ монахъ, но скоро захвърлилъ калугерското расо, избѣгналъ въ Сърбия и отъ цѣлата си душа се прѣдалъ на народното дѣло. За пъргавината и юначеството, които показалъ въ българската легия въ Бѣлградъ (1862. г.), той билъ нареченъ Левски. Когато легията се разтурила, Левски станалъ хайдутинъ, а по-послѣ знаменосецъ на Панайотъ Хитовата чета.

Василь Левски билъ хладнокрѣвенъ, смѣлъ и не знаялъ, що е страхъ. Прѣдрешенъ, тукъ като търговецъ, тамъ като турчинъ, на трето мѣсто като свещеникъ или пъкъ като простъ

Любенъ Каравеловъ.

Василь Левски.

*) Тия вѣстници жадно се гърсѣли и чели отъ българитѣ не само въ чужбина, но и въ Турско.

***) По-старитѣ и богати ромънски българи странѣли отъ младитѣ и имали свой комитетъ: Букурещката добродѣтелна дружина, „Чорбаджийскитъ комитетъ“ искалъ да дѣйствува само съ съгласието и съ помощта на Русия и тѣк смѣлъ да образува отъ Сърбия и България едно Балканско царство.

селянинъ, той обиколилъ цѣла България, като навсѣкждѣ разпалвалъ духоветѣ и образувалъ тайни дружини, които да готвятъ пари, оржие и хора за възстание. Слѣдъ това се върналъ въ Букурещъ, дѣто ведно съ Каравелова въ 1872. год. турилъ основа на Централния български революционенъ комитетъ. Тоя комитетъ обединилъ всички тайни комитети въ България и Ромъния (всичко 50), създалъ тайна полиция и тайна поща и почналъ да събира пари. Слѣдъ това Левски отново миналъ Дунавъ и продължилъ своята работа. Турцитѣ надушили слѣдитѣ му и всѣкакъ се мжчели да го уловягъ. Дълго време прѣтърсванията и ареститѣ имъ оставали безплодни. Но най-сетнѣ единъ българинъ прѣдатель имъ помогналъ да постигнатъ цѣльта си. Левски билъ хванатъ, когато ношувалъ въ Какринското ханче (между Ловечъ и Севлиево, на 27. декем. 1872. г.) и билъ заведенъ въ София, дѣто го обѣсили (1873. год.). На мѣстото, дѣто е билъ обѣсенъ, сега се издига хубавъ паметникъ.*)

Смъртъта на Левски била много тежка загуба за комитета. Дѣятелността му почти запрѣла. Замѣстникитѣ на Левски (Ат. Узуновъ и М. Грековъ) не подтикнали дѣлото напредъ. Каравеловъ дълбоко се отчаялъ и се оттеглилъ отъ комитета. Сжщото направилъ и Ботевъ. Но сѣмето, хвърлено отъ Левски, пунало дълбоки корени между българския народъ и мисълта за възстание не могла да изчезне. Когато прѣзъ 1875. година възстанали херцеговинцитѣ, българитѣ помислили, че е настанало сгодно време и тѣ да направятъ сжщото. Нови и млади дѣятели, като Стефанъ Стамболовъ, Стоянъ Заимовъ, Георги Бенковски, Воловъ и Обрѣтеновъ, се събрали въ Гюргево, възобновили комитета и раздѣлили България на четири революционни окръга — Търновски, главенъ, Врачански, Сливенски и Пловдивски. Въ началото на 1876. година тѣ вече минали Дунавъ и се заловили трескаво за работа.

Голѣмото Срѣдногорско възстание.

Защо 1876. г. била сгодна за бунтъ. Какъ заработили младитѣ революционери. Кое прѣдсказание насърчавало българитѣ, кждѣ вървѣли приготвленията най-успѣшно. Кой градъ билъ центъръ. Що било рѣшено на Оборище. Кога и кждѣ избухнало възстанието. Какъ било потъпкано възстанието. Кои градове и села пострадали най-много.

Прѣзъ 1875. и 76. година положението на българитѣ станало съвсѣмъ нетърпимо. Поради слабото плодородие народтъ се намиралъ въ голѣмо стѣснение. Безъ да обръщатъ внимание

*) Поради прѣдательство заедно съ Левски пострадали още 60 души млади българи, които били заточени въ Мала Азия.

на това, турците увеличили още повече данъците и ги събирали сь голѣма суровостъ. Никога насилията и грабежитѣ не достигали такива размѣри, както сега. Надъ туй отгорѣ, озлобени отъ бунтовническитѣ чети, турцитѣ взели явно да заплашватъ християнитѣ сь всеобщо клане. Всичко това разтревожило извънредно много българитѣ. И най-мирниятъ и покоренъ рая ясно виждалъ, че турското иго не може повече да се понася.

Тъкмо по туй врѣме се явили въ България и младитѣ революционери отъ Гюргевския комитетъ и зарадъ това намѣрили добра почва за работа. Народътъ се уличалъ отъ тѣхнитѣ проповѣди за бунтъ и почналъ да се приготвява. Образуваха се нови комитети, събирали се пари, купували се пушки и барутъ, лѣяли се куршуми. Най-много се чувствувала нужда отъ оръжие. Малкото пушки, що имали на рѣка, били стари и негодни, а нови мжчно могли да се доставятъ. Ала това не отчайвало работницитѣ. На нѣколко мѣста били изработени и топчета отъ черешово и орѣхово дърво, заякчени сь желѣзни прѣстени, а вмѣсто голлета обирали кантаровитѣ топки. Всички бѣзрзали да използватъ лошото положение на Турция: херцеговинското въстание вървѣло успѣшно, а сърби и черногорци сжщо се готвѣли за война. За ободряването на българитѣ много повлияло и прѣдсказанието, че Турция ще падне въ 1876. година. Това прѣдсказание се потвърдявало, като се събирали славянскитѣ числа отъ изречението „Т-у-р-ц-и-я к-е п-а-д-н-е“ = 1876.*)

Георги Бенковски.

Най-успѣшно вървѣли приготовленията въ Пловдивския революционенъ окръгъ. Населението отъ тоя край, особено отъ планинскитѣ градове и села, като Панагюрище, Копривщица, Клисурса, Брацигово, Батакъ и Перушица, се отличавало сь голѣма будностъ и свободолубие. Освѣнъ това тукъ попаднали пѣргави и опитни ржководители: Бенковски, Каблешковъ, Воловъ, Петлешковъ

и много други. Най-голѣма дѣйностъ проявилъ копривщенецътъ Гавриилъ Хлътовъ или Георги Бенковски. Тоя смѣлъ и неуморимъ революционеръ избродилъ всички села и градове и вдѣхналъ въодушевление и пълна вѣра въ успѣхъ. За центъръ на движението билъ избранъ градъ Панагюрище, като най-отстранено мѣсто и при това сь най-будно и чисто българско население.

*) Т—300; у—400; р—100; ц—900; і—10; я—1; к—20; е—5; п—80; а—1; д—4; н—50; е—5. Всичко 1876.

Когато работата доста напрѣднала, 56 души прѣдставители отъ цѣлия окръгъ се събрали въ Сръдногорската мѣстностъ **Оборище**, близу до Панагюрище. Тукъ всички дали клетва за вѣрностъ на отечеството, избрали Бенковски за главенъ началникъ и рѣшили да се почне въстанието на 1. май, въ който день щѣли да се вдигнатъ и другитѣ окръжи. Но единъ отъ прѣдставителитѣ издалъ всичкитѣ кроежи на властѣта. Турцитѣ арестували въ Копривщица нѣколко заговорници и това накарало тоя градъ да избѣрза и да обяви въстанието на 19. априлъ 1876. год. На другия день направили сжщо Панагюрци сь биене на църковнитѣ камбани и срьдъ голѣма радостъ на населението. Въ нѣколко дни въстанието пламнало изъ цѣлия окръгъ, — въ Клисурса, Батакъ, Бѣлово, Брацигово и Перушица. Въстаналитѣ селяни напуцали селата и се прибирали въ Панагюрище и въ такива мѣста, отдѣто могълъ да се даде по-силенъ отпоръ.

Турскитѣ власти въ разбунтуванитѣ мѣста били тѣй обзети отъ страхъ, че въ уплахата си поискали войска дори отъ Цариградъ. Турското население се въоръжило набѣрзо и образувало многочислени **башибозушки орди**, които потеглили къмъ въстаналия край. Яростѣта на турцитѣ нѣмала прѣдѣли и тѣ рѣшили да изтребятъ непокорнитѣ гяури. Върховетѣ на Родопитѣ и Сръдна Гора се освѣтили отъ зловѣщитѣ блѣсъци на пожаритѣ; въстаналитѣ български селища били прѣдадени на огънь. Скоро пристигнала и редовна турска войска сь артилерия и се започнала неравна борба. Десетъ дни шепа въстаници, въоръжени сь негодни пушки и черешови топове, храбро се сражавали за своята свобода срьщу 20 пжти по-силенъ врагъ. Най-сетнѣ численостѣта наддѣлѣла. Единъ слѣдъ други паднали градоветѣ Панагюрище, Клисурса, Бѣлово, Перушица, Батакъ и Брацигово. Единъ отъ водителитѣ паднали геройски въ борбата, други се самоубили, а трети били уловени и прѣдадени на мжчителна смъртъ. Главниятъ прѣдводителъ Бенковски се оттеглилъ къмъ Стара-планина и тукъ билъ пронизанъ отъ турски куршумъ.

† Клане. Четата на Ботевъ. Сръбско-турска война.

Какви жестокости извършили турцитѣ. Кога въ Европа се научили за кланетата. Кой се застѣпилъ за българитѣ. Шо направили емигрантитѣ, когато се научили за въстанието. Каква сждба имала Ботевата чета. Какъ се свършила сръбско-турската война. Защо билъ сваленъ Антимъ I и кой го замѣстилъ.

Полумѣсецътъ отново възтържествувалъ. Сръдногорското въстание било потѣпкано. Усмирени били и всички въстани-

чески движения, които се дигнали във Габровско, Севлиево, Търновско и Сливенско. Но башибозукитѣ не се задоволили само съ това. Тѣ дали воля на своята кръвожадностъ и показали, че напълно сж запазили азиатската си звѣрщина. Шестдесетъ цвѣтущи села и градове били прѣвѣрнати на пепелища, а населението имъ, безъ разлика на старци, жени и дѣца, било осждено на изстребление. Възстаналиятъ тракийски край билъ обогренъ съ кръвъ, а полетата покрити съ непогребани трупове. 1000 души само отъ Панагюрище и 2000 души отъ околнитѣ села станали жертва на турското отмъщение. Най-нечувани звѣрства били извършени обаче въ историческото родопско село **Батакъ**. Слѣдъ като батачени прѣкратили борбата и прѣдали всичкото си оржие, башибозукътъ заградилъ селото и започналъ клане. Отъ петъ хилядно население се избавили отъ смъртъ само нѣколко стотинѣ души! Купищата човѣшки черепи и кости, запазени въ Баташката черква, и до днесъ живо свидѣлствуватъ за това нечувано злодѣяние.

Българскиятъ народъ билъ вцѣпененъ отъ всичко извършено. Двадесетъ хиляди души паднали подъ турския ножъ. Други двадесетъ и петъ хиляди души лежали и се задушвали въ турскитѣ тъмници. Бѣсилкитѣ работѣли ежедневно и всѣки българинъ съ трепетъ очаквалъ да удари и неговиятъ часъ. А най-ужасно било туй, че ни единъ гласъ не се издигалъ да се застъпи за нещастния народъ въ това страшно врѣме.

Гладстонъ.

Цѣли два мѣсеца Европа не знала нищо за извършенитѣ ужаси. Вѣстникарътъ Макъ Гаханъ прѣвъ заговорилъ за тѣхъ въ английския вѣстникъ „Дейли нюсъ“. Слѣдъ него вече гръмнали всички европейски вѣстници. Извѣстието, че прѣдъ очитѣ на Европа сж избити „100 хиляди души“, развълнувало и възмутило цѣлия християнски свѣтъ. Най-силно било възмущението срѣдъ братския руски народъ. Благородниятъ англичанинъ **Гладстонъ** се обадилъ, че е срамъ за Англия слѣдъ тия злодѣйства да подържа още турцитѣ. Три мѣсеца слѣдъ клането въ българскитѣ земи се явили европейски прѣдставители и кореспонденти, които съ очитѣ си видѣли непогребанитѣ още трупове на избититѣ мжже, жени и дѣца. Прѣ-

стжплението на Турция станало за всички извѣстно и Европа се заинтересувала за сждбата на българитѣ.

При новината за възстанието българскитѣ емигранти не останали съ скръстени ржцѣ. **Христо Ботевъ** образувалъ чета отъ 200 души и рѣшилъ да се яви на помощъ. Отъ различни ромънски градове момцитѣ се накачили на австрийския параходъ „Радецки“ ведно съ оржието и дрехитѣ си, поставени въ сандѣци. Като достигнали до устието на р. Искъръ, по даденъ знакъ скромнитѣ работници и градинари се прѣвѣрнали въ въоръжена и напета дружина. А воеводата Ботевъ се явилъ прѣдъ капитана на парахода и му заповѣдалъ да спре на турския брѣгъ. Капитанътъ се подчинилъ и свалилъ четата при селото **Козлодуй** (18 май 1876. год.). Отгукъ Ботевъ потеглилъ съ дружината си къмъ Вратца, къдѣто мислѣлъ, че възстанието е въ разгара си. Но не срѣщналъ никаква помощъ и слѣдъ четириднешно сражение съ турци и черкези падналъ пронизанъ въ челото въ мѣстността **Волтъ**. Дружината му се прѣснала и била повечето избита.

Христо Ботевъ.

Едва слѣдъ всичко това, сѣрбитѣ и черногорцитѣ обявили война на Турция. Хиляди руски и български (около 3,000 души) доброволци се явили подъ сѣрбскитѣ знамена. Храбритѣ черногорци имали успѣхъ, но сѣрбитѣ били разбити още въ първитѣ сражения, а при Джунисъ ударили на бѣгъ, като оставили българскитѣ и руски доброволци сами срѣщу турския напоръ. Обаче гласътъ на руския императоръ **Александъръ II** накаралъ турцитѣ да прѣкратятъ войната и да очистятъ сѣрбскитѣ земи.

Александъръ II.

Възстанието на българитѣ и кланетата станали причина за падането на екзархъ Антима. Високата Порта поискала отъ него писмено да заяви, че турцитѣ не сж извършили никакви звѣрства, и че народътъ е доволенъ отъ положе-

нието си. Антимъ I не само не сторилъ това, ами напротивъ изпратилъ Драганъ Цанкова и Марко Балабанова да се оплачатъ прѣдъ Европа, за всичко извършено. За тая си смѣлостъ Антимъ билъ сваленъ и заточенъ, а неговото мѣсто заелъ Иосифъ I.

Освободителната Руско-турска война. Българското опълчение.

Защо била свикана Цариградската конференция. Кога била обявена войната. Какъ се създадо българското опълчение. Защо се влошило положението на рускитѣ войски. Дѣ се отличило българското опълчение. Кои боеве рѣшили изхода на войната. Какви били условията на С. Стефанския миръ. Какъ била разпокъсана България на Берлинския конгресъ.

За да се уредятъ балканскитѣ работи и да се облекчи положението на българитѣ, била свикана европейска конференция въ Цариградъ. Цариградската конференция поискала да се въведатъ голѣми реформи въ Полуострова. Отъ всички български земи тъкмѣли да образуватъ двѣ автономни области. Ала Турция и тоя пжтъ се показала неотстъпчива и откъврлила всички искания.

Като видѣла, че европейскитѣ държави и сега нищо нѣма да направятъ, Русия поела работата въ свои ржцѣ. Рускиятъ народъ се заелъ да извоюва съ кръвъ свободата на славянскитѣ си братя отсамъ Дунавъ. На 12. априль 1877. год. императоръ Александъръ II обявилъ въ градъ Кишиневъ война на Турция, а за главнокомандующъ назначилъ брата си Николай Николаевичъ. Като прѣминали прѣзъ ромънското княжество, рускитѣ войски стигнали до Дунавъ, а на 9-й и 15-й юний при Мачинъ и Свишовъ се прѣхвърлили на другия му брѣгъ. Още въ сжщия мѣсець тѣ заели Бѣла, Търново и Габрово. Генералъ Гурко съ единъ отредъ билъ изпратенъ напрѣдъ да заеме балканскитѣ проходи. Въ тоя отредъ се намирало и българското опълчение.

При обявяването на войната повече отъ 5,000 души български доброволци се стекли да участвуватъ въ нея. Отъ тѣхъ били образувани 6 дружини, наречени българско опълчение. Отначало руситѣ ги държали назадъ, защото съ тѣхъ тѣ тъкмѣли да турятъ основа на бждещата българска войска, па и не вѣрвали въ тѣхната бойна подготовка. Но опълченцитѣ поискали да се биятъ и по тѣхната молба били зачислени въ Гурковия отредъ. Гурко заелъ срѣднбалканскитѣ проходи и стигналъ до Казанлъкъ и Стара-Загора.

Но слѣдъ тия успѣхи положението на рускитѣ войски се влошило. Османъ паша струпалъ значителни сили въ Плъвенъ,

издигналъ около града силни укрѣпления и отблъсналъ на два пжти (7. и 18. юлий) руситѣ, като имъ причинилъ голѣми загуби. Друга стохиядна турска войска стоела между Шуменъ, Русе и Варна, а отъ югъ бързалъ Сюлейманъ паша съ нови 60,000. На българското опълчение се паднало първо да се срѣщне съ неговитѣ орди при Стара-Загора (17. юлий). И тукъ за пръвъ пжтъ блѣснала бойната способностъ на българския войникъ. Четири хиляди души храбро противостоели на 15 хиляденъ врагъ. Само когато се видѣли почти заградени, опълченцитѣ бавно и правилно отстъпили къмъ Шипка и се спрѣли на височинитѣ ѝ. Тукъ наскоро се захванали прочутитѣ шипченски боеве, отъ които най-блѣжжити сж тия на 9., 10. и 11. августъ. Българското опълчение съ нѣколко още руски дружини трѣбвало да бранятъ Шипченския проходъ срѣщу цѣлата Сюлейманъ пашова армия, докато пристигнатъ нови руски войски и прѣзъ тия три дни то се държало по такъвъ начинъ, че спечелило възхищението и очудването на цѣлъ свѣтъ. „Българскитѣ опълченци се биятъ като лъвове и не знаятъ, що е страхъ“ — казва единъ англичанинъ. „Хора, които се биятъ тѣй юнашки, сж напълно достойни да иматъ свобода“. Слѣдъ боеветѣ императорътъ съ особенъ пратеникъ имъ изказалъ благодарността си за храброто имъ държане.

Шипченскитѣ войски задържали Сюлейманъ паша и дали възможностъ на руситѣ да получатъ нови подкрѣпления. Въ войната взелъ участие и ромънскиятъ князь Каролъ съ войската си. Най-опасна точка билъ Плъвенъ, дѣто руситѣ и при третия си опитъ да го прѣвзематъ (на 30. августъ) били отблъснати съ голѣми загуби. Само когато крѣпостъта била обсадена отъ всички страни, Османъ паша се прѣдалъ съ 40,000 войска и 76 топа (28. ноемврий 1877. год. *).

Съ падането на Плъвенъ и слѣдъ Шейновския бой, дѣто руситѣ плѣнили още 35 хиляди турци, войната била вече рѣшена. Цѣла Тракия паднала въ руски ржцѣ. Одринъ билъ прѣвзетъ почти безъ съпротивление и руситѣ се озовали въ Санъ-Стефано, на нѣколко часа разстояние отъ Цариградъ. Турция била сломена и започнала мирни прѣговори. На 19. февруарий 1878. година се сключилъ Санъ-Стефанскиятъ миръ, споредъ който отъ всички земи, населени съ българи, се образувало едно автономно княжество.

Санъ-Стефанскиятъ миръ разрѣшавалъ българския въпросъ

* Прѣзъ 4½ мѣсечна борба подъ Плъвенъ паднали 40,000 жертви отъ руска и ромънска страна.

най-правилно и с единъ замахъ. Съ него българитѣ се виждали не само освободени, но и обединени, и зарадъ туй българскиятъ народъ билъ опияненъ отъ радостъ. Но скоро радостта му се прѣвърнала въ дълбоко огорчение. Европейскитѣ държави се обявили противъ Санстефанска България, защото виждали въ нея една бждеща руска съюзница. Заплашена съ обща война, Русия се съгласила да се свика отъ прѣдставителитѣ на великитѣ сили конгресъ въ Берлинъ, който окончателно да уреди балканскитѣ работи. Съ Берлинския договоръ (юлий 1878. г.) цѣлокупна България се разкъса на петъ части. Земитѣ между Дунавъ и Стара-планина образуваха автономно българско княжество, васално на Турция, съ столица София. Отъ Тракия се образува друга автономна област, наречена Източна Румелия, съ столица Пловдивъ. Добруджа биде дадена на Ромъния, Пиротъ, Нишъ, Зайчаръ и Враня се отстъпиха на сърбитѣ, а Македония и Одрински вилаетъ бѣха отново повърнати подъ турска властъ.

VI. Трето българско царство.

Княжество България и Източна Румелия.

Какъ била уредена Сѣв. България. Коя била главната цѣль на българитѣ. На що било обърнато най-големо внимание. Каква наредба получила Източна Румелия. Кои били поставени начело на Сѣв. България и Източна Румелия.

Разпокъсането на България въ Берлинския конгресъ не само огорчи българитѣ, но имъ отне възможността, мирно и правилно да се развиватъ. Тръзвиятъ български народъ се примири врѣменно съ положението си и се залови за уреждане на държавата си, съ подигане на поминѣцитѣ и за разпространяване на просвѣтата. Учрѣдителното събрание въ Велико Търново изработи основния законъ за Княжество България или конституцията, която напълно отговаряше на равноправния и демократиченъ български народъ. И въ двѣтѣ новосъздадени княжества се строеха пжтища, уреждаха се пощи, телеграфи, митници и болници. Голѣми грижи се полагаха и за образованието, като се създадоха много първоначални и класни училища и гимназии.

Ала все пакъ главната цѣль, къмъ която се стремѣха българитѣ, бѣ освобождението и обединението на цѣлия български народъ. Не напразно на Народното Събрание, пакъ

и на новитѣ български монети стоеше надписъ „Съединението прави силата“. Сжществуването на двѣ български държавици: Княжество България и Източна Румелия, бѣше съвсѣмъ неестествено нѣщо и оскърбяваше народното чувство. Не можеха да се оставятъ безъ помощъ сжщо така и македонскитѣ българи, които еднакво съ свободнитѣ си брата бѣха страдали и на едно бѣха се борили за училищни и църковни правдини.

За постигане на народния идеалъ, българитѣ положиха най-големѣ грижи за уреждане на войската и не жалѣха жертви за нея. За организирането ѝ доста много направиха руситѣ още при 9-мѣсечното си стоене въ България. Слѣдъ заминаването имъ, голѣмо число руски офицери останаха като инструктори или учители на българската войска. Тѣ бѣха много доволни отъ младитѣ български войници, които веднага трѣгнаха по стѣпакитѣ на руския солдатинъ и на хабригѣ опълченци. И наистина, българскиятъ войникъ съ радостъ сгжпваше въ казармитѣ и се учеше усърдно, защото още въ първия день на свободата знаеше, за какво ще има да се бори, та готвѣше сили за тая борба. Начело на Сѣверна България стоеше Князь Александъръ Батенбергъ (нѣмецъ), избранъ отъ българския народъ и родственикъ на руския императоръ. За генералъ-губернаторъ на Източна Румелия султанътъ назначи сина на Стефана Богориди — Александъръ Богориди. Източна Румелия се управляваше по органически уставъ, изработенъ отъ великитѣ сили. По-късно мѣстото на Александъръ Богориди зае многозаслужилитѣ българинъ Гавриилъ Кръстевичъ. Двѣтѣ български държавици си имаха съвсѣмъ отдѣлно управление, закони и войска.

Князь Александъръ Батенбергъ

Съединението на Сѣверна и Южна България. Сръбско-българската война.

Какъ се извършило Съединението на Сѣв. и Юж. България. Защо Сърбия объяви война на българитѣ. Дѣ станаха главнитѣ боеве. Що спечелиха българитѣ съ побѣдитѣ. Какви смутове настанаха въ България слѣдъ войната. Какъ свършиха тѣ.

Желанието за съединение на Сѣверна и Южна България бѣ толкова силно между българитѣ отъ двѣтѣ страни, че то

всеки ден можеше да се извърши. Само Русия не даваше още съгласието си и затова българитѣ стояха 7 години раздѣлени. Но най-послѣ търпѣнието имъ се изчерпи. Една шепа млади и разпалени хора отъ Сѣверна България и Източна Румелия на своя глава се заловиха за работа, увлѣкоха съ себе си пловдивската войска и на 6. септемврий 1885. година обявиха Съединението между тия двѣ страни. Гавриилъ Кръстевичъ бѣше сваленъ, а Александъръ Батенбергъ се объяви за князь на Сѣверна и Южна България и се яви въ румелийската столица Пловдивъ. Цѣлиятъ български народъ посрѣщна Съединението съ голѣма радостъ. Но Русия се разсърди злѣтъ отъ българската непослушностъ и веднага повика всичкитѣ руски офицери отъ България. Българската войска остана само съ своитѣ млади и още твърдѣ неопитни български офицери. При все това никой не се отчая. Българскитѣ войски бързо се изпращаха на югъ къмъ турската граница и отъ часъ на часъ се очакваше да избухне война съ Турция, която най-много губѣше отъ извършеното Съединение.

Но виѣсто на югъ, войната избухна съвсѣмъ неочаквано на западъ. Сърбия погледна съ недоволство и завистъ на Съединението и веднага почна да трупа войскитѣ си на българската граница, която бѣше почти незащитена. Сърбитѣ искаха да използватъ скарването ни съ Русия, липсата на офицери и отдалечеността на българската войска. На 2. ноемврий сръбскиятъ кралъ Миланъ объяви война на българитѣ, безъ дори да ги прѣдупрѣди, като излъга, че ужъ българскитѣ войски влѣзли въ сръбска територия. Въ сщия денъ сръбскитѣ войски откъмъ Царибродъ и Трънъ нахълтаха въ България.

Цѣлиятъ български народъ се изпълни съ негодувание, когато се научи за това сръбско вѣроломство. Съ голѣма бързина войскитѣ отъ турската граница потеглиха къмъ западъ, а на малкото войски край сръбската граница бѣше дадена заповѣдъ, на всѣка цѣна да задържатъ неприятеля. Съ юнашкото си държане тия храбреци принесоха голѣма услуга на България. Наистина, тѣ не спрѣха нахлуването на сръбскитѣ войски, но успѣха да ги забавятъ и дадоха врѣме на българскитѣ войски да пристигнатъ отъ югъ. Когато сръбитѣ достигнаха до Сливница (на 30 километра отъ София), срѣщу тѣхъ вече имаше 12,000 българска войска. Въ тридневния Сливнишки бой (на 5., 6. и 7. ноемврий) храбритѣ български войски спрѣха напрѣдъка на сръбитѣ, спласиха ги съ смѣли атаки и съ своето „ура“ и ги принудиха да отстъпятъ. Отъ това врѣме нататкъ сръбитѣ нѣмаха ни една

сполука. Отстъплението имъ се прѣвърна на бѣгъ. На 12. ноемврий сръбитѣ очистиха България, а два деня слѣдъ това 55,000 българска войска нахлу въ сръбскитѣ прѣдѣли. На 14. и 15. ноемврий българскитѣ войски обърнаха главнитѣ неприятелски сили въ бѣгство и влѣзоха въ Пиротъ. Но на слѣдния денъ военнитѣ дѣйствия трѣбваше да се прѣкратятъ: Австрия заплаши българитѣ съ война, ако направятъ още една крачка напрѣдъ. Сключи се веднага примирие, а на 18. мартъ биде подписанъ въ Букурещъ и окончателенъ миръ*). България не получи ни обезщетение, ни педя земя отъ сръбитѣ. Ала спечеленитѣ побѣди закрѣпиха Съединението, подигнаха самоувѣреността на българския войникъ и разнесоха по свѣта българското име.

Наскоро слѣдъ това въ България се начнаха смутове и безредици. Русия бѣше скарана съ князь Александра. Подиръ Съединението отношенията имъ се изостриха още повече. За да примирятъ България съ Русия, нѣкои военни лица, принадлежащи къмъ русофилската партия, на 9. августъ 1886. год. принудиха князь Александра да се откаже отъ прѣстола и да напусне България. Тогава се позавиха ожесточени борби между русофилската партия и нейнитѣ противници — русофобитѣ. Тия смутове и борби туриха въ опасностъ съществуването на нашето отечество. Неопитниятъ и енергиченъ Стефанъ Стамболовъ, тогава прѣдседател на Народното Събрание, и патриотизмътъ на българския народъ запазиха България въ тия опасни дни. На 25. юний 1887. год. Търновското Велико Народно Събрание избра за князь Фердинандъ I Саксъ Кобургъ Готски.

Князь Фердинандъ.

Закрѣпяване на България. Македонскиятъ въпросъ.

Какво спечели България при новия князь. Какви вътрѣшни успѣхи направи България. Какво бѣ извършено въ Македония. Какъвъ край има възстанието отъ 1903. год. Шо правѣха сръбитѣ и гърцитѣ въ Македония. Кога се извърши младотурскиятъ прѣваратъ. Какъ се объяви България за независима.

Новоизбраниятъ князь Фердинандъ имаше роднински връзки почти съ всички европейски владѣтели, а въ лицето на майка

*) „Възстановява се мирътъ между България и Сърбия“ — ето цѣлото съдържание на Букурещкия миренъ договоръ!

си княгиня Клементина притежаваше единъ добъръ съвѣтникъ прѣзъ първитѣ години отъ царуването си. Ето защо положението на България бързо взе да се подобрява. Миротлюбивата политика, която се почна при князь Фердинанда, не само ни спечели приятелството на европейскитѣ държави, но ни сподоби и съ нашата освободителка Русия. Примирияването на България съ Русия стана прѣзъ 1896. година, когато двугодишниятъ български прѣстолонаслѣдникъ Князь Борисъ мина отъ католишка въ православна вѣра. Едва сега изборътъ на Князь Фердинанда биде признатъ отъ цѣла Европа.

Вжрѣшно България се развиваше съ още по-бързи крачки. Броятъ на населението отъ два милиона и половина при освобождението, се възкачи на четири милиона и половина (прѣзъ 1912. г.). Земеделнието, промишлеността и търговията процъветѣха. Фабрицитѣ се умножиха. Желѣзници прорѣзаха България по всички направления. Градоветѣ зеха бързо да растатъ, а София се обърна на единъ хубавъ градъ съ повече отъ 100,000 жители.

Не остана назадъ и умственото развитие на българския народъ. Поради ламтежа на българитѣ къмъ просвѣта, основнитѣ, класни и гимназиални училища всѣка година се увеличаваха. Въ София се отвори Висше училище, което се обърна въ университетъ. Българската книжнина се обогати съ много научни и поетически съчинения. Създадоха се библиотеки, читалища, театри, ежемѣсечни списания и много вѣстници. И между младитѣ българи сега все по-рѣдко и по-рѣдко се срѣща неграмотенъ човѣкъ.

Но и при князь Фердинанда най-много жертви се даваха пакъ за **войската**. Отъ 20,000 души постоянна войска при освобождението на България, слѣдъ 35 години тя стана повече отъ 60,000. Тази войска сега бѣше потребна за разрѣшаването на **Македонския въпросъ**.

Македонскитѣ българи останаха подъ турска власт. Съ Берлинския конгресъ (чл. 23.) тѣмъ се обѣщаваха автономни правдини, но турцитѣ не направиха нищо. Македонцитѣ бѣха свободни само да си уреждатъ църквитѣ и училищата, за които се грижеше тѣй сжщо и Българската Екзархия. Просвѣтата закрѣпи още повече народния духъ на македонскитѣ българи. Тѣ не можеха вече да понасятъ турското иго и почнаха да се организиратъ за политическа борба. Пламенни родолюбци кръстосваха изъ цѣлия край и образуваха почти въ всѣки градъ и село бунтовнически комитети. Въ тая работа най-много се отличи ку-

кушанецътъ **Гоце Дѣлчевъ**, който съ пълно право може да се нарече Македонскитъ Василь Левски. Много български офицери, родомъ македонци, напущаха службата и отиваха да работятъ за свободата на своето отечество. Въ 1903. година на 20. юлий избухна тѣй нареченото **Илинденско възстание** въ Битолско, Охридско, Кичевско, Костурско и на другадъ. Четири-петстотинтъ села се заловиха за оржжии. Възстаницитѣ се бориха юнашки и се задържаха на едни мѣста 2—3 седмици, а на други 2 — 3 мѣсеца. Турцитѣ потѣпкаха най-сетнѣ възстанието, като разориха стотина села и избиха повече отъ 15 хиляди българи. Отъ това врѣме за македонцитѣ настанаха още по-тежки дни. Всички по-будни българи се прѣселваха, затваряха и заточаваха. Цвѣтътъ на македонскитѣ българи се изсели въ България и Америка и българското население въ тая страна взе да намалява.

Гоце Дѣлчевъ.

Въ борбата си съ македонскитѣ българи, турцитѣ прибѣгнаха още къмъ едно оржжие: тѣ подигнаха срѣщу тѣхъ сърбитѣ и гърцитѣ. Гърци и сърби отдавна се лакомяха да грабнатъ българска Македония. Насърдчавани отъ турцитѣ, тѣ прѣскаха много пари, поддържаха училища въ чисто български краища, отнемаха манастири и черкви и съ чети, убийства и палежи сплашваха и принуждаваха българското население да се обявява за сръбско и грѣцко.

Царъ Фердинандъ.

Въ 1908. година прѣзъ м. юлий турцитѣ извършиха държавенъ прѣвратъ. Съ това тѣ още веднажъ избѣгваха да дадатъ автономия на Македония, каквато се искаше тогава отъ Европа. Деспотическото управление бѣше замѣнено съ конституционно. Младотурцитѣ, които извършиха прѣврата, обявиха **хуриетъ**—свобода и равенство за всички отомански народи. И на първо врѣме тѣ увлѣкоха и ломамиха доста християни слѣдъ себе си. Ала младотурцитѣ се показаха много надмѣнни и оскърбиха нашия

посланик въ Цариградъ. Въ отговоръ на това оскърбление князь Фердинандъ и българското правителство провъзгласиха на 22. септемврий с. год. въ Велико Търново пълната независимост на България. Княжество България се обърна въ Царство, а князь Фердинандъ получи титла царъ на българитѣ.

Турско-балканската война.

Кое стана причина за турско-балканската война. Кога се начна тя. Тежка ли бѣше тая война за съюзниците ни. Що се падна на българитѣ да извършатъ. Какви подвизи извърши българската войска. Прѣвземането на Лозенградъ и побѣдата при Люле-Бургасъ. Какъвъ резултатъ даде примирието. Какъ се свършиха новитѣ боеве. Какъ падна Одринъ. Кога се склучи миръ съ Турция.

Наскоро слѣдъ прѣврата въ 1908. год. стана явно, че младотурцитѣ още веднажъ излѣгахъ Европа. Тѣ не само нарушиха даденитѣ свободи на христииянитѣ отъ държавата си, но имъ отнеха училищни и народни права, които въ течение на дълги години и съ голѣмъ трудъ бѣха придобити. Бързитѣ прѣвлоржжавания, които младотурцитѣ прѣдприеха и насилията, които извършиха надъ християнскитѣ си поданици, стреснаха България, Сърбия и Гърция. Макаръ доскорошни врагове, тия държави забравиха враждитѣ си и си подадоха ржка, та' съ общи усилия да запазятъ правата на своитѣ сънародци. Прѣзъ 1912. год. се склучиха отдѣлни съюзи между България и Сърбия и България и Гърция. Къмъ тая троенъ съюзъ се присъедини и Черна Гора. На 17-и септемврий съюзниците мобилизираха войскитѣ си и поискаха отъ Турция да даде автономия на християнитѣ. Турцитѣ високомѣрно отхвърлиха тая искане и войната стана неизбежна. Първа почна военнитѣ дѣйствия Черна Гора — на 26-и септемврий 1912. год. На 5-и октомврий нейния примѣръ послѣдваха Гърция, Сърбия и България.

Въ тая война гърци, сърби и черногорци се борѣха при много леки условия. Тѣмъ се падна да воюватъ на западъ, дѣто турцитѣ имаха всичко 150 хиляди души. Съ своята 300-хилядна войска, съ която на първо врѣме дѣйствуваха и двѣ български дивизии (селиска рилска — отъ Кюстендилъ и втора тракийска — въ Родопитѣ), тѣ лесно се разправиха съ малочисления неприятель. Не тѣй лека бѣше обаче задачата на България. Турцитѣ знаяха, че българитѣ сж най-опасниятъ имъ противникъ и зарадъ тѣ сръщу тѣхъ насочиха главнитѣ си сили. Още по-лошо бѣ това, че тѣ можеха да получаватъ подкрѣпления отъ азиатскитѣ си владѣния — по петъ-десетъ хиляди души всѣкидневно. На България, слѣдователно, се падаше най-голѣмиятъ товаръ и тя изкара почти толкова войска, колкото тритѣ ѝ съюзници заедно

— 300 хиляди души, които по-послѣ съ народното опълчение достигнаха до 500 хиляди.

Цѣлиятъ български народъ знаеше, че войната се води за освобождението на македонския робъ и зарадъ това я посрѣщана съ най-голѣма радостъ и готовностъ. Настѣпилъ бѣше часътъ, българитѣ да прѣмѣрятъ сили съ петвѣковния си потисникъ и да му отплатятъ за извършенитѣ насилия. Синове, зетьове и внуци — по 5-6 души отъ кжщи — се пращаха на бойното поле; старшитѣ караха съ колата си хлѣбъ и бойни припаси за войската; дѣвойкитѣ се настаниха изъ болницитѣ и гаритѣ да посрѣщатъ раненитѣ; дѣцата прѣнасяха пушки отъ складоветѣ, а трулолюбивата българска селянка пое полската работа на своя мжжъ. Ето съ какъвъ пламъ посрѣщнаха българитѣ борбата. И тѣ очудиха свѣта съ своята храбростъ и издържливостъ и съ бързитѣ си успѣхи.

Раздѣлени на три армии и двѣ по-малки части (при Кюстендилъ и Родопитѣ), българскитѣ войски още първия день нагазиха турската граница по цѣлата ѝ дължина и натиснаха неприятеля прѣдъ себе си. Най-тежка бѣше работата въ източния боевъ театъръ, дѣто, освѣнъ главнитѣ неприятелски сили, току до самата граница се намираха двѣ силни крѣпости — Одринъ и Лозенградъ. За послѣдната, много по-малка, виденъ германски генералъ бѣше казалъ, че може да се прѣвземе само слѣдъ три-мѣсечна обсада и то отъ войска като пруската. Сръщу тия крѣпости настѣпиха тритѣ български армии. Първитѣ двѣ се упжтиха къмъ Одринъ, едната — по равнината на Тунджа, а другата — по Марица. Турцитѣ си мислѣха, че третата българска армия ще дѣйствува пакъ сръщу Одринъ, защото Странджа-планина прѣчи да се яви сръщу Лозенградъ. Но тукъ тѣ се измашиха. При най-голѣма тайна третата армия подъ началството на храбрния генералъ Радко Димитриевъ потегли право къмъ Лозенградъ. По свѣтитѣ на нѣмскитѣ офицери-инструктори, турцитѣ нападнаха лѣвото крило на нашата втора армия, като смѣтаха да обхванатъ българитѣ и съ единъ ударъ да ги унищожатъ. Но неочаквано тѣ видѣха прѣдъ себе си голѣми български сили. На 9-и и 10-и октомврий се почнаха ожесточени и кървави сражения при селата Селиолу, Ески-Полосъ и Петра. Нашитѣ шрапнели немилостиво косѣха турскитѣ редици, а българскитѣ войници никнѣха като изъ земята и се хвърляха неудържимо на ножъ. Двудневниятъ бой се свърши съ бѣгство на турската войска, която захвърляше пушки и топове и се оттегляше къмъ Люле-Бургасъ. На 11-и октомврий, когато нашитѣ

войски се явиха прѣдъ Лозенградъ, вмѣсто турски войски тѣ видѣха прѣдъ себе си лозенградскитѣ граждани, които ги по-

Отсѣпването на турцитѣ следъ Люле-Бургаския петдневенъ бой.

срѣцаха съ радостно ура! Така падна въ три дена вмѣсто въ три мѣсеца тая ужъ страшна крѣпостъ.

Слѣдъ прѣвзимането на Лозенградъ, първата българска армия затвори на 12-и октомврий отъ всички страни Одринъ, дѣто се намираше Шукри паша съ 70 хил. души и съ нѣколко стотинъ топа. Другитѣ двѣ армии подъ началството на Радко Дмитриева слѣзнаха на югъ и се явиха прѣдъ Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ и Виза. Тукъ се бѣха спрѣли турцитѣ слѣдъ бѣгството си, получили нови подкрѣпления и бѣха заели отлични позиции. Тѣхната 180-хилядна войска съ 50 хиляди надминаваше българската. Сега вече настѣпи рѣшително сражение, което трѣбваше да рѣши изхода на цѣлата балканска война. На дългата 50-километрова линия се завързаха петдневни ожесточени боеве (отъ 16. до 20. октомврий). Турцитѣ показаха голѣма упоритостъ и се биеха храбро. По нѣколко пѣти Бунаръ-Хисаръ и други позиции се отсѣпваха и заемаха отъ воюващитѣ страни. Прѣзъ първитѣ дни на борбата турцитѣ бѣха увѣрени въ своя успѣхъ и разпратиха телеграми за своитѣ побѣди. Но българскиятъ войникъ прояви и сега коравината на своя духъ и любовята къмъ отечеството си. Българскитѣ юнаци бѣха рѣшили да побѣдятъ или да паднатъ на бойното поле. Тѣ посрѣщаха съ своитѣ гърди напора на по-многочисления врагъ и съ своя „ножъ“ всѣваха трепетъ срѣщу турцитѣ. Най-сетнѣ прѣзъ послѣдния день, когато бѣха получили подкрѣпление отъ първата армия, българскитѣ войски напразиха послѣдно усилие, грѣмотевиченъ трикратенъ викъ „напрѣдъ на ножъ!“ процѣпи въздуха по дългата бойна линия — и българитѣ се врѣзаха въ турския центъръ. Цѣлата турска войска, като остави 55 хиляди души убити, ранени и плѣнени, удари на бѣгъ къмъ послѣднитѣ си Чаталджански укрѣпления. И едва сега слѣдъ 5-дневно мълчание се обадиха българитѣ, за да възвѣстятъ на свѣта своята пълна и блестяща Люле-бургаска побѣда.

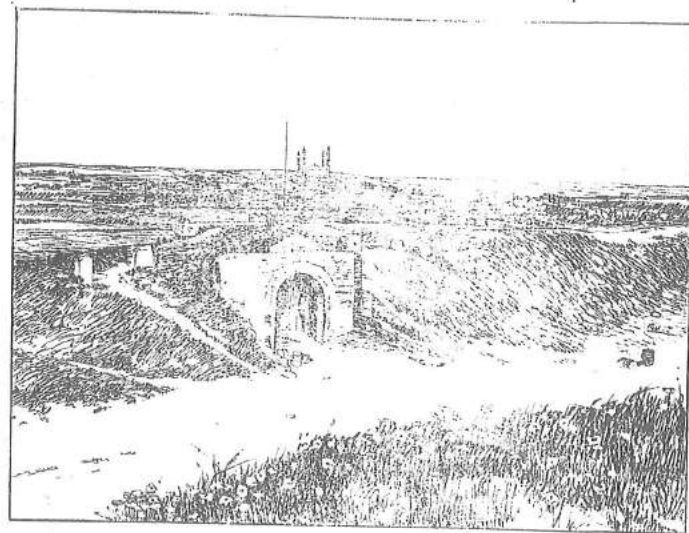
Турската сила биде сломена. Турция се призна за побѣдена и поиска отъ българитѣ миръ. Българскитѣ войски бѣха сжшо тѣй уморени. Петнадесетдневнитѣ уморителни маршове, тежкитѣ боеве, проливнитѣ дъждове, калнитѣ и лоши пѣтица, леженето въ пълнитѣ съ вода окопи и гладуването поради мѣчното движение на обоза не можеха да не се отразятъ и върху тѣхъ. Явиха се между тѣхъ холера и други болести, които върлуваха въ турската войска. Поради това българитѣ не можаха да прѣслѣдватъ бързо неприятеля и да го унищожатъ. Когато нашитѣ войски стигнаха до Чаталджанскитѣ позиции, турцитѣ се бѣха вече на-

станили здраво на тѣхнитѣ 32 укрѣпления, струпали бѣха нови войски и бѣха поставили голѣмо количество тежки топове. Голѣма услуга принесе на турцитѣ тука и тѣхната флота, която съ своитѣ далнобойни топове биеше сполучливо българитѣ отъ страни. При тия условия се почна двудневната атака на сѣвернитѣ Чаталджански укрѣпления на 4-и и 5-и ноемврий. Ужаснитѣ гърмежи се чуваха въ Цариградъ и всѣваха страхъ въ турската столица. Турскитѣ войски се бѣха вече разколебали и се готвѣха да бѣгатъ къмъ Цариградъ, но българитѣ спрѣха сражението. Турцитѣ се задържаха на позициитѣ си, обаче отъ европейскитѣ имъ владѣния бѣха останали само малкиятъ Цариградски полуостровъ задъ Чаталджа, Галиполски полуостровъ и обсаденитѣ крѣпости Одринъ, Шкодра и Янина. Българитѣ бѣха образували една стѣна отъ ножове отъ Черно до Мраморно и отъ Мраморно до Бѣло морета. Въ войната взеха участие и 15 хиляди доброволци отъ македонскитѣ българи. На 12. ноемврий тѣ плѣниха при с. Мерхамлъж, на западъ отъ Марица, Яверъ паша съ 11 хил. души войска.

По просбата на Турция и по настояването на Европа се склучи примирие и се откри Лондонската конференция. Но по-неже младотурцитѣ не отстъпиха Одринъ, двумѣсечнитѣ прѣговори (отъ 21-и ноемврий 1912. — 21. януарий 1913. год.) се свършиха безуспѣшно и войната пламна отново. Прѣзъ тѣзи два мѣсеца турцитѣ бѣха струпали прѣсни войски отъ Азия въ Чаталджа и Галиполски полуостровъ и се надѣваха тоя пѣтъ на сигуренъ успѣхъ. На 26-и януарий несмѣтна сганъ кръвожадни азиатци съ грозни викове и съ захапани ножове въ уста на гжсти редове излѣзоха прѣдъ Булаиръ и прѣдприеха атака срѣщу българитѣ. Но храбритѣ войници отъ 7. рилска дивизия имъ се опрѣха мжжки. Българскитѣ шрапнели отново заехтѣха, затрѣскаха зловѣщо картечницитѣ, манлихеркитѣ сипѣха градъ отъ куршуми. Слѣдъ нѣколкочасово сражение 6 хиляди неприятелски трупа послаха Булаирското поле, азиатцитѣ забравиха храбростта си и потърсиха спасение въ бѣгство. Още по-безславно се свърши и опитътъ на Енверъ беа да свали войски при Шарькѣой. Едва се показаха българскитѣ войски, развърнати въ страшна боева редица прѣдъ очитѣ на турцитѣ, послѣднитѣ изгубиха куражъ, и, безъ да дочакатъ противника, избѣгаха къмъ корабитѣ си и се оттеглиха.

Пропадна и тоя планъ на турцитѣ и тѣмъ не оставаше друго, освѣнъ безпомощно да гледатъ, какъ изнемогва Одринъ подъ ударитѣ на обсадителя. Тежко бѣше положението на българитѣ да стоятъ въ влажнитѣ окопи около тоя градъ и да го

чакатъ да се прѣдаде отъ глалъ. Студътъ и мжчното доставян на храна измжчваха българската войска. Особено много постра да тя, когато се разразиха февруарскитѣ студени вѣтрове и де метра снѣгъ падна на Булаиръ. Хиляди войници прѣмръзнаха стотини умрѣха отъ студъ. Съ скръбъ стоеше българскиятъ войникъ селянинъ въ южна Тракия, далечъ отъ сѣмейно огнище любими ниви и съ тжга мислѣше за дѣцата си, отъ които рѣдк получаваше извѣстие. Това накара военното начальство да прѣд приеме рѣшителни дѣйствия срѣщу Одринъ. Слѣдъ като се извършиха всички приготовления, на 11-и мартъ се почна бомбардирането на всички Одрински укрѣпления, а на източния секторъ

Убѣжището на Шукри паша въ време на обсадата на Одринъ — „Хайдарлъкъ табия“.

се прѣдприеха стремителни атаки. Слѣдъ двудневни кървави боеве източнитѣ укрѣпления Айвазъ-баба и Хаджиолу, обѣрнати на пепелъ, паднаха и българитѣ влѣзнаха на 13-и мартъ въ града. Шукри паша, скритъ въ укрѣплението Хайдарлъкъ, трѣбваше да се прѣдаде съ 60 хиляди души, нѣколко паши, нѣколко стотинѣ офицери и голѣмо количество топове и бойни припаси.

Слѣдъ падането на Одринъ Лондонската конференция се събра втори пѣтъ и подиръ дълги протакания биде склученъ миръ на 17-и май. Турция отстъпи на противницитѣ си всичкитѣ си европейски земи до линията Мидия — Еносъ.

Междусъюзническата война (1913. год.).

Защо избухна междусъюзническата война. Кои сж истинските виновници за нея. Какво направиха нашитѣ съседни ромънитѣ. Какъ се свърши тая война. Справедливъ ли бѣше Букурещкиятъ миръ. Що ни донесе всесвѣтската война.

Додѣто българитѣ напрѣгаха всички сили да разгромятъ турцитѣ на главния боенъ театъръ, нашитѣ съюзници леко заеха всички западни земи отъ Адриатическо море до р. Вардаръ. По-голъмо съпротивление срѣщнаха само при Шкодра и Янина. Но макаръ да нѣмаха срѣщу себе си вече противникъ, тѣ не се притекоха на помощъ на българитѣ на изтокъ, дѣто непрѣкъснато прииждаха нови турски сили. Само сърбитѣ пратиха 35 хиляди души за обсадата на Одринъ и това имъ даде възможность да приписватъ на себе си нашитѣ побѣди при Булаиръ и Одринъ. Въ тая война българитѣ извършиха най-голѣмитѣ подвизи и дадоха най-голѣми жертви. Но нашитѣ съюзници не ни признаваха заслугитѣ. Напротивъ, полакомени отъ леко заграбената плячка, тѣ рѣшиха да задържатъ всички земи, които сж заели. Сърбитѣ потѣпкаха договора, сключенъ съ България, споредъ който тѣмъ се отстъпяха отъ Македония само земитѣ отъ южния кътъ на сръбско-българската граница до гр. Струга. Тѣ ламтѣха сега да задържатъ всички земи до Вардаръ, а тѣхнитѣ учени пишеха карти и съчинения, съ които увѣряваха свѣта, че Македония била сръбска. Нашитѣ вѣковни врагове, гърцитѣ, сжщо дигнаха глава. Въмѣсто да ни благодарятъ, че имъ дадохме възможность да си взематъ Епиръ и Критъ и да омиятъ позора си слѣдъ поражението, което имъ бѣха нанесли турцитѣ прѣзъ 1897. год.*), тѣ сжщо поискаха да задържатъ за себе си Солунъ**) и македонскитѣ земи, които бѣха въ тѣхни рѣцѣ. Не стигаше това, ами когато българитѣ водѣха втората война съ Турция, гърцитѣ почнаха да заграбватъ хайдушки и тия земи (Чай-Азж, Лакна и Нигрита), които нашитѣ войски бѣха отнели отъ турцитѣ. Съ македонскитѣ българи сърби и гърци се отнасяха съ голѣмо безчовѣчие: затваряха църкви и училища, грабѣха и убиваха и забраняваха да се говори на български езикъ. Сърби, гърци и черногорци сключиха срѣщу България таенъ съюзъ. Не закѣснѣ да влѣзе въ сѣглашение съ тѣхъ и Ромъния, която съ низка завистъ гледаше на българскитѣ успѣхи и бѣ сполучила да изтрѣгне отъ насъ гр. Силистра, зарадъ това,

*) Прѣзъ врѣме на тая война цѣла гръцка войска удари на срѣмненъ бѣгъ зедно съ прѣстолонаслѣдника Константинъ, по-сетнѣ гръцки кралъ.

**) Таксимъ паша, защитникъ на Солунъ, на 26-и октомврий прѣдаде града на гърцитѣ, но слѣдъ като единъ день по-рано войскитѣ му бѣха разбити отъ българитѣ.

че мирувала прѣзъ войната. Нашитѣ доскорошни съюзници бѣха струпали войскитѣ си край Вардаръ и при Солунъ, заели бѣха непристъпни позиции, изкопали си бѣха три-четири-петредови окопи и нарочно протакаха прѣговоритѣ въ Лондонъ, за да държатъ българитѣ при Чаталджа и Булаиръ.

Ето защо слѣдъ сключването на Лондонския миръ на 17-и май, нашитѣ войски, макаръ изтощени и съсипани, трѣбваше срѣдъ най-голѣмитѣ горещини да взематъ по 40—50 километра дневно, за да се прѣхвърлятъ отъ Чаталджа къмъ Вардаръ, Видинъ и Солунъ. България не искаше да се бие. Отъ войската ѝ 70 хиляди души се намираха въ отпуса. Но не можеше да се оставятъ безъ защита тия граници, на които гърци, сърби и черногорци се окопаваха и готвѣха. Тѣ всичко правѣха, да прѣдизвикатъ война. И тя избухна на 17-и юни 1913. год. Завързаха се нѣколкодневнитѣ Вардарски боеве при станция Удово и Криволакъ, Брѣгалнишкитѣ боеве около Щипъ, Кочанскитѣ боеве при върховетѣ Парадлии и Султанъ-тепе, а срѣщу гърцитѣ — боеветѣ при Лакна и Кукушъ. Нашитѣ войски навсѣкждѣ трѣбваше да водятъ борбата съ по-малки сили, при липса на храна и артилерия, при фронтъ отъ Видинъ до Бѣло море и при пълно уморяване отъ дълги походи, та неуспѣхътъ ни бѣше твърдѣ естественъ. Ала и сега българитѣ показаха, че сж сжщитѣ храбри войници, които сломиха турската мощъ. Ударитѣ, които нашитѣ войски нанесоха, бѣха убийствени. Дѣйствивайки само съ полкове срѣщу дивизии, съ планински топове срѣщу нѣколко пѣти повече полски орджия, все пакъ въ първитѣ дни тѣ имаха успѣхъ. Заети бѣха почти непристъпни върхове при Щипъ, Удово и Криволакъ, изтласкани бѣха на ножъ сърбитѣ отъ 3 — 4 и 5-редни окопи, а тимошката имъ дивизия бѣше току-речи унищожена. Сърбитѣ бѣха отстъпили къмъ Велесъ. Но доброволното отстъпяне на новозаетитѣ мѣста, съ надежда че ще се тури край на войната, окопите сърбитѣ и стана причина за нашитѣ по-нататъшни несполуки. Безуспѣшно се свършиха и боеветѣ ни съ гърцитѣ при Лакна и Кукушъ. При послѣдния градъ три денонощия се бориха само два български полка — 29-и и 32-и, съ нѣколко горски топа, срѣщу петъ гръцки дивизии (60 хил. души) и срѣщу десетъ пѣти по-силна артилерия. Българитѣ отстъпиха отъ Кукушъ, само когато имъ се свършиха всички бойни припаси и имаше опасность да бждатъ заградени отъ гръцкитѣ войски. Но слѣдъ отстъплението на българитѣ на Кукушкото поле лежахъ 10 хиляди гръцки трупа, между които 9 полковници и голѣмъ брой дружинни и ротни командири.

Нашитѣ войски се отдрѣгнаха на изтокъ отъ Кочани и тукъ се подкачиха съ сърбитѣ нови двадесетъ дневни боеве на върха Повиенѣ и Калиманско поле, дѣто сърбитѣ дадоха повече отъ 20 хил. жертви, безъ да направятъ нито стѣпка напредъ.

Възползувани отъ отсъствието на български войски, гърцитѣ бѣха доста напреднали и бѣха стигнали до върховетѣ **Безъ-тепе, Заного** и **Понорица** въ сѣвероизточна Македония. Едва тука срѣщу тяхъ излѣзоха наши войски. На 16-и и 17-и юлий станаха рѣшителни битки, въ които гърцитѣ бѣха разбити и дори обрнати въ бѣгство. Още нѣколко дни бѣха потрѣбни, за да бжде цѣлата гръцка войска обхваната и унищожена. Но тѣ бѣха спасени отъ ромѣнитѣ. Ромѣния и Турция дебнѣха сгодна минута да се хвърлятъ върху насъ и сега изпозуваха момента. Турцитѣ прѣминаха линията Еносъ-Мидия и безъ бой си възвърнаха Одринъ и Лозенградъ. А ромѣнскитѣ войски минаха Дунавъ, безъ да срѣцнатъ единъ български войникъ и безъ да гръмнатъ пушка, минаха надлъжъ прѣзъ цѣла Сѣв. България и достигнаха почти до София, като извършиха голѣми безчинства и грабежи. Нахлуването на ромѣнцитѣ стана причина да се прѣкратятъ военнитѣ дѣйствия на 18-и юлий, а на 28-и юлий се сключи **Букурещкиятъ миръ**. Нападнатъ отъ петъ врага, оклеветенъ и очерненъ прѣдъ цѣлъ свѣтъ и изтощенъ отъ три войни, българскиятъ народъ трѣбваше да се подчини-и да се остави да бжде ограбенъ. Отнеха му това, което бѣше придобито съ потоци кръвъ и съ невиджано геройство.

Нашитѣ врагове ликуваха и тържествуваха, но радостъта имъ не отиде задълго. За извършеното си прѣстѣпление тѣ скоро получиха заслужената награда. Въ общосвѣтската война, която се начна въ 1914. г. и още се води прѣдъ нашитѣ очи, паднаха разгромени най-подлитѣ ни врагове — сърби, черногорци и ромѣни. Българското оржие се покри съ още по-голѣма слава, а българскиятъ народъ се видѣ вече напълно обединенъ.

Дано Богъ и занепредъ пази нашето Отечество и закрила докрай справедливото българско дѣло!